

5532

321.1
S-54

1911

2010

1
-54

Մ. ՏԵՐՈՒՆԻ

94

ՀԱՄԵՐԱՇԽՈՒԹԻՒՆ

Օ Ս Մ Ա Ն Տ Ի

ԲՈՎԱՆԴԱԿ ԱԶԳԵՐՈՒ

Համեմատություններ բոլոր
ազգերու կենսունակ ջիղն է.

Տպագրութիւն
ԶԱՐԵՆ Ն. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ — ԳԱՅԻՐԷ
1911

7-24

21.1
Մ-54

◀ **قدمه** ▶

● **تهرمان وطن نیازی و انور بکره** ●

دلیران ملت!

وطنمك شمس منیر حریتله ضیادار و شو صورتله مهالك
 عظیمةدن تخلیصله یابدار اولدی خصوصنده كو-ستردیککز قهرمانلقدن
 دولانی قلمده بسلمکده اولدیغ حسیات متدارانه بی فعلاً اظهار و بو
 وسیله ایله وطنداشلیکم اتفاق و ائتلافی تحکیمه علی و سع الاستطاعه
 اوفاجق بز خدمت ابرازیه وظیفه وطنیه مک بر جزؤنی ایقابه ابتدار
 ایتمش اولوق مقصدیه شو نشریاتی نام نامیلرینه اتحافه اجتسار ایلدم.
 سزه بر شرف انضمامی فکریه منحصراً اولمیان شو جبارتم حیمتازی زخمدار
 ایدرسده شو لطیف قصورمک عفو یله - ترامات فائقه مک قبولی رجا ایلرم.

❧ ❧ ❧

**ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՀԱՅՐԵՆԻՔԻ ՓՐԿԻԶ
 ՆԻԱԶԻ ԵՒ ԻՆՎԵՐ ՊԵՅՅԵՐՈՒՆ**

Մեծ Հերոսներ,

Մեր անգին Հայրենիքի սիրոյն եւ յառաջդիմութեան ցը-
 ուիրուած սոյն հրահարակուրիւնս որո՞ւ կրնայի արժանաւո-
 րապէս ձօնել, եթէ ոչ Ձեզ, Հայրենիքի փրկիչ զոյգ մը առիւ-
 ծասիրս քաջերուդ. ո՛չ թէ Ձեզ փառք մ'աւելցնելու, յորմէ միտ
 կը հրաժարիք, այլ գիտակցօրէն երախտագիտական դոյզն պարտք
 մը կատարելու համար:

Ուրեմն ամենասիրելի ներոսներ, հանեցե՛ք ներել Ձեր հա-
 մեսուրիւնը վիրաւորող սոյն եղանիկ յանցանքս, եւ՝ ընդու-
 նիլ առ Ձեզ ունեցած մեծագոյն հիացումս եւ խորին յարգա-
 նացս հաւաստիքը:

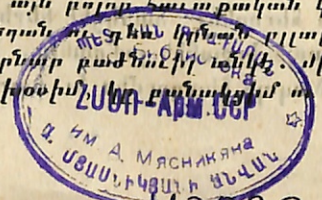
2 0 0 1

Յ Ա Ռ Ա Զ Ա Բ Ա Ն

Օսմանցի՛ հայրենակիցներ, «Ո՛վ որ շատ բան կը հար-
ցնէ, շատ բան կը սորվի» կ'ըսէ Պագոն՝ ուրեմն, ո՛վ որ շատ
կը կարգայ, աւելի շատ կը սորվի: Ո՛վ որ շատ կը մտածէ,
լա՛ւ կ'ընէ. բայց երբ շատ բանի վրայ միանգամայն մտածէ,
իր մտածումը բնականորար չի կարողոնալով կեդրոնացնել
միակ որոշ նիւթի վրայ՝ մտամոխրումը կորուսած, չէ կարող
ամէն զաղափարի ուղիղ եզրակացութեան յանգիլ, և ասոր
հակառակ, երբ մտածման և խորհրդածութեան մէկ տար-
կայ միայն կ'ունենայ, իր մտքի ամբողջ կարողութիւնը եւ
ոյժը զօրեղապէս անոր յատկացնելով՝ կրնայ համարել եզրա-
կացութեան մը, որ լաւագոյնը կ'ըլլայ:

Առաջին խօսքովս կ'ուզեմ հասկցնել, թէ նախ քան ներ-
կայ գրքակիս հրատարակումը շատ աստապեցայ Հայրենիքի
ցաւերով, որուն պատմութիւնը հոս պիտի չընեմ, և մեր
նորասաց ազատութեան գեղեցիկ օրերուն մէջ շատ հայրենա-
կիցներու հետ տեսուեցայ, խօսեցայ, լսեցի, անցեալին
հետքերը քննելով՝ որք իսպառ անձանթ չէին ինձ, բանա-
կցեցայ և վերջապէս հարցնելով՝ նորանոր զաղափարներ ալ
ստացայ, մինչև իսկ բաւական նոր բան ալ սորվելով, բա-
լարն ալ Հայրենիքի կեանքին վերաբերեալ: Ապա, այն օրէն
ցայտօր շատ բան ալ կարգացի, դարձեալ Հայրենիքին կատ-
մամբ, որովհետեւ իմ մտասեւեռումս և նպատակիս զագաթ-
նանման միշտ ձգուած է դէպի Հայրենիք, անոր լաւ և վատ,
ուրախ ու տխուր օրերուն մէջ. անոր թէ սգապատ, թէ
արինաչաղակս և թէ գեղեցիկ կեանք աւետոյ արեւու ար-
շալուսին առաջին շողերն ստացած վիճակին մէջ. սա սէ՛ր
է թէ հիւանդութիւն, բնագո՞րծ թէ դիտակցական անուշ և
սրտագրաւ յափշտակումս, չեմ գիտեր և չեմ ալ ուզեր գիտ-
նալ, փան գի այս միճակը կեանքիս՝ կամ այս զգացումսքս՝
շատ սիրելի են ինձ, որոնցմէ չեմ ուզեր բաժնուել, թէև
բաւական կամ նոյն իսկ միճակիս անհամեմատ առաւելու-
թիւններէ զրկած ըլլան իմ անձս:

Բարդական ներքին հաճոյքը, զոր կուտայ ինձ Հայրե-
նիքի Սէրը՝ չափազանց մեծ, բարձր և թանկագին կը գըտ-
նեմ քան այն բոլոր հաւարական կորուստները, որք նիւ-
թապէս եղան իմ համար ըլլալ: Ուստի չեմ ուզեր եւ
չեմ ալ կրնար բաժնուել իմ համար. միայն անոր վրայ կը մտա-
ծեմ, կը խօսիմ, կը բանակցեմ ալ կը գրեմ:

Մ. ՏԵՐՈՒՆԻ

53367 - ան

110032 - 67

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԱՍՉՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՀԱՍԵՐԱՇԵՈՒԹԻՒՆ

Տե՛րութեան մը զօրութիւնը, յաւազդիմութիւնը
ու յարատեւութիւնը՝ զայն բողկացնող ազգերու
եւ անհասներու համեմատութեան բնեկ կայտալ են:

Գ Լ Ռ Բ Ն Ա,

Ողղեալ Օսմանեան Միութեան եւ Յառաջիկանութեան
անձանուն Քօմիտէի հայրենասէր Անդամներուն:

Մեր սիրելի Հայրենիքի անձնուէ՛ր զաւակներ.
Ձեզ կ'ուզեմ իմ առաջին խօսքս, ո՛վ անկեղծ անդամներ
Օսմ. Միութեան և Յառաջգիմութեան Քօմիտէի, ո՛չ Ձեզ
հաճոյք պատճառելու և ո՛չ ալ քաղաքավարական ձեւային
հարկ մը վճարելու, այլ՝ միմիայն ճշդելու: հռչակելու և հոս՝
թէև տկար կերպով, արձանագրելու համար այն մեծագոյն
բարիքը, զոր դուք մատուցիք մեր Հայրենիքին, մեր զահին
և մեր ամբողջութիւնը կազմող այն գեղեցիկ և մեծ փուն-
ջին, որոյ բողկացուցիչ տարրերն են բազմազգի երվներամ գ
և բազմակեղու կենդանի ծաղիկներ, որ այսօր զուարթ սրտե-
րու փաղանգ մը կազմած, մէկ սիրտով և մէկ զգացումով
արօժուեն՝ մեծ ու փառաւոր անունով կը տարփողի՝ Օսմանե-
ցիութիւն. եզրայրացում մը բազմացեղ, բազմազգի, բազ-
մակրօն և բազմակեղու ժողովրդեան, որք սակայն միասին
յանուն Հայրենեաց ամէն հալածանք ու վիշտ, միանարար
լացին Հայրենիքի ցաւն ու ողբը. և պէտք է որ անմեք այ-
սօր և ընդ միշտ միասին խնդան և միասին ծառայեն Հայրե-
նիքին ու միասին վայելեն զայն:

53367 - ան

Սիրելի՛ հայրենակիցներ, բոլոր անոնք՝ որ գիտեն Օսմանեան Հայրենիքի հին ու նոր պատմութիւնը և անոր նորագոյն վարչական բարեշրջումի նշանակութիւնը, որ ձեր ձեռքով, ձեր խելքով եւ ձեր անխնայ անձնուիրութեամբ կատարուեցաւ, մեծ և անփոխարինելի կը գտնեն ձեր ծառայութիւնը, ծառայութիւն մը՝ խոհեմ՝ հեռատես և փրկարար, անօրինակ յաջողութեամբ պսակուած, լիովին արժանի քսաներորդ դարու լուսամիտ և անկաշկանդ ազատասիրութեան, որով ո՛չ միայն նուիրական պարտք մը վճարեցիք ընդհանուր մարդկային յառաջդիմութեան ի նպաստ, այլ և՛ մասնաւորապէս մեր կործանուած Հայրենիքին նոր շունչ, նոր սգի և նոր կեանք տուիք, ու գրաւեցիք ձեզ արժանի տեղ՝ տխրեցիք մեծ մարդոց շարքին մէջ, պատմութեան մէջ և վերջապէս բոլոր հայրենասէր Օսմանցիներու սրտերուն մէջ: Ու հղաք Օսմանցիներու պաշտումին և օտարներու հիացումին առարկան. պսնծաց ձեզմով ամբողջ Օսմանցիութիւնը, մենք հպարտ եղանք ձեզմով և դուք՝ երջանիկ մեզմով:

Հայրենիքի նշանակութիւնը, բարեկամներ, առաւել քան երբէք՝ այսօր մեծ է մեզ համար, և եթէ մեզմէ մէկը չճանչնար զայն, չըմբռներ և չի գնահատեր, խղճալի է նա, իսկ թշուառական մը՝ ճիւղող մը, մէկը, ո՛վ որ ալ լինի այնպիսին, որ կը դաւէ, կը դաւաճանէ այն հանրային մեծ բարիքը, պատիւն ու շահը ի հաշիւ իր ստորին նկատումներուն, որուն հետ և անտարբերը՝ չին արժանի ո՛չ միայն բաժնեկցիլ հանրային բարիքին ու շահերուն, այլ և իրաւունք չունին տիրանալու Ազատ քաղաքացիի անուան: Անտարբեր և դաւաճան շատ ալ չեն տարբերի իրարմէ, երկուքն ալ, թէեւ տարբեր աստիճանով, բայց իրաւաբանօրէն Հայրենիքի գաւազներ չեն կարող կոչուիլ, ո՛չ ալ հեռուէն կամ մօտէն հոտոտել միակ տերեւն այն յաղթական դափնիին, որ մարտիրոսներու կարմիր արիւնովը ոռոգուեցաւ և կազմեց համայն Օսմանցիութեան մեծ փառքին անթարչամ պսակը:

Պէտք է ամէն անխելահաս անհատ լաւ համոզուի, թէ ունի առ իւր Հայրենիքն անխուստփելի և նուիրական պարտքեր, որոնց ո՛չ միայն զանցառումը՝ հապա յապաղումն իսկ

ներելի չէ. և փոխադարձաբար ամէն անհատ, երբ կը կատարէ իր հայրենասիրական պարտքերը, իրաւունք ունի վայելելու Հայրենիքի բոլոր բարիքները: Այս շատ բնական և արդար պարտքի և իրաւունքի մասին կ'արժէ խօսիլ ամէն անոնց, որք կը ցանկան Հայրենիքի բարօրութիւնը:

Ո՛վ դուք, գործօն Անդամք Օսմ. Միութեան և Յառաջդիմութեան Քօմիթէի, հարազատ գաւազներ մեր սիրելի Հայրենիքին, Դուք կատարեցիք անձնուիրութեամբ Ձեր առաջին և մեծագոյն պարտականութիւնը, քաջարար և խիզախօրէն գլուխնիդ թեւերնուդ տակ առած անվեհեր մարտնչելով ըստոյգ մահուան դէմ, տաք սրտով այլ զով զլիսով և կատաղի ու կշռուած ընդվզումով գուպարեցաք, պայքարեցաք խաւարի բռնութեան դէմ, միշտ խելանի գործունէութեամբ դիմեցիք դէպի փրկարար Մեծ Իսէայը և վերջապէս իրականացուցիք զայն. ու արդար իրաւամբ ստացաք յաղթութեան դափնին, որուն արժանի էիք և էք միշտ, վասն զի գահավիժումի մօտ գտնուող մեր դժբաղդ Հայրենիքը կործանուէ՞ և կորուստէ յետ խլելով՝ դրիք զայն փրկութեան, ազատութեան, լուսաւորութեան և յառաջդիմութեան պատուաբեր ճամբուն վրայ: Դուք էիք որ քաջարի բանակի մը հետ սղջմտօրէն ոտնահարելով հին, մալեգին նախապաշարութեան՝ նոր լոյսով և յոյսով օժտեցիք համայն Օսմանցիութիւնը, ճիշտ ժամուն և վայրկենին՝ որուն անյետաձգելիօրէն պէտք ունէր հայրենիքը:

Բայց սա առաջին քայլն էր, որ գո՛հ ենք, յաջող անցաւ. ամէն ազատասէր Օսմանցիներու բաղձալի քայլը, որուն դեռ ունինք առնել յաջորդական, աննահանջելի և ամենասուհրաժեշտ քայլերը, որոնք նուազ հեռատեսութիւն և զգօնութիւն չեն պահանջեր, քան սկզբնական քայլերը, որոնք արդէն առնուած են յաջողութեամբ:

Արդ, սիրելի՛ հայրենակիցներ, թող ես ալ գամ իրրիւ Ձեր հետեւակը՝ ի սպաս գնելու մեր հոգեպարար ազատ Հայրենիքին համար իմ տկար՝ բայց սրտագին և անկեղծ քիչ-չատ փորձ ամէն կարողութիւնս, հոգ չէ՛ թէ տու այժմ խօսքով միայն:

Շատ պարզ ու յայտնի է, թէ բազմազան ու բազմադիմի են հայրենիքի մը պէտքերը, որուն կարելի է ծառայել նոյն պէս բազմազան ու բազմադիմի կերպով՝ դրամով, զէնքով, անձով, գրչով, խօսքով ևն. մէկ խօսքով՝ ով ինչպէ՞ս եւ ինչո՞վ կարող կ'ըլլայ ծառայել, բնականաբար տալով իւրաքանչիւր անհատ իր ունեցածն ու կրցածը, և այս մասին չափի կամ քանակութեան խօսք կարող չէ լինել, երբ հայրենիքին տրուածը կը տրուի սրտանց, կամովին և չափաւոր ըստ իւրաքանչիւր նուերարեւոյի կարողութեան: Բայց ստիպողական կամ բռնազրօսիկ ամէն տուրք ու ծառայութիւն, որ արդիւնք չեն հայրենասէր սրտի ազնիւ զգացմանց, խտտելի են, եթէ հարկ իսկ լինին անոնք: Ահա սոյն այս տեսակէտով, այն է, չնչին՝ այլ սրտագին ծառայութիւն մը մատուցանելու, բայց երբէք Մենտոր մը դառնալու յաւակնութեամբ նպատակ ընտրեցի գրել սոյն գրքուկս, ուղղելով իմ խօսքերս բոլոր անոնց, որոնք կը սիրեն որ և իցէ կերպով ծառայել մեր Հայրենիքին:

Եւ կը հաւատամ, թէ ես ալ իմ կարգիս առ հայրենիքս ունեցած պարտուցս գոնէ մէկ փոքր մասը կատարած կ'ըլլամ, և գործիս թերի կողմերովն ալ տեղի տուած կամ պատճառ մը ստեղծած կը լինիմ շատ կարող գրագէտ հայրենասիրիցներու հրապարակ նետուելուն, որք իրենց հանձարի և գրչի ուժով ի հանդէս կուգան լուսարանելու կարգ մը փաստեր ու մտքեր, որոնք երբեմն ուշադրութիւնէ վրիպած՝ կրնան թագուեն մնացած ըլլալ, հոգի տակ ծածկուած գանձերու նման. սպասելով բրիչի թեթեւ հարուածներու, լոյս աշխարհ գալով իրենց բնական բարիքներով աշխատաւոր ձեռքերը վարձատրելու համար:

Գիտնանք հայրենակիցներ, թէ լոյս մը ս'ըջափ փոքր լինի, կրնայ իրմէ բխող պատիկ մեծ տարածութեան միջոց մը լուսաւորել, հետեւաբար ո՛չ մէկ լոյս՝ որչափ այ փոքրասանման լինի, ներելի չէ անարգել, ինչպէս կարելի չէ բաց աչքով չի տեսնել այդ լոյսը: Փոքրով է որ գոյութիւն կ'ուսնենան մեծերը, ինչպէս կ'ըսէ Յուսէփին դրամի մտքին. թէ դու պահէ՛ փոքր դրամները, մեծերը ինքզինքնին կը պահեն:

Փոքրին հաւատարիմ չեղողը մեծին ալ հաւատարիմ չի կրնար ըլլալ: Այս անհերքելի ճշմարտութիւնները թո՛ղ համոզմանքը լինին այն ամէն օսմանցիներուն, որք հին օրերէն յուսահատութեան մատնուած կամ իրենց անձը համարելով աննշան ու տկար, յառաջ չեն նետուիր գործելու և ծառայելու Հայրենիքին, կրկնելով սովորական տխուր և այսպանելի ինչո՞ւս պէտէ յանկերգը, և կամ ես ի՞նչ կրնամ ընել ինքնատուրնացուցիչ խօսքը, որոնց ուժն ու արժէքը: մանաւանդ ժամանակն ա՛լ անցած է, վասն զի սահմանագրական մեր այս փառաւոր օրերուն մէջ՝ ամենքս ալ ամէն բան կրնանք ընել և ամէն բան ամենուս համար է և ամենուս պէտք: անս մեր պարտուց հանգանակը:

Գ Լ Ո Բ Ե Յ Յ,

Աշխարհի մէջ ամէն կենդանի արարած չի գիտնալով կը ծնի, բայց գիտնալով կ'ապրի, և մարդը՝ բոլոր արարածոց իշխողը, գերազոյնն ու տէրը՝ գիտնալուն հետ ունի և գիտակցութիւն՝ խղճմտանք և ընկերակիսն տեսակ տեսակ պոյմաններ, որոնք պիտի յարգուին ամէն պարտաճանաչ անհատներէ, վասն զի առանց այդ ընկերական պոյմաններու կատարման՝ մարդ չունենար իր բարձր վիճակին համապատասխան կեանք, այլ լոկ կենդանական ստորին ու հասարակ կենցաղավարութիւն մը, որպիսին ունին ամէն տեսակ կենդանի անասուններ, և այսպիսի կեանքով ապրող մարդը գրեթէ աւելորդութիւն մ'է աշխարհի մէջ, անօգուտ ստարկայ մը երկրի տարածութեան մէջ, ուտիճ մը, սպառող մը և բնօ մը մարդկային ընկերութեան ուսին, չար օրինակ մը՝ բարենպատակ ձգտումներու և գործերու դէմ, իսկ արժէքի տեսակէտով խոտ մը, շիւղ մը, որ իր անէացումէն ետք ո՛չ անուն և ո՛չ յիշատակ մը կը թողու իր ետեւէն: Այսպիսիներու համար ըսուած է, թէ մարդիկ փակ աչքով ծնելէ յետոյ՝ փակ աչքով ալ կ'ապրին ու փակ աչքով կը մեռնին. թեղճ, ոգորմուկ և տխուր կեանք:

Իսկ Հայրենիքի ներկայ և ապագայ փառքին ու բարգաւաճումին յոյսովն առլցեալ պարտաճանաչ անհատը, հարազատ և արժանաւոր գաւակն է իր Հայրենիքին, որուն յառաջացման, շահուն ու փառքին համար կուտայ, ինչ որ կարող է. և այդ կամաւոր տուրքը կը գնահատուի հանրութենէն, առանց անոր որակն ու քանակը նայուելու, ընդունուելով սիրով և յարգութեամբ. և այդ կարգի տուրքերու հետ ուրիշ ամէն տնտեսկ բարի ջանքերովն անհատներու ըլլան անոնք բռնուն կամ միջակ, շատ կամ քիչ, Հայրենիքը կանգուն ու փառաւոր կը մնայ, որուն վրայ մտածել պէտք է մեզ ամենուս:

Չարհամարհէնք երբեք տկար ուժերու նշանակութիւնը ես ի՞նչ կրեամ ընել կամ ինձմէ ի՞նչ կ'ըլլայ անմիտ յորջորջումներու յետադիմական գաղափարներով, վասն զի շատ տկար ուժերու միութիւնն է, որ անեղ ոյժը կը գոյացնէ. անհուն ու անսահման ծովերը, ովկիանոսները՝ ջրի փոքրիկ կաթիլներու հաւաքմանէն ծնունդ են առած: Ի՞նչ է մէկ հատիկ սկիւն միլիոնին քով, բայց միլիոն անգամ մէյձէկ սկիւ պակսեցուր այդ վիթխարի գունամբէն, անդին բան մը չի մնար: Այսպէս ուրեմն, մեր իւրաքանչիւրիս անհատական փոքրիկ ծառայութիւնները միանալով՝ կը կազմեն մեծագոյն բարիքը Հայրենիքին, որսէ օգտուողները դարձեալ մենք պիտի ըլլանք:

Ինչպէս Հայրենիքի համար եղած նիւթակտն և բարոյական զոհողութիւնները, նոյնպէս և առաւել եւս Հայրենիքի պարտաճանաչ զաւակներուն, ըլլան աղքատ կամ հարուստ, կեանքն անոնց հաւատարմապէս յարգելի, օգտակար և թանկագին են Հայրենիքի համար, որոնց զրաւումէն ետքն իսկ՝ անոնց անունն ու յիշատակը իրենց գործերուն համեմատ կ'ապրին ողջ սրտերու և պատմութեան գեղեցիկ էջերուն մէջ: Եւ ազնիւ ու պարտաճանաչ գաւակներ ունեցող Հայրենիք մը՝ դժբաղդ չի լինիր երբեք: Մեր հայրենասիրական պարտքերը թո՛ղ երբէք մեծ կամ շատ չերուին մեզ, վասն զի իրապէս շատ չեն անոնք՝ բազդատմամբ մեր շատուորութեան. բաւ է տանք մենք Հայրենիքին ինչ որ կ'ընենք

տալ առանց նեղուելու, առանց զրկուելու, մեր կարողութեան համեմատ. կամ ուրիշ խօսքով՝ տրամադրելի ընել հայրենիքի պէտքերուն համեմատական համեստ բաժին մը մեր այլ և այլ կարողութիւններէն, և կատարելով այս չափը միայն՝ վստահ կրնանք ըլլալ, թէ մեր հայրենիքը միշտ անկարօտ պահած ըլլալու հաճոյքն ու երջանկութիւնը պիտի վայելենք: Ահա ճշմարիտ Օսմանցու պատկերը:

Հայրենակիցներ, որ և իցէ գործի առաջին քայլը յայանի է, սկզբնաւորութեան քայլն է, երկրորդը՝ վարժութեան եւ երրորդը միայն կարելի է յաջողութեան քայլ կոչել, և ասոր համար է կարծեմ, որ ստէպ երեք թիւը խորհրդաւոր լրութեան կամ ամբողջութեան թիւ է ընդունուած: Առաջին դեղեցիկ ու պատուաբեր մեր քայլերէն յետոյ դեռ ունինք առնելիք քայլեր. բաւական տաժանելի և ծանր քայլեր, անյետաճգելի, հարկադրիչ և շուսալից քայլեր, որոնք շատ հեռատեսութիւն կը պահանջեն, ուշիմ և իմաստուն խորհուրդներու կարօտ քայլեր, որոնք բնական կամ արուեստական պատահելի խոչ ու խուժերու առջեւ՝ ո՛չ միայն դադրելու չեն, հապա զանոնք կոխտուելով՝ անցնիլ կարենալու պէտք եղած ուժով զօրացած ըլլալ պարտին. անոնք անհանջելի կերպով շարունակ յառաջդիմելու սահմանուած հզօր և շրջահայեաց պէտք է լինին մինչեւ ժամանումն ի կէտ նըպատակի: Եւ այս բոլորին համար միջոցներ են հարկաւոր, նպատակայարմար միջոցներ:

Հաստատ առաջագրութիւնը և խորագէտ շրջահայեացութիւնը միացած ազնիւ նպատակի և արգարասիրութեան հետ՝ մեզ հարկաւոր անվրիպելի միջոցը կը լինին յաջողութեամբ իրագործելու Հայրենիքի նկատմամբ մեր սնուցած ամէն բարի յոյսն ու նպատակը: Եւ ասոր հակառակ՝ առանց նախապէս մանրամասնօրէն սերտած և իմաստասիրած լինելու մեր ի կիր արկանելու միջոցներուն ընդհանուր բնութիւնը, և առանց անոնց ոգին ըմբռնելու և զանոնք հաշտեցնելու մեզ շրջապատող ներքին և արտաքին պայմաններու, ո՛չ թէ միայն որոշ նպատակի հասնիլ անհնար կը լինի մեզ, այլ և հակառակ հետեւանքի կը հասնինք անկասկած:

Մեր ընդհանուր հայրենասիրական ձեռնարկներուն մէջ պարտինք հանապազ գգուշաւոր ըլլալ, վասն զի ո՛չ մէկ յախուսն ու յանդուգն արարք չէ կարող մօտեցնել մեզ մեր բողոքացեալ նպատակին, լինի նոյն իսկ այդ յանդգնութիւնը մեծագոյն կոչոտ ուժով զինուած. ոյժ և խոհականութիւն պարտին համընթաց ըլլալ. Որ և իցէ անխորհուրդ գործառնութիւն միշտ թողած է իր ետև. Էն մորմաքիչ ապաշաւ և սարսափելի աւեր. Պատմական այս կարգի տխրութիւններ օրինակ բերել կամ կրկնել թո՛ղ մեզ չի պատկանի: Միայն քաջ գլխանք, թէ մեր իւրաքանչիւր նոր քայլը՝ զոր կ'առնենք մեր յառաջդիմութեան ճամբուն մէջ, արգոսական աչքերով կը դիտուին ու կը գննուին. որչափ մեր այդ քայլերուն յաջողութիւնը՝ նոյնչափ և անոնց գայթուսը տեսնել փափաքողներ կան մեր շուրջը. մեր ամէն քայլերու փութկոտ անհամեմատութիւնը մեր Ֆիլիքական նոր կազմին հետ չափող ու կշռողներ անպակաս են. անոնց նպատակը պարզել աւելորդ է, վասն զի թափանցիկ է այն և շատ հասկընալի. մենք միայն կանխենք մեզ դիտողները. հեռատեսութիւն, կորովամտութիւն և մաքուր խոհեր կուտան մեզ գլուխութիւն՝ հեռուանքներ գուշակելու, արթուն, ղգոյշ և անպարտելի մնալու, և մեր ծնկերու կթոտին ու ստքերնուս սահիլը չպիտի տեսնեն անոնք, որ այդպէս կը փափաքին:

Որ և իցէ բարի գործ կամ երջանիկ մարդ նախանձէ գերծ չէ, և պէտք էր որ այդպէս ալ ըլլար, վասն զի այդ կերպով միայն բարւոյն արժէքը և երջանկութեան վիճակը իրենց բարձրագոյն աստիճանին կը հասնին, տեղի կուտան ջանասիրութեան, արթնութեան և մրցումի եռանդին, և ասով է որ բարոյական կեանքը դադար չառներ և յառաջդիմութեան յարատեւութիւնը ճամբայ կը գտնէ աստիճանաբար յառաջ ընթանալու:

Ըսէ՛ք. խնդրեմ, ի՞նչ կ'արժէր վարզը եթէ փուշ չունենար. միթէ այդ վառ գոյնով, փափուկ գեղեցիկ և քաղցրասփիւռ ծաղիկը՝ նախ քան գեղանի կուսի մը կուրծքը զարդարելու կամ նախքան իր անուշիկ բոյրով մարդու մը ռնգունքը գգուելու, ճարակ չպիտի՞ ըլլար, ո՛վ գիտէ ի՞նչ-

պիտի անշնորհ կենդանիի մը երախին, և կորսուէր անօգուտ: Ի՛նչպէս ամէն վարդ իր փուշն ունի, այնպէս ալ ամէն բարի գործ՝ նախանձով է շրջապատուած. բայց իրաց այս վիճակը չէ կարող գործօն և հաստատամիտ մարդուն յուսահատութիւն կամ լքանք պատճառել, այլ ընդհակառակը՝ խթան, արթնութիւն և յարատեւութիւն կը պատճառէ այն:

Եւ որովհետեւ Աստուած այնպէս է կամեցեր, որ աշխարհի մէջ ըլլան մարդիկ բողոքացող և բազմալեզու, ինչպէս որ կը տեսնենք, և ինչպէս որ կը հաւատանք թէ Աստուած է բոլորին արարիչը, սերախ պէտք է ըլլանք, որ մեր հայրենիքն ալ զուրկ չէ այս բողոքիմի բարիքէն, ցեղերու և լեզուներու միահամուռ հաւաքումէն իր ծոցին մէջ, ուր ամէն մէկ ազգ ու ցեղ իր բազմաթիւ գաւակներու Ֆիլիքական, նիւթական ու բարոյական կարողութիւններով մշտապատրաստ կը գտնուի հագալու հայրենիքին պէտքը, երբ զգալի է այն, և պաշտպանելու զայն՝ երբ ի վտանգի է: Բայց այն նպատակին հասնելու համար, մանաւանդ հիմա, երբ կանոնաւորապէս կազմակերպուելու պէտք ունինք, պարտինք մեր հայրենիքի ամէն ցեղի զաւակներուն հուժկութէ տկար ձեռներն իշար բերել, նախ մեր ձեռքն երկնցներով անոնց. վասն զի այս կերպով միայն կարելի պիտի լինի մեզ հայրենիքի պանծալի դրօշը բարձր ու հաստատ, վեր ու փառաւոր և մանաւանդ թշնամուն անհպելի և անձեռնմխելի բռնել ու պահել: Ահա առաջին ամենամեծ պարտականութիւնը բոլոր Օսմանցիներուն, չի մոռնաք զայս:

Ցարդ ըսածներէս դժուար չէ հետեցնել, թէ մենք Օսմանցիներս այսօր առաւել քան երբէք պէտք ունինք գազափարի միութեան և մեր մէջ գտնուած բոլոր ազգերու համերաշխութեան, որովհետեւ համերաշխութիւնն է, որ ազ-

գերու կենսական ջիղը կը զօրացնէ, և պարտինք ուրախ ըլլալ, որ Օսմանեան Միութեան և Յառաջդիմութեան Քօմիթէն լաւ իմաստասիրած, ըմբռնած, ու համողուած ըլլալով այս ճշմարտութիւնը, զայն իրեն նպատակակէտ ընտրած է, ու կ'աշխատի անոր իրականացմանն ու ընդհանրացմանը, որ կը հաւատամ չիպիտի ուշանայ իւր արդիւնքը տալ, եթէ օր առաջ մենք ալ աջակցինք անոր այս շինարար ու փրկարար ձեռնարկին:

Սակայն ներելի ըլլայ ինձ յառաջ բերել հոս չի հասկըցուած ճշմարտութիւն մը մեր երբեմն հայրենակիցներու կողմէ, որոնք զժրագրաբար Զուլումի քաղաքականութիւն մը կը կարծեն տեսնել Օսմ. Միութեան և Յառաջդիմութեան Քօմիթէի նպատակին մէջ. Զուլում բառը կը հանեն Միութեան նպատակէն, կարծելով զայն միութիւն ազգայնական կամ կըրօնական, փոխանակ անոր իսկական առումին. որ է գաղափարային միութիւն միայն: Ու այսպէս անհասկացողութեամբ իրենց ազգային ու կրօնական կացութիւնն ի վտանգի կարծելով՝ ընդհանրական գաղափարի մը ստեղծումին մասնակցելէ և օժանդակելէ հեռի և ձեռնպահ կը մնան առժամաբար ինչ որ նուազ ցաւալի չէ ամէն հայրենասէրի համար: Եւ այս այսպէս ըլլալով՝ պէտք է գիտնալ, թէ մէջտեղը բնաւ յանցաւոր չկայ, յանցաւորը չբացատրուած առաջադրութիւնն է, անհասկացողութիւնը, պարզապէս լաւ չքարոզուած ճշմարտութիւնը: Մութի մէջ մնացած արգարութիւն մը չի կրնար ճանչցուիլ բնականաբար և արդիւնաւորուիլ, պէտք է լուսաւորուի այն:

Ու այս լուսաւորումը, այն է միութեան գաղափարի պարզաբանումը, մենք կ'սպասենք Օսմ. Մ. և Յ. Քօմիթէէն, և այն ի' հարկէ, ո՛չ մեր անձին համար, այլ մեր այն հայրենակիցներուն համար, որ Միութեան գաղափարը կամ Գաղափարային Միութիւնը Զուլումի քաղաքականութիւն կարծելու ակամայ ձախողանքին ենթարկուած են: Պէտք է փրկել զանոնք ձրի մտատանջութենէ, պէտք է հուշակել և քարոզել ամէն լեզուով գաղափարային միութեան անհերքելի օգտակարութիւնը, այս՝ քարոզել ամէն տեղ, հայրենիքի կեդրո-

4008-67

նէն սկսեալ մինչև հեռաւոր քաղաքներու և գիւղերու յետին անկիւններուն մէջ, քարոզել ամէն օր ու ամենուն անխտիր:

Միութեան նպատակը սխալ հասկցուած է այսօր, և այդ սխալ ըմբռնումն ունի իր վնասները. յապաղումն է նա մեր յառաջդիմութեան, պէտք է ճշդուի այն, պարզուի ժողովրդականացնելու և ռամկացնելու իսկ աստիճան, որպէս զի անկէ ակնկալուած բարիքը ձեռք ձգենք օր առաջ, ժամ առաջ, որպէս զի աշխու գաղափարականութիւնը՝ խղճի ազատութեան, բնական զգացումներու և ամենազգի նուիրական խնայականութեան դէմ անիմաստ պայքար մը, ձուլումի քաղաքականութիւն մը կարծողներ հիասթափուելն իրենց կոնիսակալ և վրէպընկալ կարծիքէն, որպէսզի համոզուին անոնք. թէ ո՛վ որ հաւատք, խելոճ և կրօնք ունի, ինչպէս է Օսմ. Մ. և Յ. Քօմիթէն, հեռի կ'ըլլայ զանոնք ուրիշներուն խնայելէ: Հետեւաբար շատ արտառոց և չարաչար սխալ է միութեան նշանարանէն ձուլումի անխորհուրդ միտք մը արտահանել. բան մը որ վնասակար է, ջլատիչ և երկպառակող: Ու չեմ կարծեր մինչև իսկ՝ թէ ո՛ր և իցէ հայրենասէր օսմանցու մտքէն անցած ըլլայ այգպիտի ցնորական խորհուրդ մը, թէև կարծիքներն ազատ են կարծիք ըլլալու սակայն ո՛չ միշտ յարմար ու պատշաճ իրականանալու:

Խնդրոյն կարեւորութիւնը կ'ստիպէ ինձ կրկնութեան մէջ մտնել և փոփաքանօք խնդրել Օսմ. Մ. և Յ. Քօմիթէէն որ հաճի իր «Միութիւն» նշանարանին ամիւրայն առումն ու նշանակութիւնը, սխտքը և գործադրութեան եղանակն ու միջոցները են. պարզել և լուսաբանել պաշտօնապէս գրաւոր և մինչև իսկ, եթէ հնարաւոր է ամէն լեզուով, ամէն անոնց համար՝ որոնց մտասեւեռումը նպատակէն դուրս՝ բոլորովին տարբեր կէտի ուղղուած է. և այդ սխալ ուղղութեամբ պատի պատ և անարամաբան հետեւանքներու են յանգած կարգ մը մտքեր, որոնք կրնային օգտակար ըլլալ ուղիղ և իսկական նպատակին, այն է գաղափարական միութեան, յորում տեղի չունին ո՛չ կրօնափոխութիւն և ո՛չ ազգաւարացութիւն,

և ո՛չ ուլ ուղղակի կամ անուղղակի ճնշում ազատ կարծեաց վրայ: Բարոյական և անհրաժեշտօրէն սպասելի գոհացում մ'է այս ի բուժումն անխորհրդօրէն գայթակղեալ տկար միտքերուն սեր կարգ մը կատարածոտ հայրենակիցներուն, որոնք հակառակ իրենց բարի և հայրենասէր կամքին՝ անտարբեր կը մնան ցարդ հայրենիքի յառաջդիմութեան ընդհանուր շարժումին միջամտելու: Սակայն երբ արուի անոնց խնդրական պարզ և սրու ծանօթութիւնը «Միութեան» նշանակութեան, ես կը հաւատամ թէ հրաշալի և գեղեցիկ նորագոյն շարժում մը, գորութեան կարեւոր յաւելում մը չուտով ի հանդէս պիտի գայ յօգուտ օսմանցիութեան զարգացման: Հայրենիքի յառաջդիմութեան համար աշխատող և ցարդ գոյութիւն ունեցող հայրենասէրներու մեծ բանակը՝ նոր ու կարեւոր ուժով մը պիտի զօրանայ, օսմանցիներու հանրային գործունէութիւնը նորանոր օժանդակ ձեռքերով պիտի օժտուի, և մինչև իսկ Օսմ. Մ. և Յ. Քօմիթէն իր շինարար ջանքերուն միացող բազմաթիւ նիւթական ու բարոյական շահեր պիտի վայելէ անկասկած,

Ուրեմն, շատ պատշաճ և յարմար է, որ շուտով պարզենք, բացատրենք և հասկցնենք սխալ ըմբռնուած միաբը «Միութիւն» բառին, թէ՛ այն երբէ՛ք ձուլումի նպատակ եւ քաղաքականութիւն չի պարփակեր: չի պարունակեր իր մէջ, թէ՛ ձուլումի հնարքը չարամիտներու յերկբանքն է եւն: Ու երբ այդ սպասուած բացատրութիւնը կը արուի, իսկոյն պիտի երեւի, որ միահամուռ ճիգերով անկեղծ եղբայրակցութիւն մը ստեղծելու պիտի ջանան Օսմանցի կոչուած ընդհանուր ազգեր, ու պիտի յաջողին այդ ստեղծագործման մէջ, որուն պէտք ունինք:

Պէտք է գիտնալ, թէ օսմանցիներու ներքին յարաբերութեան մէջ ո՛չ մէկ կրօնական վիճարտների խնդիր կայ, և մինչեւ իսկ այսուհետեւ կրօնքի անունով վէճի կամ ստիպումի մէկ խօսք ներելի չէ՛, վասն զի երբ սահմանադրական արտող օրէնքը բարձրաձայն կը հռչակէ երկրին մէջ խղճի ազատութիւն, որ կրօնքի ազատութիւն ըսել է համարձակարդ կարող է իր հաւանած և համոզուած կրօնքը դաւանիլ

և պաշտիլ, հետեւարար ո՛չ մէկ կուսակցութիւն՝ լինի այն խլամական, քրիստոնէական կամ մովսիսական՝ առանց օրէնքը ստնակոխ ընելու չէ կարող և պէտք ալ չունի կարծեմ, կրօնական անվերջանալի և մինչեւ անգամ փոթորկալարոյց խնդիրներով զբաղելու: այսպէս հասկնալու է և ազգայնականութեան համար:

Շատ մեծ սխալ կ'ըլլայ, կարծեմ, այս յայտնուած համառօտ ծանօթութիւններէ յետոյ դեռ անյեղլի մնալ ոմանց՝ իրենց սխալ ըմբռնումին կամ կարծիքին մէջ, բայց աւելի օգտակար և սպասովիչ կը լինի, եթէ Օսմ. Մ. և Յ. մեծանուն Քօմիթէն, ինչպէս ըսի, կը կրկնեմ, եթէ հաճի այս մասին գեղեցիկ պարզարանութիւն մը չի զլանալ իր հայրենակիցներուն. և սիրելի է մեզ յուսալ, թէ շուտով լոյս կը տեսնէ այն:

Գ Լ Ո Ի Ե Պ

Գարձեալ Ձուլումի մասին պիտի խօսիմ վասնզի շատ գէշ ազգած է այն՝ մեր բազմաթիւ հայրենակիցներու ուղեղին վրայ, և անոնց այդ ի զուր կրած ազդեցութիւնն ալ իմ վրայ գէշ ազգած է, վաս և անմոռանալի և մինչեւ իսկ անմարսելի՝ ուղեղիս համար, որ վարանք կը պատճառէ ինձ, եւ չի համոզուելով՝ թէ ցարդ զբաժներուս համառօտ պարունակութեամբ կարող եղայ ցրուիլ անոնց մտքէն սխալ ըմբռնուած տպաւորութիւնը, պարտաւորեալ կրկին կը դառնամ նոյն նիւթին, աւելի համոզկեր կերպով յայտնելու ճշմարտութիւնը:

Նոր գաղափարներու յանկարծական և այլեւայլ կերպով յայտնուելու միջոցին՝ ընտան է, թէ մտային վարանք եւ տարակուսանք տեղի կ'ունենան, երբ մանաւանդ այդ յայտնութեանց կերպերն ու եղանակները մեկին, սրու ու պարզ չըլլան: համոզումներ ու կարծիքներ զիրար կը բաղխեն, և կարծիքներու այս թոհուրոհին մէջ, ինչպէս ամէն տեղ՝ նոյնպէս եւ մեր մէջ կրնան գտնուիլ սխալ համոզումներէ տար-

ուողներ, սխալ կարծիքներու ենթարկուողներ, որոնք այդ սխալ կարծիքներն իրողութիւն կամ ապագային իրականանալի գործեր համարելով՝ կը վարանին, կը շուարին և կը սահմակին աննպաստ անակնկալի մը դէմ՝ գտնելուն ինքզինքնին, և իրաւունք ունին. սակայն երեւութական իրաւունք մը, որ հեռի է իրական ճշմարտութենէ:

Մեզ կը մնայ պարզել ճշմարտութիւնը՝ այդ մարտնչական մտքերուն, արամաբանութեամբ, փաստով և օրինակներով, որպէսզի բարի սերմերը անպտուղ չմնան՝ ապառաժներուն վրայ խնայով:

Սրդ, անցնինք նիւթին, որ կարծեցեալ Զուլումն է: Ո՛ր և իցէ ձուլում կ'ենթադրէ իր մէջ ոյժ, ստիպում, ճնշում և վերջապէս բռնի միջոց. այսպէս է մետաղին համար, քարին ու փայտին համար. բանական մարդուն համար ալ գրեթէ միջոցները նոյն են, բայց նուազ յաջողելի և ստէպ տարակուսելի, վստնջի երկար ու արամաբանօրէն մտածելով՝ կու գանք այն եզրակացութեան, թէ մարդու համար որ և իցէ ստիպողական կամ բռնի միջոց չէ կարող ամենափոքրիկ նըպատակ մը իսկ գործնականացնել, երբ խնդիրը համոզման վրայ է, թող թէ նուիրական զգացումներու, և ընդհակառակը՝ ամէն բռնի միջոց բացարձակապէս հակառակ արդիւնք կուտայ մանաւանդ այսպիսի պարագաներու մէջ:

Պատմական օրինակներ պակաս չեն, մօտաւորներէն առնենք թուականը, որ Զուլումի քաղաքականութիւնը վաղուց ընդգրկած էր, և երկար ատեն յայտնի ստիպում, ճնշում կամ ոյժ ի գործ չէր դնել իր որդեգրած նպատակին գործադրութեան համար. բայց անզգալի և անուզղակի մեղմութեամբ անոր ճամբան կը հարթէր ու կը լայնցնէր, գեղեցիկ և հանգստաւէտ ընծայելով զայն, ուր անզգալապէս կը մանէին ուստիաբնակ ո՛չ ուստ շատ ազգեր: Զուլումի լռիկ, խաղաղիկ և ինքնին կը կատարուէր, թէև յամբօրէն ու դանդաղ բայց գործը կարգի մտած էր վերջապէս: Շահէ, հաճոյքէ և փառքէ առաջնորդուած ո՛չ ուստ ժողովուրդը ինքնատարութեամբ մտած էր թակարդ ճամբուն մէջ. և այս ընթացքը՝ սատկած ձուկի նման հոսանքն ի վար վազող, սկսած էր ի-

րականացնել ուստական ձուլումի նպատակը: Սակայն այդ ընթացքը մինչև վերջ իր ճամբուն մէջ չի մնաց. պաշտօնականութեան խամամխտ փութկտտ անհամբերութիւնը, կամ լաւ եւս՝ ինքզինքնին գործունեայ ցոյց տալու մարմաջէն բռնուած անհետատես աստիճանաւորներ ցանկացան անդնականօրէն յառաջ վարել գործ մը՝ որ դեռ անժամանակ էր, որուն համար ճնշում, ստիպում, բռնի ոյժ և ամէն կասկածելի միջոց գործածեցին, և այս բոլորին հետեւանքը ոչ միայն բացասական եղաւ, այլև՝ բոլորովին հակառակ արդիւնք տուաւ, վստն զի ամբողջ կովկասի ո՛չ Ռուս ազգաբնակչութիւնը խոր քնէ մը արթնցածի նման՝ պարտաւորեցան աչքերնին շփել, բանալ և չորս կողմերնին դիտել՝ հասկնալ գոյութիւն ունեցող և զիրենք մեղմիկ օրօրոջ կեանքի իրականութիւնը, անոր թագուն կողմերը՝ բացուած փայլուն վարագուրի թափանցիկ եղերքէն, և ազգայնակրօնապէս իսպառ քնանալու սահմանուած կարծեցեալ՝ ինքնամոռաց ազգերը կովկասեան (Հայ և Վրացի) յանկարծ և ստիպողաբար հիտթափուելով՝ ինքնագիտակցութեան դարթնում մ'ունենցան. տեսան, և քաջ տեսան իրենց ազգային ինքնուրունութեան սպառնացող վերահաս վտանգը, և անյուսալի, անսպասելի կերպով ընդվզեցան, ըմբոստացան և ծառացան ի հանդէս եկած վտանգին դէմ, առանց ի կշիռ դնելու իրենց տկար՝ և հակառակորդին անհամեմատ մեծ գորութիւնը, լիւշելով թէ յողթութիւնը միշտ բազմաթիւ եղողին չէ: Եւ թագուն դաւին դէմ՝ ձուլման գաղափարին դէմ մղուած պայքարն ինքնապաշտպանութեան՝ տարաւ յողթանալը, վստն զի այն ժամանակէն սկսեալ կովկասի մայրաքաղաքին մէջ հիմը դրուեցաւ Հայ և Վրացի ազգերուն՝ վաղուց մոռցուած ինքնաճանաչութեան և ինքնապաշտպանութեան, ազգայնականութեան տեսակէտով. և խորհուեցան ու ժճուեցան միջոցներ՝ ի հարկին աւելի զօրաւոր թափով պաշտպանուելու, եթէ ձուլումի ծախող փորձը կրկնուէր: Ու քիչ ժամանակ յետոյ՝ կիւրճին, մանաւանդ Հայը՝ որ ուստիստ էին, սկսան խօսիլ իրենց մայրենի լեզուն վրայն, սիրել զայն ու փարիլ անոր, ետեւէ եղան ժամանակապահանջ պէտքերու:

Մտածեցին դարձեալ, որոճացին ու յիշեցին իրենց ի-
 իրուանց կորուստները՝ խլուած ու յափշտակուած կոշտ
 ու բիրտ ու ժով անհեռատես կառավարութեան կողմանէ գալ-
 րոցներու փակում, բարեգործական ընկերութիւններու լու-
 ծումն ու հրատարակչականներու արգելք և ին. և ին. ու վեր-
 ջապէս եկեղեցակոն կալուածներու ա՛լ... գրաւո՛ւմ: Անխ-
 րաւութեան չափն ու սահմանն ա՛լ անցած էր, որ տեղի տը-
 ւաւ ժողովրդական արգար գայրոյթին և միահամուռ կատաղի
 ընդվզումին, որ ընդ սոն կոխտակելով ամէն աշխարային հա-
 մակերպութիւն, զոր ցայն փոյր կրած ու տարած էր գլխա-
 հակ և լռիկ համակերպութեամբ: Ու ժողովուրդը տարաւ
 յաղթանակը: Այդ ժամանակ լաւ եւս հասկցուեցաւ «Ո՛ւր
 հայրածում, հո՛ն տարածում» հնօրեայ առածին իմաստը:

Կալիցիներեան փոխարքայութեան տխուր մէկ դրուագն էր
 այս, որ ո՛չ միայն նպատակի չի ծառայեց, ո՛չ միայն գոնէ
 իրաց նախկին վիճակն անփոփոխ պահելու տկարացաւ, այլ
 և՛ մինչեւ այն օրը մեծ ճիգերով ձեռք բերուած մասնակի
 յաջողութիւնն ալ կորսնցուց, ոչնչացուց. եւ արդէն ինքնա-
 բերաբար տարիներէ ի վեր մինչեւ մէկ աստիճան հաւանա-
 կանութեան ճամբուն մէջ մտած ձուլումի յոյլ և թոյլ ըն-
 թացքն ալ կասեցուց. եւ դրաւ գործն այնպիսի վիճակի մը
 մէջ, որով առ նուագն մէկ երկու հարիւր տարուան մէջ ձու-
 րումի նոյնժամանակեայ վիճակի վերստացումն ա՛լ անյուսալի
 ըրաւ: Չենք հաշուեր ուստական կառավարութեան բարոյա-
 կան վարկի ազարտումն յաջո օտարաց, որ ի հարկէ շատ ա-
 զու նայուածքով չի դիտեցին եղածը: Եւ վերջապէս կոյր
 բաղդի բերմամբ՝ Կովկասի Փոխարքայ դարձած կուրամիտ
 Կալիցին պարտաւորեցաւ տեղի տալ իր հպատակներու կամ-
 քին, չարաչար քուսելով իր մեղապարտ ոճիրը:

Արդ, հայրենակի՛ցներ, պատմական այս անցքերը շատ
 լա՛ւ գիտէ Օսմ. Մ. և Յ. Քօմիթէն, և մեզմէ շատերէն ալ
 շատ շու իմաստասիրած է գոմոնք՝ իրենց ամէն անյարմա-
 րութիւններով: Ուրեմն, ի՛նչպէս կարելի է ենթադրել, թէ
 նա զիջանի իր բարձր նպատակին միայնել կատկոծելի, ան-
 յաջողիլի և մինչեւ անգամ փորձուն ու ապարդիւն դտնուած

մտածել բռնի ձուլումի մտքեր. ո՛չ և ո՛չ, բարեկամներ. քիչ
 ալ լաւատեսութիւն: Յաջորդ գլխին մէջ եւ ձեզի դարձեալ
 կը խօսիմ այս մասին:

Գ Լ Ո Ւ Ն Ե.

Եւ դարձեալ, որպէսզի մեր կարգ մը վարունտ հայրե-
 նակիցները համոզուին, թէ Մ. և Յ. Քօմիթէն որ զգծն հաւ-
 բերութեամբ, խորհրդաւոր հեռատեսութեամբ և իմաստուն
 գործունէութեամբ ամբողջ Օսմանեան կայսրութիւնը մեծա-
 գոյն և ծանրակշիռ անկումէ մը փրկելով՝ գիտցաւ դնել զայն
 կենսունակ և յառաջդիմական ճամբուն մէջ, որուն աշխարհ
 դարմացաւ, չէ կարելի որ անդիտանայ այդպիսի սին փորձի
 մը հետեւանքները, որուն անայտահեութիւնը կրնայ ամէն
 միտք կանխաւ ըմբռնել. Օսմ. Քօմիթէն չէ կարող իր անըն-
 ման անձնուիրութեամբ ձեռք բերած անշուք փառքը նսե-
 մացնող և ստուերացնող եւ առաւել՝ ազատ դատողութեան և
 խղճի դէմ եղող խնդիրներով դրաղիլ ու ժամանակավաճառ
 ըլլալ, ջուրը ձեռել և ստուերի ետեւէ վազել, երբ անդին
 կարեւոր, կենսական ու անհրաժեշտօրէն անյետաձգելի բող-
 մաթիւ գործեր ունի կատարելիք:

Ուրեմն, բռնի ձուլումին կատկոծը՝ ուրիշ ալ ծագի, միշտ
 անհիմն է, անտեղի եւ անիրականալի, հետեւաբար այդպիսի
 կասկած մը կամ վերագրում մ՛տնենալ Օսմ. Քօմիթէին նը-
 կատմամբ, զայն չի ճանչնալ ըսել է, և զայն չի ճանչնալ,
 ներուր ինձ ըսել, շատ ներկէի չէ՛, քանի որ երկուր տարի-
 ներ նա էր, որ մեզի հետ լացաւ եւ ողբաց Հայրենիքի ցաւը,
 նա էր որ մեզի հետ շարչարուեցաւ եւ արիւն թափեց, հա-
 լածուեցաւ, տորագրեցաւ եւ թափառեցաւ, ինչպէս մենք,
 նա էր որ հայրենիքի ընտիր զաւակներուն վտակի նման
 թափուած կարմիր ու ջերմին արիւններու հոսանքին առջին
 առաւ. լուսաւորեց զգայուն բանակը, որով եւ վերջապէս
 փրկեց մեր հայրենիքը, այսինքն Օսմանեան զանն ու ամբողջ
 այսօրուան Օսմանցի կոշուած ժողովուրդը, զիս եւ զքեզ, մեր

ներկան և ապագան, եւ մեր յետնորդ սերունդն ու ժառանգը:

Արդ, այսպիսի իմաստուն, հայրենասէր, ճարտար և յառաջդիմական մարմնէ մը՝ որպիսին է Միւսթեան և յառաջդիմութեան Քոմիթէն, յուսալի չէ միաք մը, նպատակ մը՝ որ այլացեղ, բազմալեզու, սակայն ոչ նուազ բազմաթիւ և միևնոյն հայրենիքի զաւակները վշտացնելու բնութիւնն ունենայ. անոնց ներքին, փոփոզելի եւ նուիրական զգացումները վիրաւորէ, եւ ցանկացեալ ու հազիւ ձեռք բերել սկսուած ընդհանուր հայրենակցական եղբայրացուծի առաջին նորարոյս բողոքները թառամեցնելու, խելու անխորհուրդ ձեռնարկի մը մէջ նետուի: Ո՛չ, ո՛չ և ո՛չ. որովհետեւ ո՛չ յուսալի և ո՛չ կարելի է այն: Աւելորդ չէ իրր համոզիչ փաստ մէջ բերել հոս պատմական աւանդութիւն մը կամ աւանդական պատմութիւն մը հաստատելու համար՝ թէ ս՛րջափ զուր ջանքեր են այդպիսի անբնական ու անժամանակ ձեռնարկներ, զորս կատարել կամ գործադրել փորձողներ եթէ եղած իսկ են, փորձած՝ բայց շուտ համոզուած են թէ այդ կերպով շուրջ ձեռնուր կը նկրտին, և ափսոսանքով յետ նահանջած են իրենց այդ մտքի եւ խզճի պայքարէն, ձեռնթափ ըլլալով նախապէս իրենց սենեցած եւ վայելած համակրանքէն, որուն տեղը բաց մնացած է ընդ միշտ:

Ահաւասիկ աւանդապատումը. Ռուս կառավարութեան ձուլումի քաղաքականութեան ձգտած միջոցին՝ հրը նորընտիր Հայ Կաթողիկոս մը էջմիածնայ կրօնական Գահը բարձրանար, սոգորաբար կը ներկայանար Ռուսաց վեհ. Չարին, ինչպէս եւ հիմայ. եւ յետ պաշտօնական սովորական ձեւաբանութեան կատարման, ռուս կայսեր կողմանէ փոփոխութեամբ կ'առաջարկուէր Հայոց Կաթողիկոսին « երկու քրիստոնեայ եկեղեցիներու միացումը » (Հայոց և Ռուսաց): Կաթողիկոսն ալ ժամանակի և իր խառնուածքի պահանջման և յարմարութեան համեմատ կը պատասխանէր. եւ այդ պատասխանները միշտ մերժողական կ'ըլլային եւ առաջարկութիւնը կը մնար ապարդիւն:

Ահա՛ այդ պատմական եղելութենէն երկու ցայտուն օրինակներ:

Հայոց Ներսէս Ե. Աշտարակեցի Կաթողիկոսը ներշնչուած կրօնական, ազգային եւ ազատասիրական մաքուր ներշնչումներով՝ ընդհանուր Հայոց Հայրապետ ընտրուելուն առթիւ երբ ընկալեալ սովորութեան համեմատ երես առ երես ռուսաց վեհ. Չարին հետ կը տեսնուի, այդ վերջինը կ'ըսէ հայոց Կաթողիկոսին. « Վեհափառ, ի՞նչ է Ձեր կարծիքը, արդեօք լաւ չի՞ լինիր երկու քրիստոնեայ քոյր եկեղեցիներու միացումը ». իսկ փոքրահասակ՝ այլ մեծախրտ Կաթողիկոսն Հայոց Ներսէս Աշտարակեցի՝ կայսեր առաջարկ-հարցման կը պատասխանէ խստորէն ըսելով. « Միացնել, ս՛րը որին, հինը նորին թէ նո՛րը հինին »: Եւ ռուս վեհապետը կը լռէ:

Միեւնոյն պարագային եւ ի Տէր հանգուցեալ Մկրտիչ Բ. Խրիմեան Կաթողիկոսին տուած պատասխանն ալ ուշագրաւ է: « Վեհափա՛ռ Կայսր, կ'ըսէ Խրիմեան՝ ժպտուն զէմքով, Քրիստոնէական եկեղեցին բազմերանգ ծաղիկներէ կազմեալ մի գեղեցիկ փունջ է, և փունջ մը միշտ աւելի սիրուն կը լինի երբ զունագեղ ծաղկունք զոյւթիւն ունին անոր մէջ: »

Ինչպէս կ'երեւի սոյն երկու դաւանական առաջարկութեանց կրկին պատասխաններն մերժումներ են, անոնց իւրաքանչիւրն տրուած՝ իրենց ժամանակին յարմար եղանակներով, մէկը խստութեամբ՝ իսկ միւրը փաղաքուշ հեղութեամբ. սակայն միշտ անընդունելի:

Յայտնի է թէ այս բոլոր անցքերը, ինչպէս և Կալիցիինեան յախուռն գործառնութիւնք, թէեւ կայսերական թէև փոխարքայական, մնացին անկատար, եւ եթէ հետեւանք ունեցան, եղան միշտ վնասակար երկու կողման ալ. վասնզի այդ կարգի մեծ փոփոխութիւններ՝ մտրղը չէ որ պիտի կարենայ ընել, ո՛չ ալ կայսրը կամ փոխարքան, այլ միայն ժամակը, և ո՛ր եւ իցէ անժամանակ գործ, պէտք է անսպասան գիտնալ, թէ միշտ վնասակար է:

Իմաստունէն մինչեւ ռամիկը եւ վաճառականէն ու հարուստէն մինչեւ գործաւորն ու անգործ մուրացիկը գիտնն, թէ աշխարհի ամէն կողմը զրկանք եւ անիրաւութիւն շատ եղած են ժողովուրդ կոչուած հէգ զանգուածին զխոսն, որ դարերով անմոռունջ տոկացած է անոնց ամենածանր տեսակին, ոչխարային համակերպութեամբ զոհացում տուած է

անհուն անիրաւ պահանջումներու . յաճախ խառնած է նա իր արիւնը քրտինքին ու իր չոր հացը արիւնով թրջած կերած է շատ անգամ : Բայց որովհետեւ ամէն բան չափ, սահման և վերջ ունենալու է, եկած է վերջուպէս ժամանակը վերջ տալ իրաւանց զրկումին եւ ժողովրդի թշուառութեան, ու ստէպ պատժած է չարաչար՝ անոր կեղեքիչ տարրը՝ գրեթէ թագակիր գլուխներ : Պատմութիւնը շատ ունի մեղ աւանդած այսպիսի դէպքեր, որոնց կարգին կարելի է դասել շուրջ երեսուն տարուան մեր անցած կեանքը, մեր աչքով տեսած, մեր իսկ մտքին վրայ կրած և մեր հոգիներուն մէջ գգացած հալածանքի, չարչարանքի եւ վիշտերու տառապալի շրջանը, որոնք վերջուպէս իրենց զագաթնակէտին հասան եւ տեղի տուին ըմբոստութեան, ընդվզումի եւ ապստամբութեան, ու անոնց արդիւնքն ու հետեւանքն եղող Ազատութեան : Եւ պարտիմ կրկնել թէ այդ Ազատութիւնն իրենց արիւնով սուգող եւ ուռճացնող անձինք՝ այսօր չեն մտարեւոր բռնի ձուլումի գործ մը՝ որ ետ դառնալ կը նշանակէ, եւ՝ դէպի մոլութիւն, դէպի քայքայում եւ դէպի կորուստ : Ես չեմ կարծեր երբէք թէ այդպիսի յիմարական յետադարձ մ'ընելու մտքեր գտնուին, որոնք գոյութիւն ունենան մարդկային գտնկի մէջ, առանց անոնց բնական առողջ կազմը խախտած ըլլալու :

Ուրեմն վարանք ու երկմտութիւն փարատին՝ ամէն միտքերէ, որոնք պաշարուած են բռնի ձուլումի երեւակոյական մառախուխէն, թո՛ղ պայծառանան անոնք, ու գան միանան օսմանեան դադափարային քաղաքական միութեան, մտածելով մէկ բան միայն, ընդհ. Օսմանցու Հայրենիքին փառքը :

ԳԼՈՒԽ Զ.

Յարգելի՛ հայրենակիցներ, Գաղափարային Միութիւնը, որ գործնականութեան ալ միութիւն կամ ընդհանուր և միահամուռ գործակցութիւն կ'ենթադրէ, անխորտակելի ոյժ մ'է

դոյն ունեցողներուն համար . իսկ ընդհակառակը՝ ուր չկայ գաղափարի միութիւն, ախրող ընդհանրական կարծիք, որ համերաշխութիւն ըսել է, հոն ամէն ինչ խառնակ ու անկանոն, ուղղութիւնէ զուրկ, հետեւտար անկերպարան կացութեան մը ախրապետութեան տակ՝ ո՛չ ուժի և ո՛չ յառաջդիմութեան նշոյլ կամ յոյս կրնայ գոյութիւն ունենալ . հոն՝ փոխանակ հանրային իղձն ու գործը, ոյժն ու կորովը բողմապատկուելու, իրականալու և հայրենիքին օգուտ մ'արտադրելու, արդէն եղածն ալ կը տարրալուծուի և ինքն իր մէջ կ'օճնչանայ : Ուր գաղափարի և գործառնութեան միութիւն չկայ, հոն ամէն անհատական փոքրիկ կարողութիւն առանձնական կամ արտակերտնական ձեւի մէջ՝ չունենալով իր որոշ տեղին, ամէն հակառակ հոտանքի յարմարելով կը տարութերուի, կը տարբադադրուի եւ կը կորսուի անօգուտ և անյիշատակ : Այսպէս կը կորսուին ամէն ոյժ, խելք, միտք և գործք՝ որոնք շղթայի օղակներու նման իրարու շին գօղուելի, չեն շողկապուելի միութեամբ . այն ինչ երբ անոնք ամբողջութիւն կազմող հիւլիներու պէս՝ անբաժանելի կերպով միախառնուին, կ'ստեղծեն ուժովին գոյացութիւն մը, մարմին մը՝ գիմադրելու կարող ամէն բնական կամ պատահական ընդհարումի : Անհատներու ուրոյն ուրոյն նիւթական ու բարոյական սղջ կարողութիւն՝ պարտաճանաչօրէն սահմանուած հասարակաց հայրենիքի օգտին՝ պէտք չէ ցիրուցան, կղզիացեալ և չեզոքացած թողուլ անօգուտ . այսպիսի անտարբեր և միջեւ իսկ դատապարտելի վիճակ մը բնականաբար ո՛չ ցանկալի է մեզ և ո՛չ շահաւոր, մանաւանդ հայրենիքի ներկայ կացութեան բոլորովին անհամապատասխան քանի որ նոր ու կանոնաւոր կազմակերպութեան պէտք ունի : Ըսել է, թէ գաղափարական միութեան պէտքն անհրաժեշտ է, անխուսափելի և անյետաձգելի . եւ այս ո՛ր և իցէ տարակուսական եւ վարանեալ կարծիք ո՛չ միայն քննադատելի՝ այլ եւ չարամիտ իսկ է և արհամարհելի, միջեւ իսկ կասկածելի, Այս խօսքերով մինք երբէք չենք ուզեր կարծեաց ազտութիւնը կաշկանդել, բնաւ, բայց այնպիսի ճիշմարտութիւններու հանդէպ, որպիսին է գաղափարաց միու-

Թեան օգտակարութիւնը, յօդուտ հայրենիքի մատուցանելի ծառայութիւնը, միեւնոյն հայրենիքի այլացեղ կամ այլակրօն զաւակաց համերաշխութիւնը, հաւատարութեան և արդարութեան ընդհանրական գործադրութիւնը, եւ այլ այս կարգի պարզ եւ բացորոշ հասկացողութեան մասին երկմտիլ, տատանիլ, վարանիլ կամ անտարբեր մնալ, չըսեմ հակառակ, խապառ աններելի է, անտեղիտալի, սրտմնեցուցիչ, գայթակղական և վրէժխնդրական խկ:

Կարծիքներու տարբերութիւնն ազատ է՝ այնպիսի պարագաներու մէջ, երբ բազմադիմի, մթին և դեռ չիմաստասիրուած խնդիրներ կը ծանրանան անոնց վրայ. վիճում, քննադատութիւն, կշռում, բաղդատութիւն եւ վերջապէս ամէն տեսակ իմաստասիրութիւն հարկուոր է սխալ եզրակացութեան մը չի յանգելու համար. հոգ՝ այդ պարագային մէջ՝ կարծիք բնականաբար կը տարբերին, եւ պէտք է տարբերին, վիճաբանութեան դռներ բանան, ընդհարին իրարու մինչեւ ճշմարիտ եզրակացութեան կայծը ցուայցնեն, տարբարւածուին, բաղդատուին, չափուին ու կշռուին մինչեւ որ ալ անվիճելի դառնան անոնք և վերջապէս ստեղծուի գաղափարային փնտռուած լոյսը՝ լաւ ուղղութիւնը, լաւագոյն եւ ողջամիտ կարծիքը, միացեալ գաղափարը կամ գաղափարական միութիւնը՝ որուն ամբողջս ալ կը ցանկանք սրտանց: Ահա՛ Օսմ. Բօմիթէին Միութեան բուն միտքը:

Ուրեմն, ըսէ՛ք, Պ. Պ. կասկածոտ օսմանցի հայրենակիցներ, ո՛ւր եւ ի՛նչպէս կը տեսնէք այս բացատրութեան մէջ ձուլումի նշաններ կամ հետքեր, բռնութեան անհասանելի քաղաքականութիւն, լիովին անհարկի եւ հակառակ ազատ քաղաքացութեան իրաւանց. գործ մը՝ անգորր մտքի դէմ, ուղիղ համոզման դէմ եւ մինչեւ իսկ խղճի դէմ, որն որ նշանակէ ազատութեան մտահոգումը. մտային գործնական հալածանք:

Ես չեմ հաւատար, եւ ինձ հետ դուք ալ մի՛ հաւատաք թէ Օսմ. Մ. եւ Յ. Բօմիթէն՝ բաղկացեալ այնչափ հմուտ, բանասէր, իմաստասիրոգ եւ քաղաքագէտ անձնաւորութիւններէ, չի կարենայ ճանչնալ, կշռել եւ նախատեսել այնպիսի

մտքի մը սկզբնական ու վերջնական բերմունքը, եւ « Ուր հալածում, հոն տարածում » իմաստուն առածն արհամարհելով՝ ելլէ նպատակ ընտրէ մեզմէ շատ յառաջ փորձուած ու ձախողուած գործ մը. բունի ձուլում, որուն դէմ ինքն իսկ մաքառած է երկար տարիներ, հարուածած զայն, կործանած եւ ոչնչացուցած: Արդ, ի՞նչպէս կարելի է երեւակայել որ մէկը կարենայ իւր իսկ կեանքի գնով ձեռք բերած մեծագոյն բարիքը յանկարծ ստնակոխ ընէ. եւ այդ բանն ընողը չըլլայ անհատ մը, այլ անագին կուսակցութիւն մը՝ հայրենիքի սիրովը տոգորուած, անոր կրակովը տապկուած և անոր փառքին ու յառաջդիմութեանը համար ամէն զոհողութեան մշտապատրաստ: Ո՛չ, ո՛չ, բարեկամներ, սա հաւատալու մտածում մը չէ՛. բացի այն պարագայէն, յորում կամ մտածողը և կամ հաւատացողը իր մտքի եւ խելքի հաւատարակչութիւնը կորուսած ըլլայ: Եւ մտածել թէ մարդ մը կրնայ իր մտքի կամ խելքի հաւատարակչութիւնը կորսնցնել՝ նոր կամ անսովոր չէ. սակայն՝ բազմաթիւ բիւրաւորներէ բաղկացեալ կուսակցութեան մը այդ վիճակին մէջ գտնուելն երեւակայել, մանաւանդ հաւատալ, առաւել քան անհեթեթ է եւ ծիծաղելի:

Օրինակով մը լաւ եւս կը բացատրուի գաղափարի ճշնշուովն ու հալածանքին հետեւանքը. դուք կը յիշէք անշուշտ թէ երբ մտածումի ու գաղափարի հալածում կամ ճշնշում չկար մեր երկրի՝ մասնաւորապէս մայրաքաղաքին մէջ, հին հայ թագաւորներու պատկերներ կ'արժէին 20 փրյ. սրունք շատ սովաւաթիւ կը ձախուէին ու կը գնուէին, և հայրենիք երգարաններ 5 դրշ. միայն գին ունէին, ասոնց ալ սպառումը մեծ թիւ մը չէր ներկայացներ. ամբողջ թաղի մը մէջ 1—2 հատ՝ իսկ շատ քաղաքներու մէջ ալ բնաւ չկային կամ 2—3 հատ կը գտնուէին: Իսկ երբ գաղափարի հալածանքն սկսաւ, սրով այդ կարգի թուղթերն ալ հետապընդումի առարկայ եղան, 20 փարանոց պատկերներն սկսան ձախուիլ 2, 3 և 5 դրշ. ի և 5 դրշ. ոոց երգարաններն արժեցին մինչեւ 20 դրշ. ու սպառումն ալ կրկնապատկուեցաւ թէեւ անդ անդ այրուեցան ալ անոնք: Այսպէս եղան կարծեմ

յունական և պուրկարական տպագրութեանց՝ ալ զիճակը, որոնց հետեւանքը ցանկալի արդիւնք մը չի տուին բնաւ։ Այս պարզ և կործ փաստը՝ յայտնի է՝ շատ բան կը խօսի բանիմաց մտքերու։

ԳԼՈՒԲ Ե

Հայրենիք մը՝ գեռ նոր ծնած իր անխնայներէն, որպիսին է մերը, եթէ կ'ուզուի բարձր, փառաւոր և սիրելի ընծայել իր անտարրեր զաւակներուն՝ վայելուչ և գեղեցիկ միջոցներ ու եղանակներ շատ կան. ազգերու կամ կրօններու երևուկայական ձուլումի ցանկութիւնը՝ միջոցներու առաջինն ու յաջողագոյնը չէ. այդ բանը կրնայ ըլլալ և չըլլալ. բայց այդ ցանկութիւն ունեցողներ՝ եթէ կան՝ այդ նպատակի իրագործման համար ի՞նչ կանխահոգ պատրաստութիւն տեսան կամ ի գործ դրին ցարդ, անոր համար ի՞նչ յարմար հող կամ գետին պատրաստեցին. ի՞նչ նախապատրաստական յանկուցիչ և զրուիչ փաստերով մտքեր մշակեցին, ի՞նչ սրտագրաւ կամ հոգեհմայ տպացոյցներով ձգողական կիգրոն մը ցոյց տուին և կ'որսն Այսպիսի փորձերու գոյութիւնը կարծեմ ո՛չ ոք կարող է հաստատել. ուրեմն և չկայ այդպիսի միտք։

Եւ ի՞նչպէս կարող էր ըլլալ այդպիսի մի բան, երբ արդէն ցոյց տուին թէ այդ գործին յարմար գետինն իսկ պատրաստուած չէ. ո՞ւր պիտի կատարուի շէնքը, ի՞նչ, միթէ Տօն Քրիսթոթներու ուղեղ կը կարծէք տեսնել հայրենանուէր անձանց գլուխներուն մէջ, ո՛չ, ո՛չ, շատ կը սխալիք բարեկամներ։ Պէտք է գիտնել՝ թէ հասարակ գիւղացին իսկ գիտէ թէ ո՛ր և իցէ սերմ արդիւնք տալու համար՝ արգաւանդ երկիր կ'ուզէ, բայց երբ այդ երկիրը չկայ և մանաւանդ այդ սերմանումն ալ տեղի ունեցած չէ՝ Անտրամաբան պահանջ մը՝ անբնական միջոցով մը զրօ միայն կ'արտադրէ, այսինքն ոչինչ յոյնչէ, հեռի ամէն իրականութենէ։ Ուրեմն, մեր բոլոր մտատանջ հայրենակիցներ, հաւատացող

սպանիական դղեակներու իրականութեան, մշտամուրթ, թիւր սխալ և անհաւատալի կարծիքներով, մերկանալով իրենց երեւակայական կարծիքներէն՝ սթափին և իբրեւ տէր ու ծառայ Օսմանեան Հայրենիքին, ազնիւ զգացումներու վերածնումով իրենց անհրաժեշտ ճիգերը չի խնային միախառնելու այն ոյժին՝ որ կը կազմուի ի զահարութիւն Օսմ. հայրենիքին։ Որովհետեւ աններելի է սոսկ անհիմն կարծիքներու յենլով անգործութեան դատապարտուիլ, վասն զի ո՛վ որ չաշխատիր՝ պիտի չուտէ, հակառակ գործողը գո՛ղ է և աւագա՛կ։ Տրամադրելի ըրէք հայրենիքին ձեր ուժերը, զօրուոր կամ տկար, ձեր նիւթականը՝ շատ կամ քիչ, ձեր միտքը, ձեր տաղանդը, ձեր խօսքը, ձեր գրիչը և ձեր ամէն կարողութիւնը, ըլլան անոնք փայլուն կամ աղօտ, պերճ կամ համեստ. որպի կամ քանակի խնդիր չկայ, և ոչ ալ կը նայուի՝ թէ ո՞վ է այն և ի՞նչ ու ո՛րչափ կը բերէ։ Ահմէտ կամ Տիգրան, Վասիլ կամ Մօլիզ, Բէնչօ կամ Հասօ եւն. եւն. բոլորն հայրենիքի համահաւատար զաւակներն են և բոլորին ալ պէտք ունի հայրենիքը։

Եթէ վեր՝ երկիրք նայինք, աստղերու բոլլին մէջ կան մեծեր, միջակներ և փոքրեր, լուսաւոր, աղօտ, փայլուն ու նուազածներ։ որոնք իրենց բազմապիսի տարբերութեամբ հաւաքաբար կը կազմեն միակ համաստեղութիւնը երկնային, հիանալի և չքնաղ մեծագոյն տեսարանը Խիղերքին։

Եթէ նայինք վար՝ ծովերու մէջ կը տեսնենք անթիւ և անհամար վտասը ձկներու, առաւել կամ նուազ գեղեցիկալարմարութեամբ ոտեղծագործուած, օժտուած զանազանաչափ կարողութիւններով, զազանակերպ վիթխարի. մեծ ու փոքր չափերով, ծովն ալիկոծելու չափ ամեհի և ուժեղ, հազիւ նշմարելի ըլլալու աստիճան փոքր ու թոյլ, կարծրապատեան ու թուլամորթ, խեցեպատ և մերկ, թեկոտ ու լերկ, արագաչարժ ու զանգաղ, ծովէ ծով արշաւողներ ու տեղէն հազիւ շարժողներ (եղեկարական ձուկը) և շն. Համի տեսակէտով՝ համեղն ու խտտելին, մարտականն ու անմարտելին և շն. որոնք իրենց անհամար տեսակէտով և անսահման քանակութեամբ ծովային գեղեցիկ և հմայիչ կեանքը

կը յաւերժացնեն: Այսպէս է և ցամաքային կենդանական աշխարհը, այսպէս և բուսական կենսունակութիւնը:

Եւ եթէ այսպիսի քննական ո՛չ խորին՝ այլ պարզուկ ակնարկ մը ձգենք մարդկութեան վրայ, յաւէտ քննելի՛ այլ երբէք անհասանելի, խուռներամ և անհամար պատկերներու մէջ պիտի չմտնինք, բայց այդ պատկերներէն ամենապարզն առնենք, յարմար մեր ներկայ նիւթին: Լալով կը ծնինք և կը ծնանինք, և լալով մահը կ'ընդգրկենք ակամայ. մարդկութեան անխուսափելի ճակատագիր, և ստէպ լալով ալ կ'ապրինք, և այս լացը նախորդ լացերուն նման՝ ծննդի և մահու լացերուն պէս բնական կամ անխուսափելի չէ, այս լացը մեր գործերուն արդիւնքն է, մենք կ'ստեղծենք զայն, չենք սիրեր, բայց միշտ կը դարբնենք անոր շղթայարումը, մէկ կողմէն մեր կեանքով կը մաշկեցնենք զայն. մեր մաշկը վը հանդերձ, միւս կողմանէ նորանոր օղակներ կ'աւելցնենք անոր շարանին վրայ, դարձեալ մեր մաշկովը. մարդկային անմիտ կատակերգութիւն. սակայն կը շարունակենք դարձեալ ու դարձեալ:

Մեր այն համակերպող և ստրկական հին կեանքը՝ զոր քաշ սուրնք շարտասնջօրէն՝ քան թէ ապրեցանք՝ անտանելի էր, յուսահատ. ինքնասպանութիւննիս էր պակաս, բայց չի պիշանք այդ վատութեան, և եկաւ ժամանակ մը՝ երբ ա՛լ լեցուեցաւ համբերութեան ամէն չափ ու սահման, պարզեցինք ընդվզումի դրօշը, հայրենասէր ջանքերու և հզօր բանակի մը միջոցաւ ձեռք բերինք մեր կորուսեալ ազատութիւնը, ու դողրեցաւ մեր երկարատեւ լացը: Բայց այժմ խնդրով ապմելու ժամանակնիս հասած չէ՞ դեռ, և եթէ չէ՛, խնդրելի է իմանալ թէ՛ ինչո՞ւ չէ: Մտնը է պատասխանը և ո՛չ հաճելի, բայց ամէն պարագայի մէջ պատասխանը հա՛րկ է եւ անխուսափելի. ճշմարտութիւնը միշտ ճշմարտութիւն է, ու կ'ամ կ'ամուսնի, ո՛րք և ե՛րբ ալ յայտնուի այն, միշտ նոյն բանն է, անոր յապաղումը միայն վնասակար կը լինի, ուստի փութանք պատասխանել, թէ այ՛ս՝ մեր խնդրով և ցնծութեամբ ապրելու ժամանակը հասած է, սակայն մենք դեռ չի կատարեցինք բոլոր մեր պարտականութիւնները, այնպէս՝ ինչպէս կը վայելէ անկեղծ հայրե-

նասիրին, թէ անձնական լուրջ գաղափարներէ զուրկ ենք մեծ մասամբ, և թէ մեզ առաջնորդողներուն չենք ընծայեր կատարեալ վստահութիւն:

Հանրային ու անձնական գործեր ու շահեր ստէպ կը շփոթենք իրարու հետ, և քաղաքային գաղափարական մութեան սահմանին մէջ շեղումներով կը խարխափենք: Այս բոլորը միմիայն լրջութեան սրկասութեան և անհուսափելիութեան արդիւնք են, որոնք երբեմն սակաւազէպ և մութամտօրէն՝ երբեմն ալ յաճախակի և անհասկանալի կերպով կ'երևին տեղ տեղ, որոնք որչափ կարելի է պէտք է փութով դարմանուին, զի անոնք մեր ամենուս պարտքն ու շահն են հաւասարապէս:

Գ Լ Ո Ր Ն Ը

Հայրենակիցներ, կեանքը պատերազմ մ'է, ըսուած է վաղուց, զոր կ'արտայայտենք մենք կենաց պայքար կամ հացի խնդիր կոչելով այդ պարտաւորիչ գործունէութիւնը, և ամէն տեղ ու ամէն ժամանակ մեր աչն և ուրուշը գրաւող գլխաւոր և անհրաժեշտ խնդիրն է, յորմէ խոյս տալ ո՛չ կարելի է և ո՛չ ներելի: անա՛ միակ անխուսափելին ամէն անհատի համար, սակայն այդ գործունէութեան՝ կենաց պայքարի արդիւնքը՝ հաւասար չէ ամենուն համար, թէ և ամենն ըլլան հաւասար ու ժով ռազմիկներ, վառագի մեր ընկերային կեանքը պարագրող պայմաններ յուր հանգամանքներով շրջթայուած են և շարայարուած. անոնք նուազ արգելք չեն յարուցաներ անհատին՝ մանաւանդ տկար դասակարգին, հանարային գործերով պարագրուէ բարի բաղձանքին դէմ, որով շատեր ո՛չ միայն չեն դաշնակցիր և օգներ մէկմէկու, ո՛չ միայն չեն համերաշխիր իրարու, հապա՛ շատ անգամ ի վնաս ընկերին կը միտին այնպիսի գործերու, որոնք նախանձելի ըլլալէ շատ հեռի են, և այս շարաչար կիրարկուած կեանքի

պայքարը նախ անհատին և ապա անով ընդհանուր ընկերա-
կանութեան և վերջապէս հայրենիքի շահն ու վարկը կը վը-
տանդէ և մոլեգին կը քեր կ'ստեղծէ ընկերականութեան
սրտին մէջ :

Քիչ անգամ չէ պատահած որ ներքին յուր պայմաններէ
պարտաւորեալ քաջաուող և ողջանդամ մէկը մուրայ ի խըն-
դիր հացի, ուրիշ մը՝ միեւնոյն հարկէ և պայմաններէ հար-
կազրուած գողնայ երբեմն կամ շարունակ, հազուադէպ չէ
տեսնել որբեւայրիներու և որբերու իրաւանց մագսաննն-
գումը, զրկումն ու յափշտակումը, այնպիսի ձեռքերէ, որոնք
ի պաշտօնէ բարեգործութեան սահմանուած եղած են, եւ
այսպիսի աստիճանական յառաջընթացութեամբը շատ անգամ
ընչեղն ու զօրաւորը կը ցած են ընդոտնել տկարին արդար
իրաւունքը. նիւթական կամ ֆիզիքական աւաւելութեամբ՝
զոր կատարելապէս ձեռք բերած են կեղեքիչներ՝ դարձեալ
ընկերային կամ յուր օրինակատարութեան քանդիչ պայման-
ներու գոյութեան երեսէն: Հնութեան գրօշմ կըող և նախ
անհատին և ապա հայրենիքին շահուն թշնամի այս իրողու-
թիւններն արմատաքի ջնջել, անհետացնել և անոնց յիշա-
տակն իսկ մտքերէ ի բաց վանել՝ մեր ամենուս աւագ պար-
տականութիւնն է, զոր կընանք կէտ առ կէտ գործադրել՝
երբ զիրար հասկնանք, և այս մէկըմէկ հասկնալն ալ ուրիշ
կերպով չէ կարելի, բայց միայն լուսաւոր գաղափարներու
միութեամբ :

Գաղափարներու միութեան չգոյութեան մնասակար հե-
տեանքները միայն վերագրեալները չեն. շատ և շատ են
անոնք, զորս մի առ մի նկարագրել և պատկերացնել հոս
երկար գործ է, և ինչ հարկ արդէն մանրամասնել զանոնք,
քանի որ մեր գործերն են անոնք, քաջ յայտնի մեզի՝ իրենց
բոլոր կողմերով, իրենց չափազանց ծանր լուծով, որ ցնցը-
ւելով վերջապէս հեղ ու խոնարհ պարանոցներէ, ցած նետ-
ուեցաւ, սակայն ո՛չ իսպառ անհետացած կամ ոչնչացած: Եր-
կար տարիներ մեր միջեւ երևցած հակառակութիւններ՝ եր-
բեմն կրօնքի, երբեմն տոհմի և երբեմն հայրենիքի անուն-
ներով, ի՞նչ բանի արդիւնք էին և ի՞նչ ծագայութիւն մա-

տուցին մեզի, — հացի խնդիր էր, — ըսէք կամ կարծէք
գուցէ, սակայն ո՛չ, կը խարուիք, Այդ չարաղէտ քանդումի
պէս՝ պէս միջոցները՝ զոր մեզ ներկայացուցին թունալից՝ այլ
սակեզօծ, մենք անխելահաս մանուկներու նման զրկելով զա-
նոնք ուղղութեանք ուր որ հարկու և կործանարար հո-
սանքը տարաւ մեզ, ու ինկանք նիւթապէս, ինկանք մտա-
ւորապէս, ֆիզիքապէս և բարոյապէս, ա՛լ ոչ բարոյական և
ո՛չ գոնէ հասարակ մարդկային զգացում մնաց մեր մէջ, յա-
ռաջդիմութեան կամ ինքնաձանաչութեան ամենատարական
նշոյլն իսկ չի մնաց մեր սրտին մէջ, մեր հոգին սրբութենէ,
մեր սիրտը բարի կամեցողութենէ և մեր քսակները նիւ-
թական շատ քիչ կարողութենէ բոլորովին դատարկուեցան,
անտեսանելի և սարսափելի պայքարէ մը պարտուած՝ թէեւ
անգիտակցաբար շարունակեցինք մեր ընթացքը, նոյն իսկ
մեր անմիտ վագքը դէպի կատարեալ կորուստ: Բայց անդին
այս ամէն անցքին իրադեկ աղնիւ զաւակներու մէկ փոքրիկ
մասը մեր հայրենիքին արիւն-արցունք հոսող սրտով ու աչ-
քով՝ հասաւ մեր տխուր վիճակին՝ երկարժամանակեայ տա-
ժանագին այլ իմաստուն միջոցներով գօտեպնդեալ ազատեց
մեր ողբալի կացութիւնը վերջնական կարօտէ, ձիշտ այն ժա-
մանակին ու ժամուն՝ երբ օսմանցիական սոսկալի կորստեան
մագ մ'էր մնացած միայն. ու փրկուեցանք :

Այս անեղ անցքերու արուեստական արտաուոց հեղեղը՝
որուն մէջէն անցանք տաժանակիր, և ոտքերնիս հաստատ
կուռանի մը (Սահմանադրութեան) վրայ դնելու բաղդին ար-
ժանացանք, ժա՛մ է մեզ՝ այժմ՝ մտածելու, թէ մեր անցեալ
տխուր կացութիւնը՝ կարծուածին պէս արդիւնք չէր ո՛չ մեր
ժողովրդեան ցեղային այլազանութեան, ո՛չ հացի կուրի եւ
ո՛չ կրօնական տարբերութեան, այլ՝ լոկ չարամիտ սագրանք-
ներու, անհեռատես թելադրութեան, կրթութեան պակա-
սութեան, սիրոյ բացակայութեան և վերջապէս ու գլխաւո-
րապէս մեր անհամերաշխութեան :

Այո՛, հայրենակիցներ, ժա՛մ է մտածելու և անվիճելի-
օրէն համոզուելու, թէ տուանց կանոնաւոր կրթութեան եւ
առանց արդարամտութեան չենք կարող ունենալ ընդհ. հա-

մերաշխութիւն, և առանց համերաշխութեան բոլոր Օսմանցի ազգերու՝ որ և իցէ կողմնակի ջանք անօգուտ է մեր հայրենիքին: Համերաշխութիւնը՝ որ համոզուած գաղափարներու միութիւն ըսել է, ամէն ազգի կենսունակ շնորհ է, առանց անոր ո՛ր և իցէ մասնակի ոյժ կամ ջանք՝ խփոյն կը ցնդի արեւու տակ ինկած կաթիլ մը ջուրի նման: Չի յափշտակուինք նախնական առժամանակեայ փայլուն յաջողութենէ, որ կրնայ դեռ արմատ չի բռնած ըլլալ, չի խարուինք գեղեցկայարմար ձեւականութենէ, քանի դեռ գործնականացած չէ այն, լսենք մեր խղճի ձայնը և վնասուինք արդարութեան արահետն ու քալինք անոր մէջ: Ով որ հաւատարիմ է իւր խղճին, իւր ազգին, իւր հայրենիքին՝ հաւատարիմ է և իւր Աստուծուն, արդարութեան վճիռն է այս և բացառութիւն չունի:

Արդ ի նկատի ունենալով այս ամէնը, մեր սղբալի անցեալը, մխիթարական ներկան և յուսալից ապագան, ի սէր մեր նոր վերակենդանացած հայրենիքի՝ աննախապաշար մըտօք, լուրջ խորհուրդով և իմաստուն շրջահայեցութեամբ, առանց կրօնի և ցեղի խտրութեան, որպէս ազատ Օսմանիայի ազատ քաղաքացիներ՝ ձեռք ձեռքի տուած, համոզուած գաղափարակցութեամբ և միահամուռ ուժով գործենք ի՛նչ որ արժան է, վայելուչ և պատուարեր մեզ, և ի՛նչ որ կը պահանջէ մեզմէ մեր սիրելի հայրենիք. անոր ու մեր շահը և անոր ու մեր փառաւորումը:

Չանարգենք ո՛ր և իցէ Օսմանցի, ինչ առանձնայատուկ կոչում ու վիճակ ունենայ այն, ինչ սեռի և վիճակի տէր ալ լինի, ու մանաւանդ ջանանք մեր « սագերն իսկ չի վշտացնել », որոնք կրնան օր մը, շատ նեղ օր մը նոր կապիտալ մը ազատել: Աշխարհի մէջ անարժէք ոչինչ կայ, ամէն բան արժէք մը կամ արդիւնք մը ունի, պարտինք գնահատել ամէն ինչ, թուարանութիւնը գեղեցիկ օրինակ մը կուտայ ի պարզարանութիւն այս մտքին:

Զրօ (0) թուանշանը բան մը չարժեր թէև երբ առանձին է, բայց միանալով ո՛ր և իցէ թուոյ հետ՝ կը տասնապատկէ զայն, ուստի չարհամարհենք և չի կորսնցնենք մեր զրօներն իսկ:

Մեր ամենուս միակ և սուրբ նպատակը թո՛ղ լինի ճշմարիտ հայրենասիրութիւն, անոր միջոցը՝ հաւատարութիւն, իսկ մեր անպարտելի զէնքը՝ Արդարութիւն: Այս թող ըլլայ և պէտք է ըլլայ ամէն օսմանցու ստաջին և վերջին նշանաբանը, նպատակը և անոր գաղաթնակէտը: զոր պարզօրէն և ճակատարաց կերպով կարելի է հռչակել միշտ և ամէն տեղ մինչև աշխարհի չորս ծագերը, առանց հիւլէտաճափ վախ ունենալու ո՛ր և իցէ արգար քննադատութենէ, նոյն իսկ երկինքէն:

Ո՛չ իսլամի Ղուրանը, ո՛չ քրիստոնէի Աւետարանը և ո՛չ հրէական թալմուտը հակառակ պատգամ չեն տար հայրենասիրութեան, հաւատարութեան և արդարութեան, և մենք՝ Օսմանցիներս այս երեք յայտնի Սուրբ Գրքց մեր վրայ դրած պարտականութիւնները կատարելով՝ ըստ յայտնի պայմանի, կատարած կ'ըլլանք մեր պարտականութիւնը առ Աստուած և առ հայրենիքն մեր:

Ուրեմն, հայրենիքի ծառայելու պարտականութեան հետ կցորդ է և Աստուծոյ ծառայելու մեր պարտականութիւնը, և ծառայելով հայրենիքին՝ ծառայած կ'ըլլանք և Աստուծոյ, ու փոխադարձ:

Ընդունելով այս անվիճելի ճշմարտութիւնը, մարդկային հաւատարութեան վճռականութիւնը և գործադրութիւնը, նոյնպէս և արդարութեան աստուածայնութիւնը, ինքզինքնիս կը զննեք ճշմարիտ սեղութեան ստպարէզին մէջ, ուր միակամ ու միամիտ, գաղափարաց միացեալ համոզումով ա՛լ կրնանք անսովթաք յոռաջ ընթանալ:

Ու կը համարձակինք յուելուլ, թէ ո՛վ որ հայրենասիրութիւն, հաւատարութիւն և արդարութիւն ունի իր սրտին մէջ, այնպիսին Աստուած ալ ունի, որն որ բացարձակ իրաւունք կ'ունենայ վայելելու ամէն բարիք և կը վայելէ:

Գ Լ Ո Ւ Ն Յ Թ.

Հայրենիքին հաւաքական բարիքն է անոր ընդհանուր զաւակաց միջև գտնուելիք կամ գտնուած իրական համե-

րաճխութիւնը, որ պէտք է սիրաբաշխ տիրապետութիւնը սփռէ այլացեղ և այլազին սղ հայրենակիցներու սրտերուն մէջ և այսու ի միութիւն բերէ համայն Օսմանցիները, աշխարհի մէկ ծայրէն մինչեւ միւսը, ո՛ւր օսմանցիներ գտնուելին. վասն զի համերաշխութիւնն է ազգերու զօրաւորագոյն ջիղը, կենսատու և զովարար օգն ու զեփիւռը, կեանքի բուտն ու դարմանը, արեւն ու արտադրիչ զօրութիւնը, սիրոյ և միութեան անսպառելի աղբիւրը, եղբայրացման ոգին ու կեդրոնը, մարմինն ու արիւնը և կեանքը վերջապէս հայրենիքին, գահին ու թագին ամէն կարգի ժողովրդեան:

Պէտք է նկատի առնենք այս խիստ պիտանի և անհրաժեշտ պարագան, սկզբունքն ու վերջաւորութիւնը երջանկութեան, պարտինք հետապնդել զայն անոր հասնելու համար, ո՛ւր արդէն գոյութիւն ունի այն, իսկ ո՛ւր դեռ մուտ չէ գտած այդ երջանկութեան սերմը, պէտք է մեզ հոն վազել, սերմանել զայն, ոռոգել, ուսնացնել, բուսցնել և հասցնել, և անով սնուցանել, մակարդել բոլոր հայրենակիցներու սիրտն ու հոգին, ըմբռնումն ու միտքը, մէկ խօսքով խմորել համերաշխութեամբ համայն օսմանցիութիւնը: Ո՛ւր որ չկայ համերաշխութեան ոգին, հոն կրնան բոյն դնել ամէն չարիք, խեղ, ատելութիւն, թշնամանք, յետադիմութիւն, իրարահալած քաղաքականութիւն, մտային սարսափելի խաւար, անտեսական անտանելի նուազումներ, անհանգուրժելի հանրային վարք ու բարք և՛ կեանք, և վերջապէս կազ ու կոիւ միմեանց դէմ, որք կը նպաստեն միայն կորստեան ու կործանման գահերու և ազգերու:

Յարգելի ընթերցող, եթէ միայն ժամանցի համար չես գոհեր այս տողերու ընթերցման ըսպէսերդ, և եթէ իրօք հայրենիքի սիրոյն նուիրուած և յաճախ անոր համար բախտող սիրտ մը ունիս, պիտի խնդրեմ քեզմէ, որ ամէն ժամանակէ աւելի ուշադրութեամբ կարդաս այս տողերը, ուր պիտի գրեմ ու արձանագրեմ և դու պիտի տեսնես այն մեծ ազգակը՝ Համերաշխութիւնը, որ բարոյական մեծ խարխիւն է ազգերու փրկութեան, այո՛, մեծ և զօրաւոր, աւելի զօրաւոր՝ քան ամէն տեսակ միութիւն: Վասն զի միութենէ

չատ աւելի օգտակար բարեմասնութիւններ կը պարունակէ իր մէջ, աւելի համայնահաւաք, պարտու և պարտակիչ քան ո՛ր և իցէ տեսակը օգտակար կարծեցեալ ձուլումներու որովհետեւ պարզ ձուլումէ ա՛լ աւելի ձուլիչ և ձգողական մեծ ոյժ ու հմայիչ զօրութիւն կայ անոր մէջ:

— Արդարութիւնն է, հարցնէք գուցէ. — արդարութենէ ա՛լ աւելի մեծ, կ'ըսեմ Ձեզ, վասն զի անոր մէջ արդարութիւն գտնուելէ զատ՝ Սէ՛ր ալ կայ. շատ հզօր է այն, չինիչ, ներգործող, մեծ, ազգու, ներամիոփ, փրկարար, աննախանձ, արդար, յառաջդիմական և նն:

Ազգերու Համերաշխութիւնն է միայն, որուն քով կը նըսեմանան առանձինն ե՛ւ միութիւն, և՛ սէր, և՛ արդարութիւն և՛ ամէն բան առանձնապէս, որովհետեւ այս բոլոր բարի յատկութեանց ի մի հաւաքումն է Համերաշխութիւնը, և գրեթէ ա՛լ աւելին:

Մինք որչափ ալ խուզարկեցինք մարդկային ամէն կարողութիւն և յատկութիւն՝ չենք կարող գտնել մի այնպիսի օժտում մարդուն մէջ, որ ո՛չ թէ գերազանցէ, այլ գոնէ մեծաւ մասամբ հաւասարի համերաշխութեան: Թուարանական օրինակով՝ եթէ մարդկային այլ և այլ բարի յատկութիւնք գումարելի թիւերու նմանցնենք, Համերաշխութիւնը այդ բազմաթիւ գումարելիներու գումարն է, բոլորին հաւասար:

Ուստի, կ'արժէ որ լս'ւ ըմբռնենք Համերաշխութիւն բառի հրաշալի և սրտագրաւ նշանակութիւնը, ճանչնանք և ճանչցնենք զայն ո՛չ թէ լոկ բառական առամարը այլ անոր ոգւոյն ամենալայն և ամենակատարեալ իմաստով, անոր գործադրութեան բազմադիմի բարիքներովն հանդերձ: Թղթի վրայ գրուած Համերաշխութիւն բառին նշանակութիւնն ամէն մարդ գիտէ, բայց անոր սքանչելի ոգին դեռ քիչեր կան ըմբռնող մեր մէջ, մտնաւանդ աւելի քիչեր՝ ոգի ի բռին զայն գործադրող ու ընդհանրացնել ջանացողներ, որ ցաւալի իրողութիւն մ'է մեզ համար, սակայն յուսահատութեան բնաւ տեղի չկայ. փափաք մը՝ գործի միացնող միջոցը շատ երկար չէ հաստատ կամքի համար. բարի և զօրաւոր կամք եթէ չի պակսին մեզ, շատ հեշտ է այսօրուսն փափաքը վաղը գործ

և իրականութիւն տեսնել, աշխատութիւն՝ ամէն բանի կը յաղթէ, կամք ունենանք միտայն, և պարտինք ունենալ, վասն զի այս կարգի կամքեր հաւասար են մեր ամենօրեայ հացին, արգասաւորելու համար, ինչպէս և մանկիկը մօր կաթին՝ զարգանալու և անուսուղ չի մեռնելու համար. այնպէս ալ մենք պէտք սենինք Համերաշխութեան, թէ՛ սնանելու, թէ՛ զարգանալու, թէ՛ յառաջդիմելու և թէ՛ կատարելապէս փրկուելու համար, ու վերջապէս վայելելու, ըմբոշխնելու համար այն ամէն բարիքը՝ զոր ունեցողները կը կոչուին երջանիկ . ո՞վ է այն կամ ո՞վ մէկը մեզմէ՝ որ չուզէ երջանիկ ապրիլ:

Համերաշխութիւն այսօր մեր մէջ գրեթէ չկայ դեռ, բայց մի կարծէք թէ երբէք ունեցած չենք զայն, ունեցած ենք վաղուց, բայց դժբաղդաբար մի որոշ ժամանակ՝ ճընշմամբ հարկադրեալ՝ մոռցուցած են զայն մեզ, առանց սակայն արմատաքի խլելով զայն մեր սրտէն հանել կարենալու ուր անոր անհամար արմատաթելերն մեզ ժառանգ մնացած են մեր պապերէն, որ այսօր կրկին կը բողբոջին ու կը ծլին:

Համերաշխութեան հիմը դարաւոր է մեր սրտին մէջ, բայց բուսարգել հոգով ու քարով ծածկուած, և հազիւ անոր ճիւղերն դուն ուրեք արձակած կը թարշտմին անպտուղ եւ սպարգիւն, ու խիտա քիչ ձեռքեր կան, որ կը ջանան անոր ընձիւղաւորման արգելքները բառնալ. սակայն այդ բարեջան ձեռքերու անհամեմատ նուազութիւնը՝ մեր պէտքերուն բազդատմամբ խիտ անբաւական է և անհամապատասխան մեր հայրենիքի ստիպողական պահանջմանց. վասն զի երիտասարդ մեր հայրենիքը հսկայաքալ յառաջդիմութեան կը կարօտի, ինչպէս բնական և վայելուչ է երիտասարդութեան: Եւ կան դեռ մեր մէջ հայրենակիցներ, որոնք կը վարանին ազգերու փրկիչ համերաշխութեան գիրկը նետուելու, վախնալով խեղճերը՝ թէ բան մը վրայ տուած կ'ըլլան:

Այգպիսի երկչոտ՝ թէև ոչ չարամիտ անհատներ, որք լէգէտներ կը կազմեն, որ տուած, ժամ առած պէտք է առաջնորդուին ուղղամիտ, հեղինակաւոր և հայրենասէր առաջնորդողներէ. ո՞ւր են այդ առաջնորդող հոգիներ, որոնք

գիտեմ՝ կան թէև, բայց այնչափ նուազ թուով, ցանցառ և անբաւական, որ շատ պիտի ուշանան կամ գուցէ բնաւ ալ չի հասնին ամէն տեղ: Իսկ ուրիշներ, միեւնոյն միտքը տանեաց տակ քարոզողներ ինչո՞ւ կ'ուշանան հրապարակ զտու և միանալու իրենց գաղափարակիցներուն, չի՞ն մտածեր արդեօք թէ ամէն մէկ բողբոջի յոպարումն իր վնասն ունի, մանաւանդ այսպիսի կենսական խնդիրներու մէջ. ո՞ւր կամ ժամանակն անցած կը կարծեն արդեօք. բայց այդ կարծիքը ճշտ չէ. «Երբէ՛ք ուշ չէ՛» վճռած է Պիգմարգ, որ շատ բանի մէջ յաջողութիւն գտած է իր այս հաւատոյ հանգանակովը, որ որչափ սեղմ ու հակիրճ՝ նոյնչափ անկշռելի խորհրդով ամփոփ մեծագոյն կամք, ոյժ և կարի յաջողութիւն կը պարունակէ իր մէջ:

Գ Լ Ո Ի Ք Ժ.

Յուսուեա մի՛ կարծէք զիս, հայրենակիցներ, եթէ երբեմն մեր թերութիւնները մատնանշեմ, առանց բաւերու հետ խաղալու, առանց ձեւական պատտօտան ու պտտձառանք ստեղծելու ինքնախարութիւնը գործելու, հրապարակ նետուինք անվհեր, պահանջներ, ստեղծներ ինչ որ չունինք, որոնք անհրաժեշտօրէն կը հարկաւորեն մեզ, պարզապէս յայտարարենք այն բարիքները՝ որոնց կը կարօտինք, չի պահենք իրարմէ և ո՛չ ալ հրապարակէն՝ մեր ցուերը, վասնզի պահուած և քողարկուած ցուերն են, որ անբուժելի կը մնան և փտախտ յառաջ կը բերեն: Քաջ գիտնալու է, թէ մեր պէտքերուն և կարօտութեան հրապարակումին մէջ ո՛չ մի ամօթոյ առիթ կայ. այսօրուան ամէն լուսաւորեալ ազգեր անցած են այն ճանապարհէն, յորմէ մենք ալ անցնելու վրայ ենք. և կարելի է ըսել մինչեւ իսկ՝ թէ մենք մեր այս նոր ընթացքը շատ ազգերէ լուազոյն կերպով կատարեցինք ցարգ. ջանանք և այսուհետեւ նոյն գովելի շարունակութիւնն ունենալ:

Մեր բազմաթիւ հայրենասիրական և հայրենակցական թերութիւնները, զորս չենք կարողացած բոլորովին թօթուել և նետել մեր վրայէն, լաւ նշմարելու՝ հետեւաբար եւ դարմանելու համար՝ մեր համերաշխութեան պահանջման բարձրագոյն աստիճաններէն քիչ մը վար իջնենք, աւելի դիւրամատչելի ընելու համար անոր պայմանները, ու հարցնենք մենք մեզի, թէ եղբայրակցութեան և համերաշխութեան անունը հրապարակ նետելնէս ի վեր, քանի՞ գործնական ապացոյցներով կարող եղանք հաստատել Օսմ. Սահմանադրութեան մեզ շնորհած հաւասարութեան՝ մեր ձեռքով արդիւնաւորումը իրական փաստերով, Գիտենք և կը յիշենք թէ բարի տրամադրութիւններ շատ յայտնեցինք խօսքով կամ թղթի վրայ, բայց այդ բոլորը ձեւականութիւններ են, ո՞ւր են նիւթական փաստեր. ըսէ՛ք խնդրեմ. քանի՞ հարուստ քրիստոնեայ քանի՞ ճամի շինեց իսլամարնակ աղքատիկ վայրերու մէջ. ո՞ր փարթամ իսլամը քրիստոնէական կամ հրէական աղօթարան մը կառուցանել տուաւ, որոնց ամենուն մէջ ալ միեւնոյն Աստուածը «Բապ իւլ ալէմին» կը պաշտուի. կամ ո՞ր ընչեղ հրէան այդպիսի բարեսիրական գործնական ապացոյց նիւթապէս ի հանդէս բերաւ ի սէր իր այլացեղ հայրենակիցներուն:

Դարձեալ ո՞ր իսլամը հայ որբ մը, հրէա որբեւարի մը, պուլկար հիւանդ մը կամ յոյն բանտարկեալ մը որդեգրեց, պարենաւորեց, բժշկեց կամ այցելեց. նոյնպէս՝ ո՞ր հայը, յոյնը, հրէան կամ պուլկարը բարեմտութիւնն ունեցաւ իր ծանօթ կամ զրացի որբուկ իսլամ աղեկ մը կրթել, դաստիարակել իր ծախքով՝ յանուն հայրենակցութեան, յանուն բարեգործութեան կամ համերաշխօրէն յանուն ազնիւ օսմանցիութեան:

Հաճեցէ՛ք յայտնել ինձ այդպիսի իրողութեանց նուագագոյն չափով ցանցառ մէկ ցուցակն արձանագրուած, մանաւանդ վերջին՝ շատ զգայուն տարւոյն մէջ, սահմանադրութեան հաստատումէն ստղին, երբ ճառեր ու երգեր՝ կոկորդ ու ականջ տանջեցին, աննախընթաց ողջագուրումներ, տաք ու պաղ համբոյրներ, գիրկընդխառնումներ հայուն ու թուր-

քին, յոյնին և հրէային, պուլկարին և ուսմէնին զիրար գերազանցեցին, ո՞ւր է անոնց արդիւնքը, ո՞ւր են իմամին ու տէրտէրին, խախամին ու փափազին եղբայրացման խոստմունքը, որոնք այնչափ ուրախութեամբ լեցուցին մեր սիրտերը և բերկրութեան արտասուքով մեր բաց աչքերը, անոնց ետեւէն անհամար թափօրներ մեր ծաղկատի երկսեռ մանուկներուն. ո՞ւր են անոնք:

Բնականաբար պիտի պատասխանէք թէ, լինչ, միթէ յաւիտեան տեւէին այդ թափօրները, համբոյրները, ճառերն ու երգերը. — ձիշտ է, համամիտ եմ ձեզի, անոնք անցուղական էին և անցան, բայց անոնց յիշատակը՝ անոնց արդիւնքը՝, որոնց ապացոյցները պիտի ըլլային վերեւ նշանակուած կարգ մը բարեսիրական իրողութիւններ, որք սակայն չիրականացան. այսու հանդերձ չեմ ըսեր թէ անոնց հետ՝ անոնց յիշատակներն ալ հանդիսական օգտային հրթիռներու նման՝ օդը ձեղքելով անդարձ թռան, անհետացան յոչնչութիւն. արագ՝ ապարդիւն և մոռցուած չեմ կարծեր բոլորովին, զոնէ անոնց յիշատակութեան հետքերը կան մեր սրտերուն և մեր յիշողութեանց մէջ, նոյն իսկ արձանագրութիւնն անոնց, որք կարդացուելով, կրկնուելով, յեղեղուելով և քարոզուելով՝ օր մը գործի պիտի փոխուին անպատճառ, փութացնենք այդ օրուան երեւումն ու գալուստը՝ այդ օրն է որ մեր վճռական փրկութեան դարագլուխը պիտի կազմէ Գրկութեան անվրիպելի միակ միջոցն եղող ազգերու համերաշխութիւնը՝ երջանկութիւն ստեղծող մեծ ոյժն է, որ ծնունդ կ'առնէ լուրջ գաղափարներու, արդար սկզբունքներու և հաւասարութեան իրականացման յիստառնումէն, որոնք կը գործադրուին այսօր արեւմտեան ամէն ազգերու մէջ, կը պահուին, կը պաշտպանուին պաշտուելու աստիճան, և որոնցմէ չեն կարող գատուիլ, վտանդի այդպիսի անջատում մը պարզապէս մահ է: Համերաշխութենէ գուրկ ազգեր՝ գուրկ են և բարոյական ամէն ազնիւ յատկութիւններէ, ազգերու բարոյական պատկերն ու փորձաքարն է այն, և ազգերը կազմող հիւսուածքին զօրաւորագոյն ջիղը, զիրենք բարձրացնող, ուժ և կորով ներշնչող և կեանք ու պատիւ պարգեւող միակ ազգակը, որն որ պէտք է լինի ողջ օսմանցիութեան առողջ նպատակի զագաթնակէտը. չի մոռնանք զայս:

Գ Լ Ո Ի Ք Ժ Ա .

Համերաշխութեան գործնական արդիւնքը ցայտուն կերպով ներկայացնելու համար՝ եւս և անոր վաղուց մեր մէջ գոյութիւն ունեցած ըլլալուն յապացոյց՝ երկու օրինակ մեզ կը բերեմ հոս, երկուքն ալ իրականապէս կատարուած անցքեր, օրինակելի ըլլալու օրինակներ, որ գուցէ աւելի զօրեղապէս ազդեն տրամադրելի և ընդունակ սրտերու:

Հայրենիքիս մէջ՝ ծննդավայրս ըսել կ'ուզեմ, ուր կը բընակէինք, մեր թաղը խառն էր հայ և թուրք բնակչօք, մեր մանուկ հասակին մէջ տեսած էինք մեր հանրային գոյութիւնը կազմուած թուրքով և հայով, ինչպէս մեր դրացի Սարգիսը՝ նոյնպէս և միւս կողման Մահմուտը մեր ամբողջութիւնը կազմող տարրերն էին. մեր մօրաքոյրն ու՝ քովի Ծաթմա հանըմը միեւնոյն մայրազորով բարի կ'իներն էին մեզ համար: Եթէ օր մը (ինչպէս պատահած է ինձ շատ անգամ) մանկական անմիտ բարկութեամբ հեռոնայինք, այս ինքնաբոսր վիճակնուս մէջ՝ մեր կայանը պիտի ըլլար կամ մէկ քովի հայու՝ կամ միւս քովի թուրքի տունը. երկուքն ալ հաւասարապէս բաց էին մեզ համար, երկուքն ալ կ'ստպընջականէին մեզ: Եթէ պատահէր որ մօրաքրօջս տունն երթայի, խոժոտած գէմքէս նէ կռահելով կզածը՝ կ'ըսէր. «Տղայ նորէն չարացեր ես. մայրդ բարկացուցիր արդեօք, թէ կռիւ ընելով տղոց հետ՝ ձեռ կերար կամ մէկը ձեռեցիր ու փախար, եկու՛ր, եկու՛ր, նստէ՛» և ինչ Իսկ Ծաթմա հանըմին՝ այսպիսի պարագաներու մէջ ըսածները յար և նման էին մօրաքրօջս ըսածներուն. տհա՛ և այդ թրքուհւոյն խօսքերը. «Նէ՛ օ կ'ինէ, արտը՛գ օղլան, անանա՛ մը քրտտին, եօգաս մը գավկա իթտին. կէ՛լ, իչէրի կէլ կեավուրուն օղլու: գարնըն ա՛ճ մը» և ինչ. և եթէ անօթի ըլլայի, մօր նման կը կերակրէր ալ: Եւ գիտէ՞ք այդ բարեմիտ թուրք կնոջ կեավուր բառն ո՛րչափ փաղաքուշ կը հնչէր ականջիս, որուն նշանակութիւնը զոր հիմայ կը հասկնամ, ո՛չ ինքը գիտէր և ո՛չ ես կը հաս-

կնայի. և ճիշտ մօր մը իր զաւկին տուած սովորական ա-նէձքին կը նմանէր, որ սրտանց չըլլար երբէք, որ ո՛չ ոյժ և ազդեցութիւն կ'ունենայ, այլ պարզ բանածեւ մը կնոջական թոյլ բերնին մէջ ծամծմուած: Սակայն տարիներ յետոյ՝ երբ ուրիշ տեղեր ալ լսեցի այդ կեավուր բառը, սրտիս գպաւ, որովհետեւ այդ ըսողը կը հասկնար անոր նշանակութիւնը, և այդ անգամ ես ալ կը հասկնայի. ուրեմն նպատակն էր աղ-գոյը՝ քան թէ բառը: Եւ գեռ այս միջոցներուս ալ երբեմն կը լսեմ այդ հիմ բառը, որ ո՛չ նախկին բարեմիտ շունչն ու-նի իր մէջ և ո՛չ ալ վերջին նախատական միտքը, ուստի, ցատու՛մ ու սրտմտութիւն ալ չի պատճառեր ինձ, վասնզի բուրովին նոր ու տարբեր բան մը կը մտածեմ անոր նկատմամբ, ու կը խնդամ, կը յաւելում մտովի՝ այս մեր ճայրե-նակիցը դեռ չէ արթնցած խօսքը. այնչափ միայն: Բայց անց-նինք մեր պատմութեան շարունակութեանը. վերոյիշեալ երկու տուներէն զատ՝ թաղային ուրիշ հայ ու թուրք տունե-րու մէջ ալ ես ազատ մուտք ունէի. նստիլ, խաղալ և ուտե-լիք պահանջել, երբեմն ալ բարկանալ՝ եթէ պահանջումներս լիովին և հաճոյակատարօրէն գոհացում չտանային. [այս՛, այս ամէն իրաւունքներն ունէի և կը վայելէի, բայց չէի գիտեր թէ ինչու կամ ի՛նչպէս տիրացած էի այս իրաւունքներուն, այս մասին չէի ալ մտածեր, միայն այս այսպէս էր: Մեր դրացի և ինձ հասակակից Մահմուտն ալ նոյնն էր դրացի հայ և թուրք աներուն համար, նա շատ անգամ մեր տունը կը ճաչէր, այսպէս և Պէքիր ու Սարգիս (ուրիշ դրացի տը-ղաք), և երբեմն ալ ճաչի ժամանակ մեր աները կը փոխա-նակէինք, քննելով օրուան պատրաստ կերակուրներուն յար-մարութիւնը մեր ախորժակին ու քիմքին հետ: Այս ընկե-րասիրութիւնը մեր թաղին երկու կամ երեք տղոց միջև չէր սահմանափակուեր, ո՛չ, մօտաւոր բոլոր երկսեռ փոքրիկ-ներս միեւնոյն ընտանեկան ուղղութեան մէջ էինք միշտ:

Քիչ անգամ չէ պատահած՝ որ հայ տան մը մէջ ընտա-նեկան անհաճոյ գէպք մը պատահած ժամանակ՝ մեր թուրք դրացիներ՝ այր կամ կին, ըստ հարկին անկեղծ հագածու-թեամբ ձեռնառութիւն և օգնութիւն ըրած ըլլան, և հայերը

նոյնը կատարած ըլլան փոխադարձաբար, որովհետեւ մեր մէջ
ընտանեկան գաղտնիք ալ չկար գրեթէ: Մէկ մէկու ամուս-
նական գործերու մէջ իսկ ձեռնտու էին զգալի պէտքի կամ
կարօտութեան համեմատ: Ահա այս մասին օրինակ մ'ալ:

Օր մը՝ երբ տակաւին ամուսնութիւն ըստած բանէն ու-
չինչ կը հասկնայի, և կամ առ առաւելն խնճոյք, կերու-
խում, նուագածութիւն և աղջկան մը տեղէ մը ուրիշ տեղ
փոխադրելը միայն կ'ըմբռնէի, լսեցի թէ մեր թուրք դրա-
ցիներէն մէկուն աղջիկը՝ Զէլհան նշանուեր է և հարսնիքն ալ
չուտով պիտի կատարուի եղեր, բայց « փեսացուն խման է
եղեր» .այս վերջին յայտարարութիւնը շատ գէշ աղգեց ինձի.
կրակ կտրած իսկոյն դիմեցի Զէլհայի մօրը՝ թէ ինչո՞ւ Զէլ-
հան կուտան մարդու մը որ հարբած է եղեր: Բարի թրքու-
հին տեսնելով իմ մանկական սոսկալութիւնս ի պաշտպա-
նութիւն իւր աղջկան, ժպտուն կերպով պատասխանեց. «Օղ-
լում, տահա նիքիտէ է թմէտիք, էօյլէ պիւր շէյ վար ըսա վէր-
մէյիդ» և ինչ . . . Եւ ես վե՛հ գործ մը կատարած ըլլալու ինք-
նագոհութեամբ և յաղթական՝ դարձայ տուն:

Արդ, ըսէ՛ք ինձ, թէ՛ ասկէ աւելի եղբայրական միու-
թիւն ո՞վ կարող է երեւակայել երկու տարբեր ազգերու մի-
ջեւ, և կամ ասկէ աւելին պահանջելի ու կարելի՞ է միթէ.
— Չեմ կարծեր: Եւ այն բարի ժամանակը՝ յորում կ'ապրէ-
ինք համերաշխութիւն կամ միութիւն կայ եղեր մեր մէջ.
միայն անոր անուն չէինք գիտեր, վասնզի մեր հայրերը ձե-
ւականութեան և բառի ու խօսքի մարդ չըլլալով՝ իրակա-
նութիւնը սարվեցուցած էին մեզի և մենք կը հետեւէինք
մեր տեսած օրինակներուն, գործնականացնելով զանոնք եւ
կրկնապատկելով իսկ, մեր հասակի զարգացման համեմատ:
Յիշատակելի օրեր:

Այսպէս ահա մեր հայրենաւանդ համերաշխութիւնը մնա-
ցած մեր մէջ բաւական հին անցեալէ մը, կ'ըմբռնէինք իր
ամէն բարերար հետեւանքներով, մինչեւ այն ժամանակ զար-
չեմ ուզեր յիշատակել, ցանուեցաւ իսլամի և ոչ-իսլամի միջև
ստեղծութեան տնաքանդ սերմը. . . որ փառք Աստուծոյ՝ ար-
մատախիլ եղած է այսօր, բայց միայն պարապ է դեռ անոր

տեղը, ուր պէտք է ցանուի սիրոյ սերմը՝ ազգերու համե-
րաշխութիւնը, և այս սիրոյ մշակման գործը, այս սուրբ
պարտականութիւնը կատարել կը պարտի անխտիր ամէն
օսմանցի, որ կը սիրէ իւր հայրենիքն ու անոր գահը, պա-
տիւն ու ամէն բարիքը: Ուրեմն, Պ. Ընթերցող, ի՛նչ կու-
սակցութեան ու գաղափարի ալ ծառայես, ի՛նչ կրօն ու գոյն
ալ ունենաս, ի՛նչ լեզուով ալ խօսիս, ի՛նչ տարագով ալ ասյ-
րիս հայրենի հողին վրայ, եթէ ճշմարիտ օսմանցի մ'ես, ան-
խուսափելիօրէն պարտական ես աշխատել անոր բարւոյն ու
յառաջգիմութեան համար, սկսելով սիրոյ և համերաշխու-
թեան փրկարար գործառնութենէն, որոյ իրագործումին վստահ
եղի՛ր պիտի յաջորդէ կատարեալ երջանկութիւն:

Հայրենակիցներ, խնդրե՛մ, ըսէ՛ք թէ վարած էք արդ-
եօք վերոգրեալ բարի դրացիական հմայիչ կեանքը. եթէ այս,
գիտէք ուրեմն զայն և կը հաստատէք ըսածներուս ճշմար-
տութիւնը, իսկ եթէ չէք համոտեամ զայն, գոնէ չէ՛ք հա-
ւանիր անոր. և ո՞վ կը համարձակի ո՛չ ըսել առանց պայ-
ծառ ճշմարտութիւնը սեւցնելու, սոսկալի և անիծապարտ ո՛չ
մը՝ առանց դաւաճան մը ըլլալու մեր հայրենիքին. բայց գի-
տեմ վստահարար, թէ մէկ հատիկ օսմանցի իսկ չպիտի գտ-
նուի այդ սարսափելի ոչ բառն արտասանող, հետեւաբար
ամենքն ալ յարողներ պիտի ըլլան համերաշխութեան աղնիւ
գաղափարին ու պիտի խոստովանին ինձ հետ թէ պարտա-
կան ենք վճարելու մեր պարտքը հայրենիքին, միացնելով
մեր ջանքերը, վերանորոգելով մեր կորուսեալ եղբայրակի-
ցութիւնը և տեղի տալով համերաշխութեան տիրապետութիւն:

Համերաշխութեան բարիքներն անհուն են և անսահման,
զորս դատականօրէն կարելի չէ մանրամասնել համառօտ գըր-
ուածքներով ու խօսքերով. բայց լսկ անոր անունը տալով
անցնիլն ալ նպատակայարմար չէ ամենեւին. ուստի զայն ըստ
բաւականին պարզելու և ընդհանրացնելու համար՝ գոնէ որոշ
չափով, ես չեմ ուզեր խնայել ո՛չ խօսք և ո՛չ ունկնդրու-
թեան ձեր վայրկիւսները, որոնք կորսուած չեն կրնար հո-
մարուիլ երբէք: Ուստի, պատշաճ կը գտնեմ մեր հին համե-
րաշխ կեանքէն կատարուած իրականութիւն մը ևս նկա-

բազբեղ հոս, իբրեւ համոզիկեր օրինակ ամէն առննց՝ որ համերաշխութեան վրայ դեռ կատարեալ ծանօթութիւն չունին: Կարձեալ իմ՝ ծննդավայրս կողոջ քաղաքի մէկ հեռաւոր թաղի մէջ՝ ուր հայ եկեղեցի չկար, մէկ քանի հայ տղաք կիրակի օրերը տան մը մէջ ժամասացութիւն կ'ընէին, ունենալով իրենց մէջէն քահանայ, սարկաւագ, գպիր (բսլորն ալ 12—15 տարեկան) և աւետարան, խաչ ու բուրվառ ևն. որոնց այսպէս ձեւացուցած եկեղեցին կ'ունենար սոէպ ունկնդիր ժողովուրդ ալ, մանաւանդ թաղի կ'իներէն, աղջիկներէն, տղաքներէն և երբեմն այրերէն ալ. և յոթ պատահէր օր մը որ այդ եկեղեցուն ծուլը պակտէր, փոքրիկ եկեղեցականներն իսկոյն դուրս կը վազէին ծուլ-ժողովուրդ ձարելու, կը մանէին պատահած տնէն ներս և գտածնին աղօթարան կը հրաւիրէին անխտիր, երբեմն ալ ողբքանօք կամ բռնի եկեղեցի քաշքշելով թաղեցին: Սա տղայական և բարեմիտ և գովելի գործ մ'է, պիտի ըսէք. այո՛, և համամիտ եմ ձեզի. բայց գործին գարմանալի և անուշիկ կողմն այն է, որ այդ պատանիները հայուն հետ թուրքն ալ իրենց եկեղեցին կը հրաւիրէին, ու այս վերջիններն ալ՝ այր կամ կին շատ անգամ չի մերժելով հայ տղոց սրտարուս հրաւերը՝ երբեմն ինքնաբերաբար՝ երբեմն ալ մանուկներու ստիպման տակ կ'այցելէին այդ մանկական եկեղեցին, կ'ունկնդրէին անոնց արարողութեան և զանախ փարատը ալ վճարելով դուրս կ'ենէին: Սյտտել կը ներկայացնեմ ձեզ այդ տղոց ժողովուրդ չունեցած մէկ օրուան հրաւիրական գործունէութեան յիշատակելի պատկերը:

Կիրակի առաւօտ է. տրեւը մօտիկ բլուրի գագաթէն պայծառ կը փայլի. ամէն մարդ իր կերակնօրեայ գործին կամ պարտականութեան սկսելու վրայ է. փոքրիկ եկեղեցականներն ալ անգործ չեն, կարգաւ այցելելով իրենց պաշտօնակիցներու տները՝ զիրար հաւաքած և որոշեալ տան մէկ սենեկին մէջ պատրաստած են խորանը. մոմերը կը վառին և խաչնկը կը ծխայ. աղօթքն սկսած է, բայց ունկնդիր ժողովուրդ չկայ. ամէն վայրկեան ակնապիշ կը դիտեն մանուկները. ո՛չ ոք, ո՛չ մէկ պառաւ իսկ կ'երեւի այդ օրը:

Հատած համբերութեամբ անոնցմէ մէկը կ'ըսէ. «Աղբա՛ր, աս ի՞նչ է, այսօր մարդ չեկաւ: — Երթանք մարդ ժողովնք» կը յաւելու միւսը. «Այո՛, այո՛» և մանուկները թուած են արդէն թաղի այլ և այլ կողմերը: Թաղին մէջտեղը, ճամբու վրայ տղայ մը բռնած է մէկը, կ'ստիպէ որ ժամ գայ և կը խօսին — Բարի լոյս կարապետ տղա, ո՞ւր կ'երթաս, ժամ չե՞ս գար: — Գործ ունիմ տղաս, շուկայ պիտի երթամ:

— Կիրակի օր շուկան ի՞նչ է, ժամ եկու՛ր, աղօթքը ըրէ՛, յետոյ նորէն գնա՛:

Երկուքն ալ իրենց մտադրութեան վրայ կը պնդեն, մարդը կը զիջանի և քայլերը կ'ուղղէ դէպ ի ժամ. տղան մէկ քովէն, մարդուն թեւը կամ քղանցը բռնած կ'ընկերանայ անոր. ժամ կը հասնին:

Փողոցի մէկ անկիւնը պառաւի մը հետ կը վիճարանի ուրիշ եկեղեցական մը.

— Ո՞ւր է ք մոմիկ, ինչո՞ւ ժամ չէք գար, քալէ՛ շուտ, կէս օր կ'ըլլայ կոր, շո՛ւտ, շո՛ւտ:

— Զուտա՛կ, տկար եմ, ուժ չունիմ գալու, այսօր չեմ կարող գալ: — Զեմ կարողը ի՞նչ է, տկար ես նէ ժամ եկա՛ւր աղօթէ որ Աստուած ուժ տայ: Եւ պառաւին թեւէն կը կախուի, նէ ալ կամայ ակամայ կ'ընկերանայ հրաւիրակին:

Ճամբուն միւս կողմը՝ ուրիշ եկեղեցական մ'ալ հանգրպած է թաղեցի թուրքի մը և,

— Ահմէտ աղա, կ'ըսէ, ժամ պաշխանսճագ, պույուր ժամա կէլ:

— Օղլում, շիմտի իշիմ վար կէլմէմ, սիդ կիտին ժամընըդ եափըն:

— Ճանը՛մ, ի՛շ նէ տիր շիմտի, էվէլ ժամա կէլ տէ՛ սօնրա իշին նէ իսէ եափարըն: Էյի՛, սէնին իշին վար, օ՛ պիրի կէլմէզ, պիդ ժամը քիմլին իշիւն իտիյօրուզ պիլմէմ:

— Պէ օղլան, ա՛լ շու գանտիլ բարանը, վազ կէլ պէնտէն. սօնրա պէլքի կէլէյիմ:

— Էյի սամա սօնրա կէլլիսին, կէճ գալմա հա՛:

Տան մը մէջ ալ դարձեալ ուրիշ պատկեր. թրքուհի մը հաց կը թխէր հայ տղեկ մ'ալ քովը կոնգնած՝

— Այիշէ հանըմ, ժամա կէլէնէ, շիմտի պատարագ պաշլար:

— Կիթ օլան, կիթ. կէ՛օրմէյօրաւն, աթէշին իշինտէ իմ, էքմէք փիշիրիյօրում:

—Պէն նէ՞ եափայլամ, եարըն փիշիւրէյտին. պու կիւն կիրակի տիր, հայտէ ժամա կէլ:

—Օլան կի՛թ իշինէ, ալ սանա պիր թագէ լաւաշ (չօթ) տէ կիթ:

—Իստէմէմ, ժամա կէլէճէքսին, լաւաշը նէ՞ եափայլամ:

—Օլան իշթէ մա սափարսընը: — Եւ քովի սենեակէն պառա տանտիկինը դուրս ելնելով՝

—Նէ՞ տիր կինէ, Գիրգօր, նէ՞ իսթիյօրսուն:

—Նէ՛ օլաճագ, ժամա կէլսէնէ, ժամտա հիչ ատամ եօք. օ՛ կէլմէզ, սէն կէլմէզսին, վալլահա պիլմէմ: Եւ բարեխրաթ թրքուհին տեսնելով մանկան սրտաբեկումը կ'ընկերանայ ա- նոր դէպ ի ժամ, ուր արդէն քանի մը հայ ու թուրք, այր և կին և մանչ ու աղջիկ հաւաքուած են. ժամերգութիւնը կը կատարուի, կ'աւարտի և թրքուհուն տուած շօթը մաս կը բաժնուի և ամէն ոք ուրախ տներնին կը վերադառնան:

Պէտք է յիշել և այն՝ թէ շատ ժամանակ մեր թուրք հայրենակիցներն առանց մանուկ-եկեղեցականներու հրաւերին ինքնակամ ներս մտած են այդ եկեղեցին, ինչպէս կարելի է մակարերել պատմութեանս ընդհանուր գծերէն, և գանձիլ փառասը ալ տալով՝ քաջալերած են փոքրիկներն իրենց բա- րեմիա գործին մէջ:

Այս բոլորը մինչև այսօր սրտի խորունկ գոհունակու- թեամբ կը պատմէ այն ժամանակուան եկեղեցականներէն մէկը որ այսօր իրօք եկեղեցական մըն է, վարդապետ մը յերու- սաղէմ: Ո՛չ ոք թող չի փորձէ աւարկել, թէ աղայական ա- րարք են անոնք՝ նշանակութենէ զուրկ՝ երբէք ազնիւ դրաց- նութեան, բարի զգացման, անխտրական կրթութեան և հա- մերաշխութեան արդիւնք են եղած այն պարզ դէպքերը, ու- րոնք կրնային տեղի չունենալ՝ երբ այդ փոքրիկներն իրենց տան մէջ կամ այլուր իրենց ծնողքէն կամ վարժապետէն ներ- շնչուած ըլլային հակաթուրք գաղափարով, սնած ըլլային ալլամերժ մտաւորականութեամբ. և այդ պարագային թէ ա- նոնք չպիտի համարձակէին թուրք մը ժամ հրաւիրել և եթէ այդ լինէր իսկ՝ եղած հրաւերը մերժման պիտի բաղխէր, մինչդեռ դէպքերը ցոյց կուտան՝ թէ վերջին խորհրդածու- թիւնք կամ կարծիք ճիշդ չեն, և եթէ երբևէն կայ եղեր հայ

և թուրք ազգերու մէջ համերաշխութեան ոգին ու գործնա- կանութիւնը, զոր աւա՛ղ, դժբաղդ դէպքերու տակ կորուսեր ենք և հիմայ նորածագ սահմանադրութեան լոյսով աչքերնիս բացուած՝ կը տեսնենք անհետացած մեր համերաշխութեան պարագ ձգած տեղը, այն՝ պարագ տեղ մը մեր սրտերուն մէջ, որ պէտք է լեցուի համերաշխութեան առաքինութեամբ: Ահա օսմանցի ցեղերուն միակ և գլխաւոր ու անմիջական պէտքը, զոր պարտինք քարոզել ճամիէն, եկեղեցիէն, սինտոկէն և ամէն բնակէ, թատրոնէն ալ, դպրոցէն ալ, և անոր ձայնը պէտքը, օգուտն ու ոյժն աւետարանել անդադար, մինչև որ կատարուի և հաստատուն արմատով բուն գնէ այն՝ մեր և մեր սրբուց սրտերուն մէջ:

Ո՛րքից օսմանցի հայրենակից՝ երբ յայտարարէ թէ ինքն անկեղծ հայրենասէր մ'է, չենք կրնար հաւատալ, մինչև որ համերաշխութեան խօսքն ու գործը միացած չի տեսնենք իր վրայ. խօսքը գործ չէ, և ո՛չ ձեւն՝ իրականութիւն, խօսքով հայրենասիրութեան ժամանակն անցած է անդամ:

Լուսաւորեալ աշխարհի ամբողջ ուշադրութիւնը մեր վրայ է այսօր, իսկ մեր ձեռքն է մեր բաղդին վճիւրը, ճակատա- գիրը. չի սեւցնենք դայն, մեր հին պատմութիւնը բաւական սեւ էջեր ունի, հերիք են անոնք:

Այսօրուան մեր նախանձիլի վիճակին տիրանալու համար ցարդ միլիոնաւոր ընտիր կիանքեր զահեցինք, արեամբ սու- գելով ծաղկազարդեցինք ազատութեան դրախտը, ալ ժա- մանակ է որ խաղաղութեամբ, սիրով՝ մանաւանդ համերաշ- խութեամբ ըմբռնանք անոր վայելքը, որ՞մեր արիւն քըր- տինքին արդիւնքն է: Ազատասիրութեան և արդարասիրու- թեան մեր ընդունակութիւնն ի հանդէս բերենք գործով, ցոյց տանք քաղաքական և քաղաքակիրթ աշխարհին մեր յառաջ- դիմելու և զարգանալու յարմարութիւնն ու պատրաստակա- նութիւնը. մաքուր և ազնիւ գաղափարներ ընդգրկելու մեր յօժար մտադրութիւնն ու գործունէութիւնը, գաղափարակա- նէն ու երեւութականէն իսկոյն անցնինք գործնականին, յոր- մէ միայն կրնանք օգտուիլ. թղթի վրայ նկարուած ամենա- գեղեցիկ ծաղիկ մը ինչ գոյներ ալ ունենայ, բոյր չունի. ա-

մէն յաջողութիւն գործնականութենէ միայն կախեալ է, այո՛, շուտով անցնինք անոր, անցնինք հաւաքական և միահամուռ ուժով, զոր պիտի ստանանք միմիայն մեր համերաշխութեանէն: Առանց համերաշխութեան յիմար մարտիրոսները կը լինինք ոչնչութեան: Իսկ համերաշխութիւնն է որ սեպ զօրաւոր պիտի ընէ թշնամուն դէմ, պատուաւոր՝ բարեկամաց հետ, և՛ երջանիկ՝ մեր հայրենիքի ծոցին մէջ իրարու հետ: Աշխատինք օր առաջ, ժամ առաջ համերաշխութեան փրկարար շունչն ոգին շնչել, սփռել ամէն տեղ և ամէն օսմանցի սրտերու սէջ:

ՅԼՈՒԹՅ ՕԲ.

Օսմանեան մեծանուն ֆօմիթէի երկրորդ նշանաբանն է Յառաջդիմութիւն, և կը հաւատամ, բոլոր օսմանցիներուս ալ պարտականութիւնը, ո՛չ նուազ օգտակար քան գաղափարաց միութիւնը, որուն վրայ համառօտ խօսեցանք:

Յառաջդիմութիւն. մտաւորականութեան գրեթէ ամենագեղեցիկ մէկ բառը, որ ո՛չ ազգ ունի և ո՛չ հայրենիք, հանրաշխարհային է այն և սիրով ընդունուած ամէն տեղ, որ կ'ենթադրէ մտքի ու կեանքի զարգացում, բարեղարգութիւն աշխարհներու և ժողովրդեան, ծնող հրաշալի գիւտերու և գիտութեանց, և գրեթէ նպատակը, միտքն ու առանցքը մարդու խորհրդաւոր ստեղծագործութեան:

Եթէ ո՛րեւիցէ ազգ կամ ժողովուրդ չունենայ յառաջդիմութիւն կամ գոնէ յառաջդիմելու ձգտում, այդ կը նշանակէ ոտք ունենալ և չի քաշել, աչք ունենալ և չի տեսնել, կեանք ունենալ և չի վայելել զայն ու չապրիլ: Ժամանակը՝ որ նայն իսկ կեանքն է, առանց յառաջդիմութեան կ'անցնի ստուերի նման՝ անյիշատակ և անզգայ: Յառաջդիմութիւնն է զորով կեանքը չունի համ և հրապոյր, սոսկ կենդանական կեանք, նախատինք մարդկային բանականութեան, նախատինք հայրենիքի, ազգութեան, նոյն իսկ Արարչին դէմ, որուն մեղ փրկուած ձիրքերն յաւայտօս կը կորսուին:

Յառաջդիմութիւն չունենալ պարզապէս ինքնամահացում է բարոյապէս և նիւթապէս իսկ: Կեանք և ժամանակ միշտ կը յառաջդիմեն անկաց. բնութեան մէջ դադար կամ անգործութիւն չկայ, սա՛ տիեզերական ընթացքի անդառնալի օրէնքն է և բացառութիւն չունի, որ գոյութիւն ունեցող մեծագոյն գօրութիւններէ սկսեալ՝ մինչև հիւլէներու և աննշմարելի մանրէներու վրայ կը տարածուի, կը կատարէ սահմանեալ բարեշրջումը, որուն չի համակերպիլ անկարելի է՝ առանց սղորմելի զոհն ըլլալու անոր. ժամանակի պահանջած յառաջդիմական ընդհանուր շարժումին ըսել կ'ուզեմ:

Ժամանակն իր օրէնքներով և յառաջդիմական ստիպողականութեամբ անդիմագրելի է և անողոք, ներել և անտեսել չի գիտեր, փոշիի նման կ'անհետացնէ ամէն ինչ՝ երբ իր բնական հասանքին դէմ ծառանայ:

Ժամանակն իր բնական ընդհանուր պահանջներով զօրաւոր է, արդար և անխորտակելի ո՛ր և իցէ ուժէ:

Մենք օսմանցիներս մինչև այսօր զօրով էինք յառաջդիմութեան շատ միջոցներէ, որուն պատճառն էր տիրող հին ըէթիմը. մեր այս պատճառը իրական էր և արդարանալի. սակայն հիմա՝ սահմանադրական ազատ ժամանակին մէջ ալ ներելի չի կրնար ըլլալ ո՛րեւիցէ անտարբերութիւն յառաջդիմութեան նկատմամբ: Սահմանադրութեան պայծառ արևին մէջ՝ ուր կ'ապրինք, և ուր ա՛լ խուար չիկայ, չի թողունք որ մեր հողիները ջնուցանող կենսատու ճառագայթներ իրենց ըւտարձակ շախմատներու ցնդին ընդունան. մեր խմցական և ամէն տեսակ յառաջդիմական ճամբաներն ալ խաւարով քողարկուած չեն, անոնք բաց են և պայծառ ի սպաս մեր անդուն գործունէութեան. մեր յառաջդիմութեան արգելք ամբարտակն ա՛լ կործանուած է անկանգների կերպով. որուն բարտակն ա՛լ կործանուած է անկանգների կերպով. որուն տեղ շուտով պարտինք կառուցանել, կանգնել ամէն տեսակ մտային և յառաջդիմութեան փրկարար փարսները, որոնց ամբարկուռ հաստատութեան ի նպատակ ունինք այսօր ազատ ըէթիմ և բարեացակամ կառավարութիւն, որոնք պատրաստակամ սատարելու՝ մեր ամէն յառաջդիմաւէր ձեռնարկներուն և մեր գործին կը սպասեն:

Ուրեմն, ժամանակ է որ անյապաղ գործի ձեռնամուխ ըլլանք, ոչ միայն մեր ներկան ու ապագան բարեւաւելու, այլ և անցելոյն անգործութիւնն ու Խառն յիշատակները խոհեմաբար դարմանելու համար: Յառաջդիմութեամբ միայն պիտի կրնանք ցոյց տալ աշխարհի մեր օսմանցիական լրջութիւնը, կորովամիտ հեռատեսութիւնը և վերջապէս արեւելքցիի յատուկ ամէն բարեմասնութիւն, զոր ունենալ կը յայտարարենք՝ բայց միայն խօսքով. խօսքէն գործի անցնելու ժամանակն հասաւ, անցումի շրջանը չսկսած կանխենք զայն գործնականապէս, ոյժ, ձեռք և զարկ տալով յառաջդիմական հանրային պէտքին:

Հայրենակիցներ, կը տեսնէք թէ հեռատեսութիւն և լրջութիւն բառերը քիչ մը շատ կրկնեցի, պարզեմ այդ կրկնութեան պատճառը. քաջ գիտնալու ենք, թէ մեր արտը դեռ բոլորովին մաքրուած չէ որովհէտ, ուստի յառաջդիմական գործէ առաջ մաքրենք այն գետինը ուր պիտի ցանենք յառաջդիմութեան մաքուր սերմը: Ի բաց վանենք մեզմէ ամէն պարծուկ ցուցամուտութիւն, անժամանակ և խակ գաղափարներու յարումներ, մոհմակը մեր արիւննաքամ ճրիակերներու որոնք առանց աշխատելու կ'ուտեն, չեն աշխատիր և առանց արտադրութեան կ'սպառեն միայն. ընկերական ցեղեր: Կան դարձեալ մեր մէջ զրախօս շատախօսներ, խարերաններ, գուցէ և թշնամիէ վարձուած դիմակաւոր օժանդակներ իրր օտան վերայ մեր յառաջդիմութեան, ստորին խարերաններ. բայց շրջանայեաց սրտոն աչքերու համար շատ թափանցիկ է այդպիսիներու դիմակը, որուն տակէն կ'երեւի սեւ դէմքը, եւ աւելի ներսէն՝ սեւ հոգին անոնց: Քաջ ճանչնանք այդ լիրբ արարածները, որոնք մեր յառաջդիմական ճամբուն վրայ ստէպ պիտի երեւին, անգործ բայց ճոխ գրպանով, անոնք ամէն բարի գործի և խօսքի դէմ արգելքի համարիչ և փաղաքուշ ճառ ունին պատրաստ իրենց բերնին մէջ և շրթներուն վրայ, ունին մեծ կիրքեր՝ հակառակ իրենց փոքրօրոշութեան. և անոնց թիւր քիչ չէ կարծեմ: Յառաջդիմութեան պայմաններէն լուսագոյնն ու առաջինը կը ճանչնամ ես այսպիսի վտանգներու գոյութիւնը նշմարել և զանոնք ոչնչացնել: Ուշադրութիւն:

Չանդիտելու չէ նաև թէ որչափ ալ շատ, խորամանկ և սողսկուն ըլլան մեր հայրենիքի ծպտեալ թշնամիք: մենք կարող ենք զանոնք թէ՛ ճանչնալ և թէ՛ ոչնչացնել. ժողովրդեան միահամուռ ուժը զօրեղ է և սարսափեցուցիչ, բաւական է որ այդ ժողովուրդն ունենայ բարի կամեցողութիւն, անյողզող գործունէութիւն և խմատուն յարատեւութիւն՝ իւր արդէն համոզուած և ընդգրկած հայրենաչէն նպատակին գործունէութեան մէջ:

Կը յիշէք մեր ազատագրութեան առաջին գեղեցիկ օրերուն մէջ ի՞նչ հրապուրիչ գործեր կատարուեցան. Նիադիներու և Էնվէրներու քով, ազատասիրական միթիկներու մէջ և իսկական հերոսներու շուրջ՝ ի՞նչ կեղծ և դիմակաւոր դէմքեր երեւցան, անկիւններու և ծակերու մէջ կծկուած, սմքած ու ստրկացած, ի՞նչ սեւ հոգիներ յիստրտալով ի հանդէս եկան և միախառնուեցան հայրենասէր մաքուր հոգիներու. արտասահման փախչելով իրենց կաշին ազատող ի՞նչ ոգորմելի մարդուկներ քառամբակ արշաւելով՝ վեհօրէն եւ անամօթաբար բաժնեկից եղան ճշմարիտ գործիչներու նուիրուած փառքերուն, թէեւ այդ կերպով սրտոն աչքերէ չի վրիպեցան անոնք, բայց պահ մը մաքաննեղեցին սուրբ իրաւունքը, նախապատրաստելով իրենց ապագայ խայտառակութիւնը, զոր իրենք նիւթեցին տխարութեամբ:

Եւ դեռ ս'ըպիսի և ս'ըչափ տպաւններ, անտարբերներ, խաչագողներ և հին խաֆիլներու հետ յետադիմականներ ալ ինքզինքնին սուղ ժամանակ հայրենիքի «փրկիչ» հռչակեցին, յառաջդիմական և համերաշխական դիմակներ հագան, կարմիր ու սպիտակ երկններով զարդարուեցան, սանդաղին, և փառասուրուեցան, բայց իրենց փառքն տպրեցաւ այնչափ որչափ կ'ապրի բանաստեղծին վարդը և ստոյ վրայ գրուածը՝ արեւուն տաք ճառագայթներուն տակ. առաջին օրը միայն:

Անպիսի սրտաղեղ և զգլխիչ օրերու մէջ ներկի էր մեզ խորուիլ աճաբարանբէ, բայց հիմայ՝ մեր առաջին զինուորութեան սթափումէն ետք՝ ամէն տեսակ փորձառական փուլերէ անցած, ա՛լ ներկի չէ՛, և յետ այսօրիկ դիւրաւ ալ չենք խաբուիր, ամէն բան չափ ու սահման ունի, ու այդ արդէն լրացած է:

Մտրդիկ թէև հողեղէն և սխալտեան, բայց ոչ մէկ չափազանց գործ կ'արգարանայ այդ առումով:

Նախ որումը բառնանք, արմատախիլ ընենք, այո՛, դիտենական է տուն մը վերաշինել ջանալ, երբ նոյն քանդուին իր մէջէն կամ իր մէջն է արդէն: Ուրեմն, մաքրագործում, և միշտ մաքրագործում:

Գաղտագաղի աւերուած գործը թէև դժուար կ'արգիլուելի, բայց չըջանայեցութեան և հաստատ կամքի առջև ամէն խոչ ու խուժ կը խորտակուի, որչափ ալ ներսէն և գաղտնի ըլլան անոնք, և մենք պարտինք իբր նախաքայլ մեր ընելիք յառաջդիմութեան՝ բառնալ և ոչնչացնել այդ արգելքները, որովհետև նենգութեամբ խառն ո՛ր և իցէ քայլ միշտ կը սահի և կը սայթաքի:

Մեր ձեռնարկելի յառաջդիմութեան մեծ գործը, որուն ստուերն ունինք այսօր, շատ բարդ է և բազմադիմի. մենք մասնաբաժնելով գայն՝ կ'սկսինք անոր ամբողջութիւնը կազմող կարեւորագոյն մասը նախ զնել գործադրութեան, այն է կրթականը, արժանի մեր ամբողջ ուշադրութեան, որմէ անբաժան են լաւագոյն դասագրքերու պէտքը, նպատակայարմար վարժարանական շինութիւններու կառուցումը, կարող և ուղղափա՛ կիրթ ու փորձառու ուսուցիչներու անհրաժեշտութիւնը, գանձնք գոհացուցիչ կերպով կարենալ ունենալու համար բաւական պիւտժէի աղբիւրն ու սահմանումը՝ նորոնոր հասցիներով ձօխանալու տրամադիր և ըն. և ըն. նոյնպէս այս կարգին մէջ գրագարան-ընթերցարաններ, ո՛ր և իցէ օրէնքէ անկաշկանդ ազատ՝ բայց բարոյական լսարաններ, գիշերային և կիրակնօրեայ ձրի կամ գոնէ գլխարմատչելի դաստիսօտութիւններ եւ ըն: Ասանցմէ յետոյ կուգայ թատերական հաստատութիւնը կամ թատրոնը, որ ցարդ լոկ զուարճութեան և լիպելափ ժամափաճառութեան վայր մը կարծուած էր մեզմէ շատերէն, այն ինչ արեւմտեան աղգեր լուսաւորուած են անկէ և դեռ մեծամեծ բարիքներ կը քաղեն:

Ճշմարիտ թատրոնը չարահասններու ամբողջ ընտանեաց ու ժողովուրդներու դաստիարակութեան կրթարանն է, ուրկէ կրնայ բղխիլ ուղղակի և անուղղակի մեր մտային զարգաց-

ման լուսատու ճառագոյթը. պէտք է չի խցինք այլ աւելի ընդլայնենք այդ լուսացնող սկը, բայց լաւ հսկենք որ այն երբեմն ցելս ու ծծուճք և այրող ու ապականող նիւթեր դուրս չի ժայթքէ, Մասնաւորաբար մանկական թատրոններ, զորս տեսած եմ Եւրոպայի մէջ՝ նուազ կրթիչ և հրահանգիչ չեն քան բուն թատրոնը, քան վարժարանը, որ պիտի սզգէ մանուկ սրտերու, տալով անոնց հասկնալի ազնիւ գործերու կենդանի պատկերներ, որք եթէ խնամատ. հագածութեամբ պատրաստուած ըլլան, պիտի ստեղծեն մեր դասակարգ ազնիւ նկարագիրը և պատրաստեն իսկ անոնց ցանկալի սպաղան:

Մեր յառաջդիմական առաջին ակնարկներուն կը հանդիպի առողջապահական հարցը, որուն խիստ քիչ ու չ խնամք նուիրած են ցարդ, մինչ մենք պարտինք առողջութեան խնդիրը՝ եթէ ո՛չ նախագտակ կրթականէն, գէթ լծարգել անոր, վասնզի գիտենք թէ առողջ միտքը կրնայ գոյութիւն ունենալ միայն առողջ մարմնի մէջ, հետեւաբար հիւանդ մարմնէ մը զո՛ւր է սպասել առողջ միտք և հօգի իսկ: Այս պէտքերուն վրայ հոս խօսած կամ գրած պահուս ի հարկէ անոնց մէն մի միջոցներուն կամ դարմաններուն վրայ չեմ կարող երկարօրէն և դասականօրէն ընդարձակ միջոցներ ցոյց տալ. իսկ հասուկտոր միջոցներ յս ցոկանապէս մէջ բերելով՝ անհնար է նպատակի հասնիլ. ուստի, աշխատութեան բաժանման սկզբունքով և գործադրութեամբ շատ հեշտ կը լինի ամէն բան իր տեղին, իր կարգին պատրաստել, հագալ և գործադրել: Օրինակ, քաղաքներու և գիւղերու մէջ բժշկական մարմինը կառավարութեան քաղաքային վարչութեան հետ համախոհ՝ կրնայ շատ օգտակար կերպով և կարելի միջոցներով ստանձնել ժողովրդեան առողջապահական մատակարարութիւնը, ղեկարաններ և հիւանդանոցներ հաստատելով, ընդհ. զգուշութեան համար պարբերաբար վարժարաններ և այլ հանրային վայրեր կանոնաւորապէս այցելելով և այլ անհրաժեշտ եղանակաւորումներով: Սակայն միշտ ձրի այս ամենը, եթէ կարելի է. իսկ հակառակ պարագային գլխարմատչելի՝ աղքատ դասակարգին:

Երբ հանշային առողջութեան մասին է խօսքը, կրնանք

անյիշատակ անցնիլ բուսականութեան վրայէն . ի հարկէ ո՛չ , մինչ ո՛չ մէկ գիտնականի ուշադրութենէն չի վրիպիր բուսականութեան ազդեցութիւնը ամէն տեսակ կլիմայի վրայ , և հաշուելով ճոխ բուսականութեան քաղաքներու և գիւղերու ընծայած բարեղարդութիւնը ակնապարար գեղեցիկ տեսքը որ հոգեբանօրէն մտքեր վերացնելու և սրտազովիկ ըզգացմանց մոգիչ բնական ազդակն ու ակն ունի իր մէջ , որ երբէք զանցառելի չի կրնար ըլլալ : Մենք ընդհակառակն բոլորովին անխնամ թողած ենք զայն :

Եգիպտոսի հին ու նոր կլիմաներուն տարբերութեան տեղեակ անձեր ձեզ պիտի համոզին հին տապ ու տօթ , այրող թխտտիպ կլիմային տեղ՝ այսօրուան աստիճանաբար բարեխառնուած , զովացած , աւողջարար և գեղատիպ նոր կլիմայի մը տիրապետումը , միմիայն վերջին 20—25 տարուան մէջ մշակուած դեռ ո՛չ բոլորովին ճոխ ու երկրին բուսականութեան շնորհիւ : Բուսականութեան բազմաթիւ օգուտներն արդէն ծանօթ են ամենուն :

Յառաջգիմութեան անհրաժեշտ պայմաններն են ներքին և արտաքին՝ քաղաքային և դաշտային կամ լեռնային ճամբաներու շինութիւնք , ճամբորդելու դիւրին միջոցներ , ճամբաներու ապահովութիւն , վաճառականական ապրանքներու փոխադրութեան դիւրագոյն և աժան միջոցներ , և ըն :

Հանրութեան բարոյական և նիւթական յառաջգիմութեան արգելք եղող կարգ մը արմատացած կործանարար սովորութեանց բարձումն , որպիսիք են՝ խաղարաններ , բաղդատողեր , վաշխառութիւն , կաշառակերութիւն , կենսական անհրաժեշտ պիտոյքներու տեսակին և գնոյն վրայ կատարուածութեան կողմանէ հսկելու անտարբերութիւն , տեղային մտքուր արտադրութեանց կեղծումներու անուշադրութիւն ևն :

Ասոնք կամ ասոր նման դեռ շատ կարեւոր պայմաններ մեր ցանկացած յառաջգիմութեան ամբողջութիւնը չեն կողմեր , միայն իբր նիւթեր մեր առաջին գործուէնութեան նըշանակուած են անոնք :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ծ Գ .

Հայրենակիցներ , այն մեծ Հայրենիքը՝ որուն համար կ'ըսենք թէ մերն է , և իրօք ալ մերն է , և թէ խղճմտօրէն խոստովանինք , գոնէ առանձնարար՝ մենք մեզի , պիտի տեսնենք թէ մեզմէ շատերը շատ քիչ բան ըրած են անոր ալ և ալ պէտքերուն ի նպատակ : Չի հաշուելով հին դշխեմ ժամանակը , գոնէ սա անցած երկու բաղդաւոր տարիներուն մէջ՝ նոյն է հաշիւնիս : Մեր երկիրը յառաջգիմելու անյետաձգելի շատ պէտքեր ունի , այնչափ շատ՝ որչափ շատ ենք մենք և որչափ շատ են մեր բարի բաղձանքները : Մեր հասկացողութեան , խելամտութեան և ազնիւ նպատակներուն չափն ու քանակը պիտի ըլլան Հայրենիքի յառաջգիմութեան սահմանը . ուրիշ կերպով կարելի չէ չափել զայն : Մեր անդադար գործունէութեան հետ մեր բարի կամեցողութիւնը ցոյց կուտան հետզհետէ հայրենիքի յառաջգիմական պահանջները մի առ մի և կարգաւ : Այսօր կրնանք խնդրոյ նիւթ ընել մեր երկրին հոնքային հարուստ՝ ալ թաքուն ստացուածքը , որ ցարդ հոյի հաւստար և անկէ ալ վար մնացած կ'սպասէ ժիր ձեռքերու , որ բանան երկրի երակները , որուն արտադրութեամբ բացուին և մետաղի ձուլարաններ , գործարաններ , դտարաններ , վաճառականութիւն եւն : Վաղը կրնանք մտածել երկրագործութեան կամ բուսային մշակութեան վրայ , որուն այնչափ յարմար է մեր արգաւանդ և բերրի հողը , որուն պարարտ մակերեսը կը մնայ կարգ շատ գարեիէ ի վեր , իսկ անոր վերաբերեալ մշակումի եղանակ ու գործիք պարզապէս նոյեան աւանդներ , առանց փոխանակելու նոր ու կատարելագործեալ եղանակներու և գործիքներու հետ՝ կ'սպասեն ապարգիւն :

Կենդանաբուծութիւնն իր ամէն ճիւղերով՝ մնացած է անհոգ , անուշագրաւ և անշահ . չորքոտանի և թոչուն , միջատագրի և ձուկ , որոնք քիչ խնամով շատ շահ կրնան տալ մեզ , մնացած են անխնամ , անուշաղիր՝ հետեւաբար անոցմէ ալ զուրկ ենք օգտուելէ : Ջրերը՝ գետերու և լճերու՝ կոյր

ձկնորսի մը բռնածէն աւելի բան մը չեն տար մեզի, բայց աւելի ճիշտը՝ մենք ենք որ բան մը չենք ստանար բնութեան մեզ տուած այդ ձրի պարգեւներէն. կամ շատ շատ 4 ձուկ և 2 ափ աղ...:

Վանայ ծովակլին այնչափ համեղ տարելսը՝ որ կանոնաւոր ձկնորսութեամբ ամբողջ Վանայ նահանգը կրնայ կերակրել և հարստացնել, աղի մէջ փոսած կ'ուտուի, փոխանակ արհեստագիտօրէն աղած, ապխտած, խեղած կամ ծըխած կերպով պատրաստուած աշխարհի չորս կողմը տարածուելու, ինչպէս սարսիլա ձուկը, որ շատ պիտի նստեմանայ մեր տարեխին քով եթէ այս վերջինս անոր բուծումն ունենայ:

Հապա մեր այն հանքածուխի կամ քարածուխի ահագին հանքերը որ շահագործումի կ'սպասեն՝ բանտարկուած իրենց ստորերկրեայ մթին կայաններուն մէջ, քիչ հարստութիւն են: Եւ դեռ քարիւղի կազ (petrol) անհամար շտեմարաններ երկրի ծոցերուն մէջ, որոնք երբեմն տեղ տեղ ընդվզումի եւ ժայթքումի զուր փորձեր կ'ընեն լոյս աշխարհ գալու և մեզ լուսաւորելու, բայց ի զուր, շատ անգամ ժայռով կը խցուին այն երակները որ այդ բարիքը պիտի մատակարարէին մեզ. և անոնց երեսն իսկ չենք նայիր, մինչ անդին մեզմէ չորս քայլ հեռու՝ Ռուսիան և Ռուսիա ոսկու կոյտեր կը դիզեն միայն քարիւղի արտահանութեամբ: Երեկի մեր ճախճախուտ Պաթումը՝ իր կազին շնորհիւ այսօր ոսկեծին քաղաք մ'է դարձեր եւ միլիոններ կը կլլէ:

Յիշենք և մեր բազմաթիւ հանքային բուժիչ ջուրերու յայտնի ակերն ու լճերը, և որչափ ալ դեռ այդ կարգի շտեմարաններ վիժելու պատրաստ, որոնք նիթական և ֆիզիքական մեծամեծ բարիքներ կրնան ընծայել մեզ, սակայն անօգուտ կը հոսին ու կը սահին անպէտ ջրերու նման և կօչնչանան. իսկ մենք անտարբերօրէն՝ չընեմ կուրօրէն vichy կոչուած եւրոպական հանքային ջրին համար հազարաւոր սովիներ կուտանք իրր թէ բուժելու մեր այս կամ այն ախտը, բայց իսկպայէս թեթեւցնելու մեր քրակը, անտեսելով և անտեսել չգիտնալով Պուրոայի և այլ բազմաթիւ մեր պատուական ուժեղ և ամենազգի հանքային պատուական ջրերը, ու

րոնցմէ ամէն տարի կարելի էր միլիոններ շահիլ, թո՛ղ բըժշկական բարիքը և անով շատ ախտերու բարձումը:

Այս կարգի մեր կորուստներուն շարքը դեռ երկայն է, զոր չէ կարելի մի առ մի մանրամասնել՝ բաւական թո՛ղ ըլլայ առ այժմ անոնց նկատուածն մեր պարտականութեան յիշատակութիւնը, ի հարկին մասնաւոր ուշադրութեան եւ խնամքի առարկայ ընելու զանոնք:

Այսպիսի յառաջգիմութեան խորհրդածութեան միջոցին չէ կարելի ուշադրութենէ վերլուծելու այսօրուան ծխախոտի բէժին, զոր կազմակերպողները մեր երկիրը մեզմէ լաւ ճանչնալով, առաջին փորձի համար որոշուած երեք տարիներուն մէջ մեծագումար վնասներ ընելով հանդերձ՝ մակարեղեղով ապագայի յաջողութիւնը և ահագին շահը, համարձակեցան կառավարութեան հետ կնքել երկարամեայ պայմանագրութիւնը, և անմիջապէս աւելի եռանդուն կերպով գործի սկսեցին եւ անվրէպ հասան իրենց ակնկալած նպատակին, սակայն վիժխար գումարներէլ տիրացումին, գումարներ՝ որ անգալարար մեր ազքատիկ գրպանէն ցարգ կը հոսին յԵւրոպա: Եւ գոնէ այդ շահամոլ բէժին յարգէր իր պայմանագրութիւնը որ երկրիմի և յառաջգիմուն էր, դարձեալ բան մ'էր մեզ համար վերացեալ իրաւագիտական տեսակետով, սակայն այն ալ չըրաւ, այլ միայն ծխախոտ փոխյնողներու և դէտերու միջեւ տեղի ունեցած կռիւներու արդիւնք՝ սրբեւայրիներու և որբերու մեծամեծ լէզէոններ թողուց մեզ, խեղձուկ երկրագործներուն արլուն արցունք թափել տուաւ իր լաւ չուսումնասիրուած պայմանագրութեան ուժով...:

Յուսանք թէ գոնէ աշուհեաւ չի կրկնուին այդպիսի լինքնակործանումներ մեր մէջ:

Երբ մեր ներկայ կամ ապագայ յառաջգիմութեան և անոր միջոցներուն վրայ կը խօսինք, պարտաւոր ենք աչքի առջեւ բերել մեր անցելոյն մէջ ունեցած սխալանքը, ապագային անոնց կրկնումին տեղի չի տալու համար: Սխալ գործունէութեան պատահումն անընական չէ, մանաւանդ գլոմուարագուշակելի հատեանքներ ունեցող մեծ գործերու մէջ. բայց հիւն սխալի մը կրկնումը կամ երեքումը ո՛չ միայն

տաստկապէս դատապարտելի՝ այլ և յուսահատեցուցիչ է եւ ամօթ՝ մեզի նման յառաջգիմութեան յոյսով տոգորուող և անհամար վտանգաւոր փորձերէ և փորձանքներէ անցող ժողովուրդի մը համար. եւ հին դժոխմբեր պատահարներ եթէ վերադառն կրկնուին, մեր յուսալից ներկան՝ մթին ապագայի մը գոհն ընելու մտանաւոր ու նպատակաւոր գիտումներ կ'ենթադրեն, զորս արձանագրելու համար այժմեան օտմանցութիւնը այլևս յարմար գլորք չունի, այդ կարգի տոմար ու մատեան ալ փակուած են դիւաններէն և արտաքսուած. հին սեւ էջերը բաւական են . . . :

Նորագոյն դաւաճաններու համար կան թուք ու մուր, նախապիւնք, աքսոր կամ կառափնատ :

Մեր յառաջգիմութեան ճամբուն մէջ անսայթաք ընթանալու համար պիտի ունենանք վտանգութեան հետ և համոզուած ինքնագիտակցութիւն, միապետականութիւն հանրային սրբշման կամակորութիւն և այլ այս կարգի խոչընդոտներ սաքի տակ պէտք է ջախջախուին, մեզմէ իւրաքանչիւր անկողմնակալ և խելահաս անհատ՝ հոկողութեան (controle) իրաւունք ունի հասարակաց բարւոյն դէմ՝ փնասակար երեւոյթ ունեցող ո՛րեկցէ շարժման և գործի. սա ոչ միայն խաֆիլէութիւն չէ, այլ և հանրային շահուն գովելի ծառայութիւն, որ կ'արժէ վարձատրուիլ յառաջ բերած արդիւնքին և եղանակին համեմատ :

Ոգի ի բռին մեր քարոզած կամ քարոզելիք Համերաշխութեան և Յառաջգիմութեան դէմ ո՛չ միայն արգելք են ամէն տեսակ անտարբերութիւն ո՛ր և իցէ օտմանցու կողմանէ այլ և յայտնի դաւաճանութիւն, քանի որ բնականօրէն անտարբերութիւնը կրնայ վարակել շատ մաքուր մաքեր և սրտեր, որոնք քիչ շատ թոյլ կազմ ունենան բարոյապէս, և չար օրինակ կ'ըլլան շատերու, որով անտարբերութիւնը կարծուածին չափ անփնաս վիճակ մը չէ, իսկ երբ այդ անտարբերութիւն կոչուած ախտը յայտնի կամ գազանի կերպով փրօփականաի ճամբու մէջ ալ մանէ յիմար պատճառանքով, ախտավարակումը մաքերու՝ կատարեալ կը լինի, որուն արդիւնքը պարզ դաւաճանութիւն կը դառնայ, և մենք օձը

խանձարուրին մէջ խեղդելու քաղաքականութեամբ պարտինք այդ անտարբերները համոզելով տարբեր վիճակի մէջ դնել, իսկ հակառակ պարագային բոլորովին տարբեր . . . :

Այսպիսի պարագաներու մէջ ամէն պարտաճանաչ Օտմանցի՝ անպաշտօն վերահսկողութեան պարտականութիւն ունի կատարելիք. եւրոպայի մէջ բազմաթիւ ընկերութիւններ կան հասարակութեան բարւոյն նուիրուած. անոնցմէ մէկը վաճառուած կաթերու մաքրութեան և անարատութեան կը հսկէ, ուրիշ մը՝ մսերու բժշկական քննութիւնէ խուսափումը կ'արգիլէ. ամանք աղքատ հիւանդներ կ'այցելին և կը դարմանեն. ուրիշ մը՝ պաշտպան կենդանեաց, չի թոյլատրեր ո՛չ ոքի իր ձին չափազանց վազցնել, բեռնաւորել կամ շարժրկել: Ասոնց նման և դեռ տարբեր ընկերութիւններու պէտք ունի մեր հայրենիքը. բայց նախ քան անոնց կազմակերպումը, մենք պարտինք քարոզելժողո վրդեան այդ պէտքերու անհրաժեշտութիւնը, գործով ցոյց տալով միւսնոյն ժամանակ բարի օրինակը: Եւ յառաջգիմութիւնը կը պահանջէ որ շուտով ունենանք կրթական, արհեստական, գիտական, առեւտրական, պաշտպանողական, բարեգործական, թատերական, աղքատախնամ և ըն. և ըն. ընկերութիւններ:

Գ Լ Ո Ւ Ն Ժ Պ.

Յառաջգիմութիւնը պահպան հրեշտակն է ազգերու, գաղափարաց վսեմագոյնը և բառերու ամենէն գրաւիչը, իսկ գործնականին մէջ՝ մարդն Աստուծոյ մօտեցնող միակ ճանապարհը, եթէ սակայն բարոյականութիւնն ալ լծորդի անոր: Ուստի կ'արժէ ստէպ խօսիլ անոր վրայ և յաճախ կրկնել անոր բարիքները:

Կրկերոն համարձակութեան կարեւորութիւնը լաւ հասկցնելու համար կ'ըսէ թէ «Կեանքի մէջ յաջողելու և երջանկութիւն գտնելու համար երեք միջոց կայ. առաջինն է համարձակութիւն. երկրորդը՝ համարձակութիւն և երրորդը՝

դարձեալ համարձակութիւն, և ըն. » : Դարձեալ ուրիշ մէկ անձնաւորութիւն դրամի ոյժն ու կարեւորութիւնը շեշտելու համար միեւնոյն աստութեան կերպին կը դիմէ. — Դրամ, դրամ և դարձեալ դրամ — ըսելով: Այս ձեւն արտաքուստ սրքան ալ ճարտասանական թուի, ունի սակայն ներքուստ խոհուն և խորունկ իմաստ: Կրկնութիւնը նիւթին մեծ ոյժն ու արժէքը կը հաստատէ: Այսպէս ալ մեծարժէք Յառաջդիմութիւնը՝ որ մեր կեանքը պիտի բարձրացնէ, ազնուացնէ և երջանկացնէ՝ ժողովրդեան մատչելի, հասկնալի, սիրելի և ընդունելի ընելու համար պարտինք լաւ քարոզել և սովորեցնել զայն, պարզել և մեկնաբանել ամենայն կատարելութեամբ, վասն զի չհասկցուած ճշմարտութիւն մը՝ որչափ ալ վերէն գայ, իր չի պարզուած և չի բացատրուած վիճակին մէջ աւելի տարակուսելի հարկ մըն է, քան սիրով ընդունուած փափաքելի անհրաժեշտութիւն մը: Ուրեմն, դժուար չէ հասկնալ, թէ ինչո՞ւ բաւական երկարօրէն կը խօսիմ յառաջգիմութեան վրայ, այն տիեզերական և համամարդկային պէտքին վրայ՝ որ բնութեան անխուսափելի օրինաց համաձայն մեր կեանքի ընկերն է, անոր զարդն ու վերջապէս՝ պսակը. եթէ սակայն զիտնանք ու գործադրենք անոր պայմաններն ու պահանջներն, ապա թէ ոչ նա՛ մեր կեանքի տէրն է, իսկ մենք անոր ստրուկը:

Ինչպէս գաղափարի միութեամբ՝ նոյնպէս և յառաջդիմութեան գաղափարով պէտք է շողկապուն ամէն ազգ ու ցեղ որ միեւնոյն հայրենիքի գաւակներն են, իրենց կեանքն ու գոյութիւնը լաւագոյն կերպով շարունակելու և յաւերժացնելու համար, տիեզերքի կենդանային բարձրագոյն աստիճանին վրայ տիրապէս և արժանաւորապէս կենալ կարենալու և պատուոյ տեղը բռնելու համար, գոհացում տալու համար իր պէտքին, փառքին և նոյն իսկ Արարչին կամքին, վասն զի Արարիչն զմարպ այնպիսի վիճակի մը մէջ դրուեալ որ թէ՛ պարտական և թէ՛ ընդունակ ըրաւ յառաջդիմելու: Նկատեցէք անգամ մը օրէ օր անձող մեր պահանջները, զորս կ'ըստեղծեն ժամանակն ու մեր բարեկեցութեան պայմանները, որոնք չափ ու դադար չունին, ինչպէս ժամանակը, և մար-

դիկ՝ որ կ'ապրին Ֆիզիքական և իմացական կեանքը, թէ՛ կ'ստեղծեն և թէ՛ կը գոհացնեն այն պահանջները, բայց միայն յառաջդիմական միջոցներով, իրենց կեանքն այսօր կանոնաւորելու և վաղն ալ երջանկացնելու համար:

Սակայն բառը չէ հարկաւ, որ պիտի կարենայ ընել այս ամէնը,՝ այլ յառաջդիմութեան գաղափարի արտայայտած մտքի իրագործումը, գործադրութիւնը, բնականաբար հաւաքական ջանքով և միասնական գործակցութեամբ օսմանցիներու, պարաքի և իրաւունքի սկզբունքով խորհրդանշած:

Պարտքի և իրաւունքի անվիճելի սկզբունքէն կը ծնի և Հաւասարութեան պաշտելի գաղափարը, որ մեր սահմանադրական օրէնքով նուիրագործուած՝ այսօր օսմանեան յառաջդիմութեան ուղին կը հարթէ, որուն մէջ պիտի ընթանար հաւասարապէս հասաւաք Մուշոմ-Լէվի և Ալի-Օսման պէյը, Հայկ.Արամ էֆէնտին և կաթնավաճառ Բէնչոն, վաճառական Տիմիթրին՝ ևս և գու Պ. Ընթիլցոյ, նոյնպէս և կասկարա վաճառող կինն ու երկծի կառքին մէջ ընկողմանած թաւապատ բազմացին վրայ և իր հրապուրիչ տեսքով հարիւրաւոր աչքերու նայուածքէն պաշտուած գեղանի տիկինը. որոնք հաւասարապէս յառաջդիմելու պէտք ունին, քանի կեանք կը վարեն:

Եւ ասոնք բոլորն ալ թէեւ տարբեր վիճակաւ, տարբեր անուններով մասնաւորուած, սակայն միեւնոյն հայրենիքի զաւակներն են և միեւնոյն չափով պարտուց և իրաւանց տէր՝ հայրենիքի հողին վրայ. անոնցմէ մէկն իր ժրաշանութեամբ միւսն իր խօսքով ու զրջով, ուրիշը՝ դրամով, մութքով, սըղոցով, ևն. ևն. պիտի նպաստեն հայրենիքի յառաջդիմութեան գործին, փոխարէն վայելելով երկրին ամէն բարիքները

Անարգութեան, մերժումի և մինչեւ իսկ ընկերական յարաբերութենէ վտարուելու արժանի են անոնք՝ որ անգործ, մեծխօսիկ և միայն քննադատող կեանք մ'ունին հայրենի ծոցին մէջ, և հանրային շահն ու պատիւը, արգահատանքն ու բարեգործութիւնը ծուլօրէն կը շահագործեն. լաւ պէտք է նշանել այնպիսիները, պէտք է խորանել զանոնք, անդա-

մալուծել անոնց ցանցերը, ծուղակներն ու ամբողջ կազմը, ջլատել գործունէութիւնն/ն, և վերջապէս արտաքսել զանոնք մեր գործի ասպարէզէն, որ մեր մանուկ կեանքը չի թունաւորեն, Այս բոլորը կատարելու համար՝ հայրենակիցներ, երբէք մեծ ճիգերու կամ ոգեսպառ տքնութեանց պէտք չկայ, կամաւոր շրջահայեացութիւն մը և փոքր գործառնութիւն մը բաւական են, վասնզի մեր հայրենիքը մեզ նման շատ զաւակներ ունի, միլիոնաւոր զաւակներ, որոնց ջանքերու միութիւնը լեռներ կը սարսեցնէ, հասարակաց միացեալ ուժին զէ՛մ անխորտակելի ամբարտակներ դեռ չեն ստեղծուած:

Ֆրանսացիք, վերջին Ֆրանքո-Ֆրուսական պատերազմին սլատճառաւ՝ իրենց պարտութեան ի պատիժ՝ գրեթէ մէկ եօթնեկի մէջ հինգ միլիաո Ֆրանք վճարեցին, հայրենիքի սղատագրութեան համար, բայց այս պատճառաւ անոնցմէ ս'չ ոք աղքատացաւ: Անհատ մը կրնայ աղքատ ըլլալ կամ աղքատանալ, իսկ ազգ մը՝ երբէք: Քայց ազգ մը, ժողովուրդ մը կամ մեծ պետութիւն մ'իսկ կրնայ կործանուիլ, ոչնչանալ՝ եթէ իւր առ հայրենիքն ունեցած պարտքը անկեղծօրէն չի կատարեր. օրինակները շատ են ազգերու պատմութեան մէջ, որք հարկաւ ձեզի ծանօթ կը լինին:

Խօսքը երբ յառաջդիմութեան վրայ է, անկարելի է անոր անխնայութեն մէկն եղող կրթական գործը չի շօշափել, քանի որ արեւու պէս յայտնի է թէ առանց ուսման և կըրթութեան յառաջդիմութիւն կարելի չէ: Յաւալի էր, որ ցարդ մեր հասարակական գործերու ծրագրին մէջ կրթական հարցը շատ քիչ տեղ բռնած էր, հազիւ միջին տեղ մը, երբեմն ալ վերջին տեղը, իսկ տեղ տեղ անոր անուճն ալ անծանօթ էր, որով մենք ալ աշխարհի շատ անծանօթ էինք և յառաջդիմութիւնն ալ մեզ ծանօթ չէր: Եւ մեր կրթական յետամնացութեամբ կ'արգարացնէինք սա խորհրդաւոր վճիռը թէ — Լ'արդիկ աչքերնին գոց կը ծնին և աչքերնին գոց կը մեռնին, յաճախ աչքերնին գոց ապրելով, — և իրաւի, դարերով մեր աչքերը գոց ապրեցանք, կամ այդպէս ապրիլ հարկադրեցին մեզ, բայց հիմայ՝ այն դարերուն անցնելով՝ անցան և անոնց աղդեցութիւնը, բացուեցան մեր աչքերը եւ

սահմանադրութեան պայծառ լոյսով կը տեսնենք մեր շուրջը ուր մեծ պակաս մը կայ, դատարարակութեան կամ կրթութեան պակասն է այն, մեզ անհրաժեշտ եղող մեծազոյն պէտքին պակասը, որուն տեղը բաց է պարտէզի կոյս հողի մը նման, բայց կորդ և անմշակ. պատրաստ արգասաւորելու և պտղաբերելու, եթէ ժիր ձեռքերու հերկումով քանի մը հատիկ սերմերու մի քանի կաթիլ ջուր արուին իրեն: Կրթական գործը, որ այնչափ մեծ է և օգտակար, հակառակ իր մեծութեան՝ որչափ քիչ բան կը պահանջէ մեզմէ, և ինչ բարիքներ կը խոստանայ և կուտայ: Նախ չի թողուր աչքերնիս գոց ապրինք և աշնան տերեւներու նման թարշամինք և հողմատար ըլլանք անյիշատակ ոչնչութեան ծոցին մէջ. ապա անվրէպ ճամբով կ'առաջնորդէ մեզ հասնիլ այն բարձր դիրքին, ուր տիրապէս բազմած են մեծամեծ ազգեր, անուանի, զօրեղ և հարուստ, որոնք տիեզերքի եւ մարդկութեան ճակատագիրը վճռելու չափ անսահման կարողութիւն ունին, ինչո՞ւ չի ցանկալ այդպիսի մեծ փառքերու, որք կ'ստացուին փոքրիկ զոհողութիւններով:

Ա՛լ չենք կրնար մենք անմիտ ցնորքներու ապուշ զոհերն ըլլալ, որովհետեւ ալ խելամուտ ենք՝ թէ՛ ծովերու վրայ խիզախօրէն արշաւող շոգենաւը՝ որ աշխարհներու խառվք կ'սպառնայ կամ խաղաղութիւն կուտայ, հնարքն է գիտութեան, կամ գիւտն այն մարդուն որ երբեմն կ'քած գրասեղաններու վրայ, տամուտայ հասակին մէջ՝ իր ապագայ փառքը կը նախապատրաստէր, ուսումով ու կրթութեամբ բնութեան անհամար գաղտնիքներուն բանալիներն դարբնելով և ստանալով վարժարանի մէջ:

Երկտրական թելաւոր և անթել հեռագիրը՝ գիւտ մը գիտունին, իսկ հրաշք մը տգէտին համար, նոյնպէս դպրոցներէ ծնունդ առին, և այսօր անգնահատելի ծառայութիւն կը մատուցանեն մարդկային ազգին: Նոյնպէս և Ռոնթգենեան ճառագայթը, փեղեցիկ սինէմաթոկրաֆը եւն. եւն. որոնք ամբողջովին դպրոցներէ ծնունդ առին, կրբեմն իրենց ձեռքերն ու հագուստները թոնաքով աղատատղ մամուկ ուսանողներու ձեռքով: Ուրեմն, ալ ժամանակ է, և ճիշտ ժամա-

նակը դպրոցներ բանալու մեր մատող սերունդին, դպրոցներ և միշտ դպրոցներ, խելքի, գիտութեան, հանճարի և հեղինակութեան ստեղծագործող հաստատութիւններ, ուր պիտի ցանուի, աճի և ուսմանայ և վերջապէս արտափայլի անկէ օսմանցի ցեղերու ապագայ փառքն ու մեծութիւնը:

Օսմանցի ծնո՞ղք, իբր թէ ծնողական ծայրայեղ փափկասիրութեամբ ձեր զաւակները մի զրկէք դպրոցէ, յետոյ զանոնք բանտերու բնակիչներ կ'ընէք. վարժապետի մէկ խոժոռ նայուածքը ձեր ծոյլ կամ պարտազանց զաւակին երեսին սուկի քաղցը է քան հարցաքննիչ դատաւորին խոտովանութիւն կորցող փաղաքուշ խօսքերը: Չե՞մ յիշեր հիները, բայց նորերէն Իգմիրի մէջ (50—60 տարի առաջ) ֆաթրճեան մը իր խումբով, Իգմիրի մէջ Լէֆթէր ու Սանու, և դեռ ցայսօր հրապարակի վրայ Չաքրճալի աւագակապեաներ՝ զոհերն են անկրթութեան և անուսումնութեան: Արգահատելի զոհեր: Եւ ասոր համար է որ Վիքթոր Հիւկօ մեծ իրաւամբ կ'ըսէ. «Ո՞վ որ դպրոց մը կը բանայ, բանա մը կը գոցէ»: Բանանք ուրեմն դպրոցներ, որ փակուին մեր բանտերը. և այս վերջիններուն համար ծախսուած տարեկան խոշոր գումարները առատապէս պիտի բաւեն բանալիք դպրոցներուն:

Հարցուցէք Զուլիցերիոյ բանտային և ոստիկանական ծախուց գումարը. շատ աննշան, ծիծաղելի ըլլալու չափ փոքրիկ գումար մը պիտի գտնէք. իսկ ընդհակառակը կրթական ծախքն անոր՝ մեծագոյն մասն է կառավարութեան պիւտժէին. այնպէս որ կարելի է ըսել, թէ՛ Զուլիցերիա՝ աւելի դպրոցական մեծ վարչութիւն մ'է քան քաղաքական իշխանութիւն. ասոր համար սրախօսօրէն կարելի է ըսել թէ հոն օտարկաններն աւելի ճանճ կը բռնեն, քան թէ սճրագործ ու յանցաւոր: Տաքարիւն Ֆրանսայի մէջ ալ տեսայ դատարաններու և դատաւորներու ցանցառ թիւը, բազմամամբ Թուրքիոյ և Ռուսիոյ, վասնզի Ֆրանսա աւելի հարուստ է վարժարաններով քան Թուրքիա և Ռուսիա: Վարժարանը գուռ մ'է ուրկէ երկնից ճանապարհը կ'երևուի. բանանք այդ փրկարար գուռը:

Տրուած այս բարկնպատակ խորհուրդներէն բնականա-

բար ամէն հայրենասէր օսմանցի կ'զգածուի, կը հասկնայ խաւարապատ սղիտութեան մահացու տիրապետութիւնը, Լեւարչին մարուր ստեղծած կեանքի թունաւորումը, և անոր հանգէպ ուսման ու գիտութեան փրկարար ազդեցութիւնը, բայց բուական չէ միայն լուսին ու խաւարին տարբերութիւնը, պէտք է խուսափիլ խաւարէն և զիմն զէպ ի լոյս, որպէսզի այնչափ ջատագովուած և ստացած մեր ազատութիւնը առաջնորդուելով մեր յառաջգիւժական ձգտումներէն և գործերէն, տայ մեզ այն ամէն բարիքը, զորս որաի մեծ գոհունակութեամբ կը վայելին այսօր ազատագրեալ բայց յառաջադէմ ազգեր: Ըլլանք անոնց հետեւօրդը, հոգ չէ՛, բայց ո՛չ երբէք յետադէմ. կամա՛ց քալենք, հոգ չէ՛, սակայն քալենք միայն:

Գ Լ Ո Ւ Ն Ծ Ե

Մեր զաւակներու կրթութեան մասին խօսուած ժամանակ պէտք չէ մեր անձնական կրթութեան պէտքն անտես ընենք, վասնզի մենք ալ կամ ըսինք, մեզմէ ստանք զգալի պակասներ ունինք այդ մասին. դեռ հին մարդը կայ մեր մէջ թթու մակարդ մը, զոր պարտինք ի բաց վստել մեր մէջէն, այլամերժ հին ինքնամոռացութիւնը, որ մեզ պատած էր և որուն զոհն եղանք դարերով. մոռնալու ենք, մերկանալով այց փտացուցիչ կեղեւէն, որ չի սլահուիր, այդ թելադրական ախտը նախանձի, զրկումի, անիրաւութեան և քանդումի բովերէն անցուց մեզ, և քիչ մնաց ցնդէինք այդ հալացին մէջ, վասնզի վայրագօրէն մինչեւ իսկ սպաննելու փորձեր ըրինք այն տարրը՝ որուն հետ կազմուած էինք Ամբողջութիւն մը կոչուելու, և ստակած ձուկերու նման սկանք հոտանքն ի վար տարուիլ. մօտ էր գետաբերանը, կորուստնիս, բայց փրկարար Սահմանադրութիւնը յետ խից մեզ մեր անզխտակից կորուստէն, ինքնազիտակցութեան եկանք, բայց դեռ ո՛չ ինքնակրթութեան, բարեշրջումի զօրաւոր միջոցին, որուն ուժ տալու ենք հանապազ:

Մեր այս պէտքը պիտի լրացնեն Գրադարան. Ընթերցա-
 րաններ, որոնց յարկին տակ մեծ ու փոքր, ծեր և երիտա-
 սարդ, մանուկ և պատանի, Հայ և թուրք, Յոյն և Հրէա,
 Պուլկար և Ռուս, Լեւ. Լեւ. պիտի գտնենք մեր մտաւոր պա-
 կասութեան լրացումը. հոն պիտի սորվինք մեր չգիտցած-
 ները մեր համայն օսմանցի ընկերներէն կամ թղթեայ ուսու-
 ցիչներէ (գրքեր), որոնք չի պիտի ծաղրեն մեր տգիտու-
 թիւնը, և որոնց առջեւ մեր տգէտ մնալուն համար չպիտի
 ամհնանք, վասնզի գրքերը մարդ չեն կարող ծաղրել, բայց
 կարող են կրթել և դաստիարակել. անոնց մէջ պիտի գլտ-
 նենք հմուտ, փորձառու և իմաստուն ուսուցիչներ, որոնք
 պիտի սորվեցնեն մեզ իրենց երբեմնի ունեցած յաջողութեան
 գաղտնիքը. անոնք աննախանձ և ձրի պիտի տան մեզի ինչ
 որ իրենք ունեցած և վայելած էին. պիտի ըսեն և խօսին
 մեր ականջներուն, մեր սրտերուն թէ ինչպէս մեծ մարդիկ
 եղած էին իրենք, թէ ինչով անուն և հռչակ հանած էին և
 երջանկացած. ու մենք ալ անոնց պէս ընելով պիտի կարե-
 նանք անոնց պէս ըլլալ և անոնց նման երջանիկ ապրելէ
 վերջ՝ մեծ անուն ալ թողուլ:

Դո՛ւ Պ. ընթերցող կը յիշե՛ս, քանի՛ քանի՛ անգամներ
 ինքնակրթութեան կամ ինքնադաստիարակութեան միջոց-
 ներդ օգտիւ չի գործադրելէ յետոյ ելար դասապարտեցիր,
 ըստ երեւութի իրաւացի՝ բայց ըստ արդարութեան անի-
 բաւ կերպով, սա որոշ պատճառաւ՝ թէ անիկա իր պարա-
 պոյ ժամերուն մէջ անշահ և անպատիւ տեղեր՝ խաղարան և
 գինետուն կ'այցելէ, և այդ վայրերուն մէջ գրամ, կեանք և
 պատիւ կը կորսնցնէ. բայց չի սորվեցուցիր անոր թէ ո՛ւր
 յաճախէ և իր դրամն ու կեանքը և պատիւը պահէ և աւել-
 ցնէ, որովհետեւ դու ալ չէիր գիտեր պատշաճ տեղը, ուր
 պարտէիր զրկել զայն, ու գրեթէ չիկար ալ այդ տեղը:

Ուստի միայն քննադատեցիր ընկերդ, վասնզի երբեմն
 դու ալ քննադատուած էր. ուրեմն, կարելի է ըսել, թէ ա-
 ւելի վրէժ մը կը լուծէիր քան թէ քննադատութիւն կ'ընէ-
 իր, թէեւ այս դիտողութեանդ կեղծաւոր վրէժխնդրութիւն
 մը լինելը դու ալ չէիր գիտեր, վասնզի դու եւս արթնցած

չէիր, միայն մեքենարար առածիդ պէս կը ծախէիր. և մե-
 զադրելի չէիր՝ չեղածիդ պէս երեւալու և չունեցածդ ունե-
 ցած երեւցնելու մարմաջդ այսպէս կը թելադրէր ընել քեզ.
 և դու շատ հարեւանցի կ'ըմբռնէիր թէ պակաս մը կայ քու
 մէջ. քեզ չըճապատող հանրային սովորոյթը, քեզ պարփա-
 կող միջավայրը և փոքրիկ բնագոյում մը՝ միասնաբար կ'ազ-
 դէին քեզ այն իմացականութիւնը, տեսնել պակասի գոյու-
 թիւնը, որ էսպէս կար, սակայն դու գայն կը տեսնէիր ըն-
 կերիդ վրայ, ծանօթներուդ մէջ և վերջապէս քեզմէ՛ գատ
 ամենուն վրայ՝ ձիւղ քեզի նման կը մտածէին ուրիշներ ալ՝
 բոլոր ուրիշներու վրայ, որովհետեւ կատարեալ ինքնաճա-
 նաչում չիկար: Գրադարան ընթերցարանները պիտի լնուն
 մեր այդ պակասը:

Շուտով բանանք գրադարան. ընթերցարանները, առանց
 կորսնցնելու յարմար առիթը. որ այսօր է, նոյն իսկ Հիւսա,
 ամէն օր և ամէն ժամ մէյմէկ գործի ժամանակներ են, և
 անոնց զուր վատնումը՝ մեր կեանքի կորուստն է: Աճապա-
 րենք, երբէ՛ք ուշ չէ, ամէն ժամ փրկութեան ժամ է, փրկ-
 կուիլ ուզողին, մեր մտքերը մտայլամած խիտ խաւարով
 պրկուած ու ճնշուած են, ջանանք անոնց հորիզոնը պայծա-
 րացնել և մթնոլորտը լուսաւորել. որպէսզի անկաշկանդ
 միտք ունենալով կարհնանք ազատ թռիչք տալ մեր մտքե-
 րուն, ազատ, մտքուր և խոհուն մտածելու, և կարողու-
 թիւն՝ ըմբռնելու Յառաջգիտութեան նշանակութիւնը և Հա-
 մերաչխութեան ոգին:

Այստեղ ալ դուցէ նիւթականի մարտիկ՝ ընթերցարան-
 ներու բացման համար ըլլալիք նիւթական ծախքը մտածեն,
 չկամէութեան տեսակ մը ձեւ, բայց վստահ ըլլալու է որ մեզ
 դէպ ի կորուստ առաջնորդող ծխախտի, օդի, թղթախաղի,
 նարտի և այլ այս տեսակ յիմար ծախքերու գումարք շատ
 առատապէս կը բաւէ ընթերցարաններու պահպանման, իսկ
 եթէ յիշենք և հաւանական նպաստներ կառավարական .քա-
 ղաքապետական և բարեգործական կազմութիւններէ, ինչ-
 պէս և անհատական օժանդակութիւններ և մինչեւ իսկ կը-
 տակներ, կարծեմ ա՛լ ամեն տարակոյս կը փարատի եւ պատ-
 ճառանքի ո՛չ մի նիւթ կը մնայ գործի սկսելու:

Շատ բերաններէ շատ գեղեցիկ խօսքեր կը լսուին, բայց խօսքը գործ չէ, առանց գործի խօսքը կը նմանի ծաղկի մը որ բոյր չունի: ցարդ մեր խօսածները բաւական եւ շատ իսկ են, խօսքէն գործի անցնինք, յառաջդիմութեան միակ միջոցն եղող ընթերցատունները շուտով բանտնք, տեսնելու հոն վաճառականին քով արհեստաւորը, ասոր քով ալ աստիճանաւորը, ուսուցիչը, բեռնակիրը եւն. եւն. որոնք դրքերու հետ առանձնացած՝ ժրտջան մեղուներու նման հախանիւթը կը պատրաստեն մտային եւ բարոյական մեղրին, որ մեր սրտերը, մեր հոգին եւ մեր զգացումները պիտի քաղցրացնէ:

Եւ որովհետեւ հոն պիտի վազեն պարապոյ ժամեր ունեցող մարդիկ, եւս եւ անգործ մարդիկ, ուստի ա՛լ չպիտի լսուին սրճարաններու ազմուկը եւ գինեատուններու ժխորը. շատ աներէ արցունք եւ շատ երակներէ արիւն չպիտի վազեն տգիտութեան երեսէն, ու մեր բանտապահներն ալ պիտի սկրին նախն բռնեկէ ձանձրանալով՝ կարդալ: Եւ եւրոպացի քուրիսը իր տեղը վերագարծին՝ չպիտի կրնայ պատմել թէ թուրքիտցին — սուրճ խմել, ծխել և թէղպի՛ քաշել միայն գիտէ. — եւ դարձեալ ուրիշ մը թէ — թուրքիտցին կամ թուրքը մտ և նալրն շինել միայն գիտէ: — Յաւալի ստորագմանք, բայց իրականութիւն, թէեւ հին:

Ուրեմն, անյապաղ բանտնք ընթերցարանները, լեցնենք հոն գիրք, հանդէս եւ լրագիր ամէն լեզուէ. գրինք խոշոր տառերով անոր դրան վրայ — Մուտքը ազատ է — հրաւիրարանը, ուր հոճոյքը պիտի ունենանք տեսնելու քիչ ժամանակէն արագ աճումը բազմաթիւ օսմանցի մտքերու, բարեփոխում մը բարքերու եւ վարքերու, ստեղծագործում միջնորդութի մը յորում շագապատած պիտի լինին սէր, բարեկամութիւն, ջանասիրութիւն, եղբայրակցութիւն, միութիւն եւ յառաջդիմութիւն եւ վերջապէս կատարեալ համեարաշխութիւն օսմանցի ամէն ազգերու, որ պիտի ընդգրկէ իր մէջ Հայրենիքը:

Ողորդ զարգացումի առաջին եւ գերագոյն միջոցն է այս, բացարձակապէս անվրիպելի եւ արգիւնաւոր, մարդ-

կութեան նպատակն ու փոռապոսկը, որուն կը ձգտի բովանդակ մարդկութիւն:

Ջանանք ուրեմն այսպիսի գեղեցիկ ձեռնարկի մը գործնականացումին սկսիլ անմիջապէս: Այս գեղեցիկ պարտականութեան կամ փրկարար գործին առաջին գործադրութիւնը, մանուանդ գաւառներու մէջ, սպասելի է Օսմանեան մեծանուն Քալիֆէն, իրբեւ պարտականութիւնը իր դրօշին: Առաջին օրինակներէն յետոյ՝ հետեւողականութիւնը տեղական միջոցներով չի յազարդիր յաջորդական օրինակները գործին շարունակութիւնն ի հանդէս բերել և պահպանել:

Գ Լ ՈՒՆ ԺԶ,

Ընկերական պայմաններ մեր մէջ բոլորովին եթէ ո՛չ անգոյ, բայց շատ ակար և ստորին աստիճանի վրայ գտնուելուն դժուար կը լինի մեզ անմիջապէս ստեղծագործել ամէն տեղ զազափարի միութիւնը, որ հոյը պիտի պատրաստէ մեր բաղձացեալ համիրաշխութեան: Փոքրէն դէպի մեծը, կամ նուազէն դէպի շատը և դիւրինէն դէպի դժուարը յառաջանալու բնական ճամբան է՝ նախ բարի գրացնութիւն և մշակումն ընկերական կեանքի, և հետզհետէ այս ուղղութեամբ յառաջանալով՝ հասնիլ բուն նպատակին՝ այսինքն ազգերու յամերաշխութեան մեծագոյն խտելին, որ գորեկ կենսունակ ջիղը պիտի բլլայ մեր համայնական կեանքին: Ազգերու տարեկաներպի ճանաչողութեան և կեանքի բարոյական կազմութեան ողջ հանգամանք՝ կը հաստատեն այս ուղղութեան շողութիւնը, միակ միջոցը Համերաշխութեան:

Ուր չեն յարգուիր ընկերական պայմաններ, թողային կամ քաղաքային փոխադարձ օժանդակութեան անհրաժեշտութիւն, հոն բնականաբար կ'ապրի ամէն մարդ, առանձնացած իր տան դրան ետեւը՝ լսկ իրեն կամ շատ շատ իրեններուն համար, բարի գրացնութեան և աստիճանաբար ընդարձակուող քաղաքացիական և վերջապէս ընդհանուր հայ-

րենակցական վսեմ հասկացողութիւնը տեղ չունի հոն, հետեւաբար ամէն մարդ իր շահը կը մտածէ իր կաշին պահպանելու համար. եւ այնտեղ հանրային ապահովութիւնը ոչ յարգուած եւ ո՛չ ալ պաշտպանուած կրնայ ըլլալ ընդհանուրի կողմանէ, և հոն՝ կարելի է ըսել թէ հանրութիւն չկայ, քանի որ ընդհանրական տիրող գաղափար մը գոյութիւն չունի: Այս ստորին երեւութէն յայտնի է, թէ ոչ մէկ բարի բան կրնայ սպասուել, ո՛չ բարոյական եւ ոչ նիւթական, սիրոյ և համերաշխութեան խօսքերն հոն տերեւներու սօսափիւն են միայն, որ չեն հասկցուիր:

Ի՞նչ կը լինի սակայն այդպիսի համայնքի մը կեանքը բնական կամ քաղաքական վտանգի մը հանդէպ. ուրիշ ո՛չ մէկ բան՝ եթէ ո՛չ յիշար և ապիրտա ոչխարային համակերպութեամբ խղճալի գոհն ըլլալ ամէն տեսակ դժբաղդ արկածներու: Անօգնական խորովուել բոցերու մէջ՝ հրդեհի մը պահուն, փլատակներու տակ ողջ կամ կիսակենդան թաղուիլ՝ երկրաշարժի մը արկածամիջոցին, եւ քաղաքական կամ աւազակային արկածախնդրական դէպքերու ենթարկման ժամանակ՝ գերութեան անուրին խոնարհեցնել խոտապարանոց գլուխնին կամ թշնամու արիւնարբու սրին ճարակ դառնալ անմոռունջ:

Իսկ եթէ այդ կեանքի ներքինը քննենք իրենց փակ դռնէն ներս, հոն ալ մխիթարական ոչինչ կայ, վասնզի ընկերային շինարար պայմաններ՝ երբ քաղաքի մը բնակիչներուն մէջ գոյութիւն չունին, նշան է՝ թէ տան մէջ ալ չիկան անոնք, հետեւաբար տան բնակիչներն ալ գուրկ են այդ պայմաններու բարիքներէն: Հոն ալ տանը մէջ, թէ և մէկ քանի անդամներ միասին ապրին, միայն կենդանական կեանքը չի մտածելով հաւասարապէս մէկը միւսի համար, որովհետեւ ընկերական կեանքը բարոյական իմաստով՝ կամ գազափարականութեամբ չէ կազմուած այդ տան բնակչութիւնը այլ կենդանական սիրուժով միայն. ուստի, վտանգի պահուն ամէն մարդ իր գլուխն ազատելու միայն պարտական կ'զգայ իր անձը, և այդպէս ալ կ'ընէ, անսարբերօրէն հանդիսատես ըլլալով իր քովինին տաժանելի տուայտանքին, որմէ

ինքը պատահմամբ գերծ մնացած է: Բաց թողունք այս տըխուր պատկերի գովելի երեւոյթը, որուն ամբողջ գծերը սե են և առելի:

Ընկերական պայմաններու պէտքը չզգացող մէկը՝ ըլլայ անհատ մը կամ համայնք մը, միշտ դժբաղդ է, և այդպիսին կամ Աստուած մը պէտք է լինի կամ ստատանայ, բայց յաճախ վերջինը, եթէ նայինք մի անգամ կենդանի անասուններու վրայ, իսկոյն կը տեսնուել, թէ անոնց մէջ իսկ կայ ընկերական կեանք, խմբով կ'ապրին և զիրար կը պաշտպանեն, սկսեալ զեռուններէն մինչեւ վիթխարի գաղաններ:

Իսկ ընդհակառակը՝ տեղ մը՝ ուր կը յարգուին, կը պահպանուին և կը գործադրուին ընկերական պայմաններ, փոխադարձ պարտաւորութիւն և ուր մարդիկ բնութեան տըւած համերաշխական զգացումը պահած և բարոյական իմացականութեամբ առաւել եւս բարեկարգած ու պահպանած են զայն, հոն կը տիրէ սէր, հաւասար գործադրութիւն պարտքի և իրաւունքի, հոն գտնուած բարիք՝ քիչ կամ շատ սեփական են ամենուն, մեծին և փոքրին, հարուստին և աղքատին հաւասար կերպով և հոն բոլոր մարդիկ և համայն ժողովուրդ կրնան երջանիկ ըլլալ: Մենք եթէ չունինք այսօր ընկերական ազնիւ պարտաճանաչութիւնը, ամօթ չէ, բայց ամօթ է, երբ զայն ունենալու պէտքը չի ճանչնանք: Մարդ մը կամ համայնք մը չի մեռնիր իր թերութիւնները խոտովանելով, բայց կը մեռնի զանոնք պահելով և անոնց կառչած մնալով:

Այն մեծ և զօրաւոր ազգերը, որոնց փառքն ու զօրութիւնը նախանձելի է, երբեմն յար և նման էին մեզ, բայց յաջողեցան, զօրացան և փառաւորուեցան, երբ կարգի եւ կանոնի գրին իրենց ընկերական պայմանները, երբ սրտաքի և իրաւունքի գիտակցութիւնն ունեցան և երբ վերջապէս թողով մոլեռանդ խաւարամտութիւնը, աչքերնին բացին, ինքնաճանաչուելի եկան և հասկցան թէ ո՛ւր կը գտնուին, ինքնաճանաչուած աստիճանին շատ վար լինելը՝ ընկերական միջավայրին մէջ, և անմիջապէս հաւաքելով իրենց ամէն տեսակ բարոյական ուժն ու կորովը, յարգարեցին ըն-

կերական պարտականութիւն կոչուած գեղեցիկ կեանքը, որով ապրեցան ու կ'ապրին երջանիկ: Մենք ինչո՞ւ չի կարենանք ընել նոյնը, հոգ չէ թէ հետեւողաբար, այնինչ անչափ անոր զգալի հարկը կը ներկայանայ մեզ ամէն օր եւ գրեթէ մեր ամէն քայլափոխին: Ժամանակ մը կաշկանդած էր մեզ խաւարի «աեղզ կեցի՛ր» նշանաբանը, որուն կուրօրէն հպատակիլ ստիպուած էինք. բայց հիմա՝ երբ զերծ ենք ամէն տեսակ նիւթական ու բարոյական ճնշումէ, և ազատ՝ օդի նման, լսենք լուսաւոր դարուս պատգամը, որ կ'ըսէ. — Յառաջդիմէ: — Լսենք և կատարենք այս գեղեցիկ պատգամը:

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

Փաղափարի միութեան և ընդհանրականութեան մասին կ'ուզէի գիտնալ, թէ սկզբնաւորութիւն մը ըրած ենք արդեօք, և եթէ ըրած ենք, որո՞նք են ապացոյցները: Համոպատասխան ապացոյց չունինք կարծեմ, մէկ օրինակ այդ մասին: Աւստի, Օսմանցի հայրենիքին երխտասարգ ճակատագիրը վճռելու սահմանուած մեր Մէսրոսական ժողովի անդամներու ընտրութեան միջոցին՝ հիասթափելի սխալանք գործեցինք, տալով մեր քունէերն այնպիսի անձերու, որոնք ընդունակ չէին (ի հարկէ բացառութեամբ) այդ վտեմ կոչման. մարդահաճութիւն, շահատիրութիւն, կուսակցութիւն և ազդուողութիւն աւելի գեր ունեցան մեր այդ ընտրութեան մէջ՝ քան թէ նկատառումն Հայրենիքի շահուն, և պահ մը վարկարեկ եղաւ մեր ընտրողական կարողութիւնը, և մեր խիղճը, եթէ մաքուր էր, բաւական տանջուեցաւ՝ մեր գործին իսկ արգիւնքէն, երբ աչքովն տեսանք մեր ապիկար ընտրեալները իրենց բոլոր անյարմարութիւններով, որոնք ապացոյցն եղան չգոյութեան՝ մեր գաղափարական միութեան: Մեր այդ բաղդաւոր ընտրեալներէն բաւականաչափ անձեր, անգէտ իրենց կոչումին, ցոյց տուին զարմանալի խղճի հանդարտութիւն, և փոխանակ 50,000 մարդ ներկայա-

ցնելու՝ գոնէ ինքզինքնին չի կարողացան շնորհքով ներկայացնել — բացառութիւնը յարգելով: — « Լուսթիւնը սակի է» առածը արդարացուցին, ամսական 50 սակի պաշտելով, և հրապարակելով իրենց մտքի և խղճի աղքատութիւնը: Իրենց ընտրողներուն գուցէ անձանօթ էին անոնք, բայց գոնէ ինքզինքնին ճանչնային, և խղճատորէն՝ գոնէ իրենց պաշտօնի բնոյթն ու պահանջը հասկնալէ յետոյ թողէին այն անթոռները՝ որոնց վրայ աւելորդ բեռ մ'էին իրենք, գոնէ այս երկրորդ կարգի առաքելութիւնը գործողներ եղան. չեմ գիտեր: Ահա ընդհանրական տիրող գաղափար կամ գաղափարի միութիւն չունենալնիս. որով կ'ունենանք Փոսլա-մէնթի մեր մեծ անթոռներուն վրայ՝ շարժուն արձաններ, որք կ'ուտեն սակայն:

Մեր հանրային գաղափարի բացակայութեան արդիւնքներէն մէկն ալ՝ փոխանակ պաշտօնական անխօսներու (եւրեպիստան) անպաշտօն պոռոտախօսներ ունենալնիս է, ո՛չ միայն պոռոտախօս և անգործ՝ ալ և ճրիտակեր, անհանդարտ և պարծուկ դատակարգ մը, զուրկ ամէն աղնիւ զգացումէ, խաչագողեր ու կեղծ հերոսներ, որք մեր ճգնաժամի և չարատանջ օրերուն մէջ արտատահման ապաստանած՝ տարիներով ժողովրդեան անունով խօսեցան. խօսք չաւղեցին միայն, առանց ժողովրդին կամ հայրենիքին երեսը տեսնել և անոր օգնել ջանալու. իսկ ազատութեան ծագման միջոցին անոր օգնել ջանալու. իսկ ազատութեան ծագման միջոցին արշաւակի Պոլիս հասան և իրենք բերած եղան Ազատուման առատապէս քաշեցին, կորցեցին և տաին իբր փրկանք անոր ազատագրութեան, և իբր վարձք իրենց հերոսական ջանքերուն. ջանքեր՝ որոնք եթէ ստոյգ ալ էին, ալ վճարուած են, և հաշիւը փակուած: Սակայն կեղծ փրկիչներ դեռ գաղար չունին, դեռ կը մուրան, դեռ կը կեղծեն և կը շորթեն. ազրուկներ՝ փակած ազգի և երկրի երակներուն՝ ծուրօրէն և անամօթաբար կ'ուզեն ծծել մեր արեան վերջին կաթին իսկ և եւ մենք, որովհետեւ չունինք մեզ անհրաժեշտ եղող գաղափարային միութիւնը, որով միասին խորհնք,

միասին վճռենք և միասին գործելով՝ զարնենք, զգեանինք և չիք ու անհետ ընենք այդպիսի ցեցերը :

Իսկ անդին իսկական հերոսները, գործիչները և իրենց ստացուածքն ու երկտասարգութիւնը հայրենիքին փրկութեանը նուիրողները, լուռ ու համեստ կը մնան, դեռ անձանօթ, դեռ չի յարգուած, որոնց արձանները պարտէինք կանգնել մեր հրապարակներուն վրայ: Դարձեալ արդիւնք գաղափարներու անհամերաշխութեան:

Ո՞ւր են անմահանալի մեր էնվէրներ, Անդրանիկներ, Նիազիներ ու անոնց նմանները, անոնք ինչո՞ւ լուռ ու անխօս, խաղաղ և համեստ՝ իրենց աշխատութեամբ կ'զբաղին, որոնք ճշմարտապէս հերոսներն ու փրկիչներն եղան Օսմանեան Հայրենիքին և միլիոնաւոր դժբաղդ Օսմանցիներու:

Անոնք չեն երեւիր հրապարակի վրայ, որովհետեւ խօսքի մարդ չեն անոնք, գործի մարդ և իրապէս հայրենասէրներ են, որոնց երբ պէտք ունեցաւ Հայրենիքը, կայծակի արագութեամբ օգնութեան հասան, աշխատեցան ոգի ի բռին, տքնեցան, լացին ու արիւն թափեցին, ըմբոստացան ծառացան օսմանցիութիւնը ճղակտոր ընող դանակին դէմ, քաջարար մարտնչեցան մարտիրոսանալու աստիճան, և երբ յաջողութեամբ սուրբ գործը զլուխ հանեցին, ցանկալի ազատութիւնը տուին տառապած և զրկուած ժողովրդեան, խղճի և սրտի խորունկ գոհունակութեամբ, ալ ետ քաշուեցան հրապարակէն՝ լուռ ու մունջ, հրաժարեցան ամէն փառքէ և պատիւներէ, որոնց մեծ իրաւունք ունէին, և այս կերպով մեծանձնութեան, արիւթեան և անշահախնդրութեան երկրորդ առաքիւնութեան օրինակ մ'ալ տուին: Իսկ մենք ի՞նչ ըրինք մեր այս կարգի հերոսներուն չըսեմ ի վարձ այլ ի պատիւ: շատ քիչ բան, ոչնչութեան հաւաստի, որ ըսել է, այս պարագային ալ գաղափարազրկօրէն՝ եղանք պարտագանցներ, Բայց բաւական է կարծեմ մեր այս մտքի պղտորութիւնը, որմէ կ'օգտուին միայն մեր թշնամիները ներքին և արտաքին. վեասակար տարրեր մեր մէջ կ'աւերեն, կը պղծեն ամէն ներդաշնակութիւն և ամէն սուրբ բան, իսկ օգտակար անդամները մեր մեծ ընտանիքին, օսմանցի-

ութեան, կը մնան անուշադիր և անօրինակելի, որոնց հետեւելու այնչափ պէտք ունինք ամբողջովին: Ինչո՞ւ այս անտարրերութիւնը, վաղ կամ անագան մեր գնալիք ճամբու ուղեւորութիւնը, մեր բարի տրամադրութեանց իրականացման յապաղումը. ինչո՞ւ, ի՞նչու այս բոլոր անհաճութիւնները. — Անոր համար միայն, որ չունինք դեռ համերաշխութեան գաղափարի ամբողջութիւնը կազմող տարրերէն կարեւորագոյնը, անոր կառուցումին համար պէտք եղած հիմնաքարը, ընդհանրական Տիրող Գաղափարը: Զանք ընենք որչափ հնար է, չուտով սկսիլ տարածելու Գաղափարական Միութիւնը ամէն տեղ:

Գ Լ Ն Ի Ք Թ Ե

Մաքրագործելու ենք մեր հասարակաց գործունէութեան հրապարակը, որպէսզի մէկ կողմէն հանրային մաքուր գաղափարականութիւն մը ստեղծագործելու հոյակապ ջանքերնուս դէմ՝ միւս կողմանէ կեղծ հերոսներու շահամուձ գտումները չի գան պղտորել մեր մաքրիւ ջնանցած մաքերը, և մեր աշխատութիւնը դառնայ՝ ծակ կարաս մը լեցնելու ջանքին, որ երբէք հնարաւոր չէ, քանի կարասը ծակ մնայ: Պէտք է դուրս նետուին խլուելով իրենց բունէն և արմատներէն մեր ներքին թշնամիք, որոնք պղտոր ջրի մէջ բաւական ձուկ որսացին. պէտք է իսպառ անհետանան անոնք որ կը սպառնան մեր ներկայ նախաքայլին և ազագայ երջանկութեան. պատիւ և նուիրականութիւն վաճառողներ են անոնք որոնց մէջ երեւացին տարիներով՝ հաւատք ու հայրենիք, կրօնք և ազգութիւն, գաղափար և գործ սրբապղծողներ, ուրացողներ, ազգի անունով եկեղեցին զսողներ և եկեղեցու անունով ազգը մատնողներ, պարզ շնացողներ, իրենց անձն իսկ ծախու հանողներ՝ միմիայն անարգ շահու համար. իրենց խղճէն ու պտտիւէն մերկացած անբարոյիկներ, որ անխօստովանելի անցեալով և կասկածելի ու դիմակաւոր ներկայով

դեռ կը շարունակեն մանուածապատ ճամբաներով ու շա-
րուն միջոցներով յառաջ վարել իրենց անիծապատ նպատա-
կը . այժ, դուրս անոնք հանրային հրապարակէն, խաչագո-
ղերը, որոմ ցանողները, սոգգին բարեմտութիւնը շահագոր-
ծողներն ի նպատակ իրենց անյագ քսակին . կործանարար եւ
ապականիչ ցեցերը մեր ընդհանուր եղբայրակցութեան :

Որպէսզի մեր ընկերային բազմազան պայմաններ հաս-
կնալի ըլլան, մաքուր գաղափարներ զօգուին իրարու եւ
ներդաշնակութեամբ պարգանան, պէտք է խալառ ջնջուին
մեր մէջէն ամէն պղտոր տարրեր, և անգամ մը ինքնամո-
ռացութեամբ խաբուած ժողովուրդը՝ կրկին չի խաբուի կեղ-
ծարարներէ, չի կորսնցնէ իր նորարայս մաքի անդարու-
թիւնն ու մաքրութիւնը, իր հայրենասէրի եռանդին թար-
մութիւնը, յուսահատելով սուտ հայրենասէրներու անվերջ և
խառնակիչ ներկայութենէն իր մէջ :

Թիւրիմացութիւն, անհեռատեսութիւն կամ շուարում
ներեկի սխալներ կրնային համարուիլ մեր առաջին քայլե-
րուն մէջ, սակայն այսօր այդ տեսակ սխալանք ալ ներեկի
չեն, այդպիսի թերութիւնք հեռի են այլ եւս մեղմացուցիչ
պարագաներ նկատուելէ հանրային գործին մէջ, և անոնք
տակէ վերջ սոսկալի վտանգ, մահացու հարուած և անվրի-
պելի կործանումն են՝ մեր թանկագին արեամբ վաստակուած
տղատութեան, մեր կեանքին և մեր դեռ նոր շունչ առնել
սկսող Հայրենիքին : Ուստի մեր ամենուս նուիրական պարտքն
է ընդհանրապէս ջանալ և անպատճառ մաքրել մեր գոր-
ծունէութեան հրապարակը բոլոր կեղծ ու պատիր գործիչ-
ներէ, խտրանելով անոնց ճակատը՝ յարմար դատուած ամէն
սեւագրուած նշաններով, որպէսզի լաւ նշանակուին և լաւ
ճանչցուին ամէն տեղ և ամէն ժամանակ : Այս կը պահանջէ
մեզմէ մեր պարտականութիւնը, մեր պատիւը, մեր շահը և
վերջապէս մեր Հայրենիքն ալ, և այս պահանջը շատ պար-
տաւորիչ է և հրամայական . պարտենք խիստ շատ գոհացում
տալ անոր :

Իսկ եթէ, ընդհակառակը, մենք անտարբեր մնանք եւ
մեր հասարակական գործիչներու շարքերուն մէջ դեռ զըտ-

նուին յետին մաքով դիմակաւոր գործիչներ, անկարելի է մեզ
ո՛ր և իցէ կերպով հասնիլ մեր բազմացեալ նպատակին . ան-
կարելի է, որ ժողովրդեան վստահութիւնը կատարեալ ըլ-
լայ նոյն իսկ ազնիւ գործիչներու վրայ, և իրա՛ւել, քանի որ
անոնց մէջ գտնուին դաւաճաններ, վարանք և տարակու-
սանք չին պակիր մեր մէջէն, և չիրագործուիր ո՛չ միու-
թեան և ո՛չ համերաշխութեան գաղափարը, և չենք կրնար
մեր ժպտուն ներկային հետեւելի երջանիկ ապագայ մը յու-
սալ :

Հայրենակիցներ, ըսի արդէն, թէ՛ այսօր մեր յառաջ-
դիմական նախաքայլերը դիտող արգոսական աչքեր ամէն
կողմէ շրջապատած են մեզ անքթիթ, թէ մեր քայլերը չա-
փողներ և համրողներ կան, թէ սխալ առնուած քայլերուն
և անոնց գայթուղին սպասողներ կան եւլն . կը վախնամ թէ
ճիշտ այդպիսի շարակամներ՝ դիմակներով սքողեալ մեր մէջ
ալ սողոսկած ըլլան, մանաւանդ մուտ գտած՝ մեր գործօն
շարքերուն մէջ, չարագէպ կամ յարմար առթիւ կործանման
հարուածը տալու մեր յառաջդիմական քայլերուն և համե-
րաշխութեան գաղափարին . ուստի, պէ՛տք է, և պէ՛տք է
մեր ներքին գործերու ասպարէզը մաքրուի մեծ զգուշու-
թեամբ :

Քանի որ աշխարհի վրայ արեւ կայ, բնականաբար ամէն
առարկայի ետեւը ստուեր ալ կայ, և ճիշտ ճրագի տակն է
բուն խաւարը, ուստի շատ յուեատես մի՛ նկատէք խօսքե-
րուս միտքը . աշխարհ ամէն տեսակ բան ունի իր մէջ, չա-
րին քով եթէ բարի կը գտնուի, բարւոյն քով շարը կայ ու
կայ, միշտ արթուն և զգոյշ ըլլալը մեծագոյն խոհեմութիւն
է . եթէ նոյն իսկ անտեղի լինի մեր շրջահայեցութեան հո-
գածութիւնը, բան մը չենք կորսնցնել : Քոլովպոս Հնդկաս-
տան երթալու արեւմտեան (կարծ) ճամբան վնասուելու ստեն
Ամերիկան գտաւ : Ինչպէս բանաւոր չէ ընդ միշտ և առհա-
սարակ կասկածոտ ըլլալ, նոյնպէս՝ մանկական վարդագոյն
ապագայի թուուցիկ յոյսերով ապրելն ալ շատ տրամաբանա-
կան մանաւանդ գործնական չէ : Մեր լաւագոյն ապագայի

գոյութիւնը՝ որուն կ'սպասենք, անվիճելի է, որ նա կրնայ մարմնանալ, իրականանալ միայն և միմիայն մեր շրջահայեաց, լուրջ, հեռատես, ուղղամիտ և իմաստուն գործունէութեամբ, որուն պարտինք փարիլ միշտ մաքուր ձեռքերով, ուժովցած մաքուր սրտերէ բղխած ազնիւ զգացումներու թելադրանքն է: Ո՛չ մէկ չար նպատակ, ո՛չ մէկ անարդար գործ չեն կարող երկար տեւողութիւն ունենալ, որչափ որ լաւ ճարտարութեամբ ըլլան անոնք. անոնց մեր մէջէն բարձունքն ու վտարունակն է, որ պիտի տանի մեզ դէպի փրկութեան ուղին, դէպի համերաշխութիւն:

Գ Լ Ա Ի Ն Ժ Թ.

Բաղդը կրնայ շատ բան տալ մարդոց, բայց խելացիները միայն կ'օգտուին բաղդի բարիքներէն: Մեր մէջ, որովհետեւ շատ կան բաղդի բազմաթիւ գոհուած մտքեր, անոր քղանցքէն չի զատուող երեւակայութիւններ, որոնք նախասահմանութեան մը ետեւէն երթալով՝ ուրիշ ճամբայ չեն կրնար ընտրել՝ պէտք է ըսել այնպիսիներուն թէ՛ ամէն մարդ իր բաղդին ճարտարագետն է, և ո՛վ ինչպէս ուզէ, կը շինէ իր բաղդը, շատերը չգիտնալով՝ իսկ քիչերը գիտնալով կը հիմնեն և կը կառուցանեն իրենց բաղդը, համաձայն իրենց թոյլ կամ զօրաւոր կամքին և գործունէութեան: Այո՛, բաղդը՝ որ ուրիշ բառով պատահումն է, կրնայ ըստ դիպաց բարիք կամ չարիք հասցնել մարդուն, բոլորովին անգիտօրէն, առանց նախասահմանութեան կամ խորհրդի, այլ միայն պատահաբար, լաւ եւս կուրօրէն: Բաղդի չաստուածը նկարակերտուած է հիներէն՝ մէկ աչքով կոյր. այս խորհրդաւորութիւնը լաւագոյն դաս մ'է բոլոր ողջախոս մարդոց համար:

Մեր թանկագին Սահմանադրութիւնը, պարտինք քաջ գիտնալ թէ կոյր բաղդին տուրքը չէր, ա՛յլ Հայ և Թուրք ազատասէր և արդարասէր դասակարգի մը հոգեմաշ ջանքերուն արդիւնքը, և անոնց մէկ մասին թափած արեան

պտուղը. ուրեմն, հաւատքով, ջանքով և յուսով տնկուած և արիւնով սոսորձած ծառ մը, որուն հովանիին տակ հանգստանալու և ապահով ու երջանիկ ապրելու կոչուած ենք մենք այսօր, բայց այդ սուրբ ծառը ամէն կերպով պահելու և պաշտպանելու անխուսափելի պարտականութեամբ, այդ ծառը մեր Հայրենիքն է և մեր կեանքը:

Ո՛րեիցէ հայրենիք կամ պետութիւն, ըլլայ մերը կամ օտարինը, կրնայ միշտ վտանգներ ունենալ, երբ անոր զաւակները չի վայելեն հաւասար իրաւունք՝ և չի կատարեն հաւասար պարտիք, վիճակ մը որ հոմանիչ է նեփթի վսանգի (Չի յիշելով արտաքինը):

Պարտուց և իրաւանց անհաւատարութիւնը՝ ըլլայ կայսրութեան մը, քաղաքի մը կամ նոյն իսկ ընտանիքի մը մէջ միշտ քայքայիչ է, կործանարար, մահացու. վստիկ չունի իր մէջ արդարութիւն, և ուր արդարութիւնը բացակայ է, անոր տեղը պիտի բռնէ աւերածութիւն, և վաղ կամ անագան հոն պիտի ախրեն՝ այսօր խառնակութիւն, վաղը՝ քանդում և աւեր, և օր մ'ալ ոչնչացում. ո՛ր և իցէ կերպով խուսափում անընական է, անտրամաբանական և անկարելի է: Ազգերու պատճութիւններ հաստատ, անվիճելի փաստեր ու վկաներ են յայտ: Ազատ ենք այս կամ այն կրօնը հաւանիլ կամ դաւանիլ, ընդունիլ կամ մերժել, իսկ մերժել պատմութեան փաստերը, չարաչար սխալիլ է և կատարեալ կուրութիւն մտքի, դատողութեան անանկութիւն և միշտ անկարելի, վստիկ անոնք ճշմարտութիւններ կը պարունակեն և ունին շատ դասեր յառաջգիմասէր փողովըգեան համար:

Առեւինք իբր օրինակ տուն մը, ընտանիք մը, որուն անդամները չունին իրենց մէջ սէր և համերաշխութիւն, հաւասար վայելումն իրենց սեպհակսն բարեաց և ո՛չ հաւասար պարտականութիւն, անոնք լինին իսկ այր և կին, ծնողք և որդիք, միշտ պատրաստ թշնամիներ են մէկ մէկու, թէեւ ստէպ լուռ և ծածուկ, և եթէ անոնց կեղծ համակերպումը պարականոնեալ օտարազգական հարկ է. դրսէն թշնամական գըզիչ, գըգսիչ ուժի նշոյլ մ'իսկ ստանայ, առաջին տութիւն այդ պարտիքին թշնամուն հետ պիտի միտնայ հերքին զընկ-

եալը, ըմբոստացող ուժով մը կուտակեալ վրէժխնդրութեան պայքարը պիտի մղէ իր բռնաւորին դէմ, թշնամուն աջակցութեամբ մէկին պիտի միանայ և ուրիշ զրկեալ ներքին անդամ մը և ազատութեան յուսով պիտի գործակցին օտարին, ընտանիքն իր մէջ պիտի բաժնուի յօգուտ թշնամուն և կործանումը տեղի պիտի ունենայ, վասնզի տուն մը կամ թագաւորութիւն մը բաժանեալ ինքն իր մէջ, չէ կարող կանգուն մնալ: Իսկ ընդհակառակը, երբ տուն մը՝ համակուած է ընտանեկան սիրով, ուր հաւասար յարգումն պարտքի և իրաւունքի գոյութիւնն ունի, ուր գտնուած քիչ կամ շատ բարիք սեպհական են տանը մեծին ու փոքրին, և ուր վերջապէս կայ հաւասար արդարութիւն, վտանգի պահուն այդ տունը անառիկ բերդ մ'է արտաքին թշնամեաց դէմ, այդ տան մէն մի անդամը, այր կամ կին, տղայ կամ աղջիկ մէյժէկ ռազմիկներ են ընտանեկան յարկի պահպանութեան համար. զօրացեա և զօրք և ամազոն պատրաստ են հոն, այդ տան բահը վահան կը լինի, բրնձը՝ հրացան, խորովածի շամբուրը սուլին կը դառնայ, աղն ու պղպեղը վառօդի կը փոխուին և մոխիրն ուժանակի ընտանեկան սուրբ բոյնի վտանգաւոր թշնամոյն դէմ. և այս վերջինը չի կրնար մօտենալ սեմէ մը ներս՝ ուր կ'ապրին սիրով և համերաշխութեամբ խմորուած և արդարութեամբ ակազցուն սրտեր: Այսպիսի տուն մը, սիրելի հայրենակիցներ՝ երկրաւոր դըրախտ մըն է, որուն մէջ երբէք մուտ գործել չեն կարող՝ ո՛չ ներքին ատելութիւն և ո՛չ արտաքին գող կամ ասպատակ. և անա հոն է որ կը գործադրուի «Մէկը ամենի համար, եւ ամէնը մէկի համար» վարդապետութիւնը. և հոգ չէ, թէ այս տողերը վերեւ նախագրած և հոս եւս կրկնած ըլլամ: Ես կը փափաքէի մինչեւ իսկ իբր հաւատոյ հանգանակ ամէն օր կարդալ ու կարդացնել ամենուն՝ այն ամէն խօսքերը, գըրուածները՝ որոնք ազգերու համերաշխութեան շուրջը կը դառնան, գաղափարներու լուսաւորութեան և միութեան վրայ կը խօսին, անկեղծ հայրենակցութեան օգուտները կը պարզեն, հաւասարութեան և արդարութեան փրկարար դերը կը լուսաբանեն, այո՛, այս բոլորը մեր ամենօրեայ աւետա-

րանը կամ աղօթքը կը նշանակէի, մինչեւ որ այդ բարի եւ օգտակար ունակութիւնները մեզ բնայթ դառնային, մեր կազմութեան, արեան և մարմնոյն հետ տարրաձուլուէին, և ըլլայինք ա՛լ անկեղծ, անկասկածելի և ճշմարիտ օտմանցիներ, այսինքն երջանիկներ:

Գ Լ Ո Ւ Ն Կ.

Երեմիական ողբեր կամ Լորտ Պայրընի ողբացեալ տողեր թէեւ շատ պատշաճ են մեր տխուր և հին կեանքին, բայց աւելի յարմար է մտածել հոսովմէական անեղ կայսրութիւնը, որ բազմադիմի տխուր անցքերէ յետոյ, օր մը վերջապէս կ'ունենայ իր ստեղծելի անկումը... որուն նման սեւ օրեր ունեցաւ մեր կայսրութիւնն ալ, հոգեվարքի, գահավիժումի մօտ սարսափելի և գերեզմանային օրեր, քանդումի, կործանումի և կորստեան սկզբնաւորութիւն, յորմէ հազիւ յաջողեցան յետ խել արագահաս ինվէրներ և Նիադիներ, իրենց գաղափարակից և նիդակակից քաջերով, ու պարգեւեցին անոր վերստին ծնունդ, նոր կեանք և կենդանութիւն, մարտիրոսներու տաք ու թարմ արիւնը ներարկելով անոր հիւժեալ երակներուն մէջ, որով Հայրենիք ոտքի ելաւ կազդուրեալ, քաջ և մանկունակ, զոր պարտինք այժմ, խրատուած տխուր և անխորհուրդ անցեալէն, գնել ուղիղ ճանապարհի վրայ, նորափթիթ ծաղկի նման խնամել զայն և գուրգուրով անոր վրայ:

Հայրենակիցներ, մեր մարտիրոսաց այն թանկագին արիւնները, որ գետերու նման վաթեցան մեր հայրենիքի վերակենցաղումին համար, պարտինք մտածել թէ՛ զուցէ ժամանակը զլանայ ուրիշ անգամ անոնց նմանը տալ մեզ, կամ ի դէպս ամէն անհրաժեշտութեան չի բազաւորուինք մեր մէջէն հանելու հերոսներ, որ անձնուիրարար մահուան գիրկը նետուին ժողովրդի մը համար որ չգիտէ նուիրագործել հայրենասէրի սուրբ արիւնը: Մեր կարգ մը գործեր կը թեւա-

դրեն ունենալ մեզ այս խորհրդածութիւնը, որոնց յիշատակումն որչափ հասկնալի՝ նոյնչափ ալ աւելորդ է, բայց զիտնալ՝ թէ այդ թափուած արիւններ որչափ անզին են և պաշտակի, շատ անհրաժեշտ սուրբ պարտականութիւն է. և մինք վրիպողներս այսօր՝ անցեալ բազմաթիւ վտանգներէն, ո՛չ միայն մտածելու, այլ և հաստատ հաւատալու ենք, թէ երբ ո՛ր և իցէ կերպով հայրենիքի շահերուն դէմ դաւաճանենք, թէ՛ երբ հայրենիքի յառաջդիմութեան նպաստելու անտարբեր գտնուինք, և այդ արիւններու գինն հող մեր այսօրուան ազատագրումն արդարութեամբ չի բարեկարգենք, այդ արիւնները պիտի բողբեն մեզ դէմ և անոնք անէծք պիտի դառնան մեր գլխուն:

Արդարութիւնը, նոյնպէս և եղբայրութիւն և հաւատարութիւն, ո՛չ միայն թափուած արիւններու պահանջն են, հապա և Աստուծոյ հրամանն ու տուրքը և ամէն մարդու բնական և իրաւաբանական անբռնարարելի իրաւունքը, անվիճելի և անհերքելի, նոյն իսկ ամենախմտատակ տրամաբանութեամբ: Ամէն արգար օրէնք՝ կը պարունակին իրենց մէջ Արդարութիւն, եղբայրութիւն և Հաւատարութիւն. գեղեցիկ բառեր՝ երբ կը գրուին, բայց փրկարար և աստուածային բառեր՝ երբ կը գործագրուին:

Հաւատարութեան արդար սկզբունքը, որ յարգուած եւ պաշտպանուած է բոլոր յառաջադէմ ազգերէ, պէտք է հասկնանք իր ամենալայն առումովն ու ըմբռնումովը, և ի գործագրութեան լինի այն միշտ և ամէն տեղ: Ո՛չ մէկ վիճակ, աստիճան, դիրք կամ ծագում իրաւունք կրնայ ատլ մեզմէ մէկուն բարձր նկատել ինքզինքը՝ քան ուրիշ ո՛ր և իցէ գաւազ կը հայրենիքին. մեծութեան, գերազատութեան և առաջնութեան փափաքող մը կրնայ առաւելութիւն ցոյց տալ հայրենիքին մատուցած իր նշանակելի մեծ ծառայութիւններովը որոնք միշտ յարգելի են. մեր մեծութիւնը՝ մեր մեծ պարտականութեան մէջ միայն կրնայ արդարանալ, ուրիշ տեսակ մեծեր և գերադասներ գտնուելու չեն մեր հանրային կեանքին ու գործունէութեան աթոռներուն կամ աստիճաններուն ցանկացող: Մեր անհամար նահատակաց արիւնները վարէն՝

իսկ հոգիները վերէն՝ զայս կը պահանջին. անոնք տեղ ու դիրք, աստիճան ու չափ չի փնտռեցին, չարչարուեցան՝ որչափ կարելի էր, և զոհուեցան երբ հարկ եղաւ. հետեւինք անոնց օրինակելի օրինակին, պահենք անոնց սուրբ յիշատակը, և հաւասարութեան արդարութիւնը՝ որ միակ միջոցն է Օսմանցիութեան անպարտելի փառանգը կազմելու մեզ առնվիրայ ընելով՝ յառաջ երթանք ազգերու համերաշխութեան և գաղափարի միութեան ճամբուն մէջ. այս է առաջին ճամբան փրկութեան, և այս պիտի լինի վերջին ճամբան մեր յաղթանակին ու փութքին. ուրիշ ճամբաներ խտտոր են և զարտուղի: Մեր հայրենիքը, զոր այնչափ կը սիրենք, հաստատ հիմերու վրայ ամրակուռ կառուցանելու համար, եւ այդ կառուցումն անվտանգ պահելով և վայելել կարենալու համար՝ երեք բանի պէտք ունինք, և ասոնք են Հաւատարութիւն, Արդարութիւն և Համերաշխութիւն. երեք յինակէտեր մեր Հայրենիքի, մեր Գահի և մեր Ազատութեան անխախտ, զօրաւոր և փառաւոր յարատեւութեան ի նպաստ: Անկեղծ օսմանցիութեան երջանիկ նշանաբանը, որ անոր դրօշը յուէտ կրնայ բարձր պահել անտասան:

Գ Լ ՈՒ Բ Ե Ի Ա.

Հայրենիքը կազմող տարրը կամ որ նոյնն է, ո՛ր և իցէ թագաւորութեան ժողովուրդը՝ գրեթէ ընդհանրապէս միաշեղ և միալեզու անհատներէ չէ կազմուած ամէն տեղ, մանաւանդ երբ այդ հայրենիքը փոխանակ սահմանափակ եւ փոքր թագաւորութիւն մ'ըլլալու, լայնատարած երկիր մը և մեծ կայսրութիւն մը լինելու բաղդին է տիրացած, ինչպէս մեր օտմանեան հայրենիքը, որ բազկացած ըլլալով բազմազգի տարրերէ, պէտք ունի իմաստուն կառավարութեան, քան մի ո՛ր և իցէ Յունաստան, Զուիցերիա կամ Գարաւտաղ, և եթէ մեր ժողովրդեան գաստիարակութեան մակարդակն ալ ի նկատ առնունք, աւելի կը շեշտուի և զգալի կը

լինի երկրին իմաստնագոյն կառավարութեան պէտքին հետ սիրոյ և համերաշխութեան պէտքն ալ, յառաջ բերելու համար ընդհանուր միութենական գործակցութեան անհրաժեշտութիւնը բոլոր օսմանցիներու մէջ: Մեր ապագային ունենալիք նպատակայարմար և տիպար ուսումնարաններու բացումէն առաջ, առայժմ կրօնական պետեր ու պաշտօնեայք ճամբէն, եկեղեցիէն ու սինակոկէն գորտպետներ և սպաներ մեր բազմաթիւ զօրաբանակներու սրտէն, իսկ աշխարհիկ ողջամիտ ամէն բեմբասացներ, հետաքրքիր և ուսուցիչներ մէկ միաք, մէկ զաղափար և մէկ նիւթ միայն պարտին ունենալ մեծածայն և մեծաբարբառ քարոզելու. — Ազգերու համերաշխութիւնը:

Այս է օրուան կարգախօսը մինչեւ մի որոշ ժամանակ, այս է մեր այսօրուան հացը, մեր մարմնոյն և հոգուն սնունդը, ազգերու կազմական կենսունակ ջիղը, առանց որոյ ըստոյզ կեանք չիկայ, ո՛չ ժողովուրդներու և ո՛չ կայսրութիւններու՝ յառաջդիմական աշխարհի մէջ. ուր կեանք եւ թագաւորութիւնք կանգ պիտի առնին, եթէ ընկերացած չեն համերաշխութեան, իսկ յառաջ պիտի ընթանան քաջակարգով և անեղ զօրութեամբ ու փառքով՝ եթէ իրենց մէջ ունին ազգերու համերաշխութիւն:

Մեր օսմանցի հայրենակիցներէ ոմանք պարզմտօրէն կը կարծեն թէ տարբեր կրօնք ունեցող ազգերու մէջ համերաշխութիւնը քիչ մը դժուար է. շատ անխորհուրդ կարծիք, վասնզի կրօնքն ըլլալով յարաբերութիւն մը մարդոց և Աստուծոյ միջեւ, անկախ է անհատէ անհատ, և կրօնք մը շատ տկար, անզօր և խարխուլ ըլլալու է, որ կարենայ վընասուիլ տարբեր կրօնք ունեցող անհատի մը հետ շփում, մերձեցում կամ եղբայրակցութիւն ունենալով, և ընդհակառակը, աւելի ճիշդ խօսելով՝ կրօնքը կը պահանջէ իսկ այսպիսի բարի մերձեցում և եղբայրակցութիւն միշտ կազմել և ունենալ տարբեր դաւանանք ունեցողներու հետ, յառաջ բերել սէր և համերաշխութիւն՝ եթէ այդ կրօնքը աստուածային է, վասնզի Աստուած ինքը սէր է և սէր կը պահանջէ:

Հնդկաց վէտան, հրէից Թալմուտը, քրիստոնէից Աւե-

տարանը և մանիստականաց Ղուրանը միահամուռ սէր կը քարոզէն, որովհետեւ իրենց մէջ սէր կը պարունակին. հետեւաբար սէր ալ կը պահանջեն իրենց հետեւողներէն. կրնա՞ք ցոյց տալ կրօնք մը կամ աստուածային ազգեցութեամբ մարգարէներու և առաքեալներու ձեռքով գրուած յայտնի կրօնական գիրք մը, որ ատելութիւն քարոզէ. ո՛չ և ո՛չ, վասն զի չիկայ այդպիսի յիմարական կրօնք մը և չէ կարող գոյութիւն ալ ունենալ: Ուրեմն բոլոր տկարամիտներ՝ որոնք կը վախնային ցարգ, թէ տարբեր կրօնք դաւանող անհատներու հետ ո՛ր եւ իցէ եղբայրակցութիւն կամ համերաշխութիւն Աստուծոյ կամքին դէմ կուգայ, թո՛ղ սթափին իմանալով՝ թէ չարաչար սխալ է իրենց այդ կարծիքը, և նոյն իսկ այդպիսի մտածում մը մեծ մեղք է Աստուծոյ դէմ, ու չի գործեն ա՛լ յանցանք մը, մեղք մը և վերջապէս սճիր մը Աստուծոյ և Հայրենիքի դէմ:

Մեր նպատակը չլինելով կրօնական ներքին խնդիրներ հարցադրել հօս, բաւ կը համարենք այսչափը, թէ ազգերու համերաշխութիւնը բացարձակապէս Աստուծոյ կամքն է, հրամանն է, թէ կրօնքը անհատական ներքին համոզման խնդիր է և ո՛չ մարդիկ իրարմէ անջատելու միջոց. թէ՛ օսմանցիները կրնան շատ շատ իրենց աղօթատեղիներով իրարմէ տարբերիլ, իսկ անկէ դուրս՝ երբէ՛ք, և մինչեւ իսկ անոնք փոխազարձ աղօթատեղիներու մէջ ալ թող աղօթեն. ընդունիլ կամ ո՛չ՝ Աստուծոյ գործն է, Աստուած մտիտանդութիւնը միայն կ'ատէ:

Ազգութիւններու կամ կրօնքներու տարբերութիւնը չէ, որ կը կործանէ հայրենիք և գահ, այլ անոնց չարաչար ըմբռնումը մոլեռանդութեան կողմանէ. կարգացէք հին և նոր պատմութիւնը, ուր պիտի տեսնէք համակրօններու մէկզմէկ ատելը, դատասփետելը յանիրաւի և մինչեւ իսկ հազարներով և բիւրիւրով զիրար մարթելն ու փոզտելը, իսկ ընդհակառակը՝ լուսաւորեալ երկիրներու մէջ՝ ուր կրօնի մաքրութիւնը ըմբռնուած է ազնիւ գատտիարակութեամբ, հոն երկիրներ, աշխարհներ լուսաւորուած և մարդիկ՝ թէեւ տարբեր կրօնքէ և տարբեր ազգութիւններէ կազմուած՝ երջան-

կութեան բարիքներուն մէջ կ'ապրին գոհ և ազատ կերպով: Եւ եթէ քիչ մը բնութեան խորերն իջնենք, ուր ամէն ցեղ իր այլազան տեսակներն ունի, այն ստեն պիտի համոզուինք թէ անհատներու կրօնական կամ ազգայնական տարբերութիւնը մինչեւ իսկ բարիք մ'է, և մէկը՝ միւսին լրացուցիչ. անզգայ տարրերն իսկ կապակից և օճան զգայուն էակներու հետ:

Խնդրեմ, ըսէք ինձ, ի՞նչ կ'արժեն թուչնոյ թեւերն՝ երբ երկիրն օդ չունենայ. ինչը՞ վեր պիտի բռնէ թռչունը, և սա ի՞նչ բանի վրայ կամ մէջը պիտի կարենայ սուրալ և լողալ. վերցուր օդը տիեզերքէն, և ահա հսկայ արծիւն իսկոյն գահափէժ վար պիտի իյնայ իր բարձր և անմատչելի բոյնէն, քարերու պիտի ընդհարի և ողորմուկ զեռունի նման՝ գիւթաւ պիտի մնայ գռեհի ցեխին մէջ. սրաթուիչ ծիծառն ու անհանդարտ ճնճողուկը, քաղցրերգ սոխակն ու յարգելի արագիլը՝ ա՛յ պիտի կրնան իրենց գեղեցիկ և հիանալի կեանքը շարունակել՝ երբ բնութեան ներդաշնակութիւնը իրենց հետ ունեցած կապակցութենէն խոյս տուած է. — կարծեմ ո՛չ բայց կարծիւն աւելորդ է. բացարձակապէս ո՛չ: Ուրեմն, թող մնայ ամէն բան իր տեղը, ինչպէս բնութիւնն է տեղաւորեր, սովորութիւնն է ընդուներ, հաստատեր և ժամանակն է վաւերացուցեր և յաւերժացուցեր: Բնութեան մէջ ո՛չ ստում կայ և ո՛չ բռնազրուիկ գործ: Մարդկային խոհուն միտքը կրնայ հանճարեղ գործունէութեամբ բնութիւնը բարեկարգել, բարոյականութեան ծնունդ տալ, իմանալ արդարութեան և հաւատարութեան բարիքը, և գործադրել զանոնք, որոնք մարդկութեան կոչման պտակը կը կազմեն, բայց փոխել բնութեան կարգն ու սահմանը, այդ անկարելի է և ծիծաղելի միանգամայն:

Բնութեան լեզուն ամենէն գեղեցիկ լեզուն է. հասկնանք զայն. քննենք զայն, և որչափ քննենք, այնչափ շատ կը հասկնանք և մեր միտքն ու հանճարը՝ այնչափ աւելի կը ճոխանան ու կը պերճանան:

Նկատի առնենք մեր տեսնելու զգայարանքը՝ աչքը, այդ հրաշակագմ երկու մտի կտորիկները, որոնք ճշմարտա-

պէս եւ անխտորէն կ'իմացնեն մեզ միլիոնաւոր իրերու, առարկաներու գոյութեան հետ և անոնց ամենափոքր տարբերութիւնն իսկ, և ո՛չ մէկ անգամ կը հրապուրեն մեզ կարծեմ քարը՝ փայտ կամ մարդը՝ ձի եւն. այնչափ հաւատարիմ են անոնք. փոքրը մեծ չին տեսներ և ո՛չ սեւը՝ ճերմակ. բայց վերցո՛ւր, անհետացո՛ւր մէջտեղէն լոյսը, ա՛լ ոչինչ կը տեսնին այդ հրաշալի աչքերը, ա՛լ անոնք պիտի դադրին մեծ արժէք մ'ունենալէ, ու պիտի դառնան հասարակ մտի մասնիկներ: Ուրեմն լոյսն է որ կ'արժեցնէ զանոնք, ինչպէս օդը կ'արժեցնէ հաւազգիւններու թռիչքը: Չի ջանանք խաթարել բնութեան կարգը, որ անկարելի է. բայց ջանանք ամէն ազահութեամբ արգիւնքներ քաղել անկէ, որ թէ՛ կարելի է, թէ՛ արդար եւ թէ մինչեւ անգամ պարտաւորիչ: Երբ բնութիւնը մեզի Անդրանիկ մը կուտայ՝ իրբեւ արծիւն աղատագրութեան, բարձրէն կարենալ թռչելու համար եւ մանուսնդ անոր իր ոտին (նպատակին), հասնելու համար բարոյական օդն ըլլալ պարտինք մինք անոր, որ թռչի ազատ, սուրայ, սաւառնի համարձակ և հասնի ճիշտ նպատակին: Անդին՝ Հայրենիքի զոյգ մը փայլուն եւ եռանդալից աչքերը՝ էնվէր և Նիագի, սեւեռած միեւնոյն յիշեալ նպատակին՝ երբ կը բոցափայլին արտացոլելով Ազատութիւն և Արդարութիւն, եւ երբ իրենց մարդասէր եւ անքթիթ հայեացքով կ'ելկարականացնեն բոլոր զիրենք դիտող աչքեր և մտքեր, սրտեր ու հոգիներ կը հիփնոսացնեն հայրենասիրական թելագրութեամբ, մենք ամենքս պարտինք ամբողջովին լոյս դառնալ այդ գեղեցիկ Աչքերուն, որպէսզի անոնք լուս եւս զլստեն, յառին ու սեւեռին եւ բեւեռին ճիշտ նպատակին. իրենց մագնիսական ուժգին ներազդեցութեամբ եւ բնական օրէնքով մէկ գոյացութիւն իբր լրացուցիչ միւսին՝ միախառնուելով՝ անպարտելի ուժով յառաջ ընթանան դէպի մեծ նպատակը:

Մենք, նախասիրող հայրենիքի ազատագրութեան, երկար ժամանակ թագուն միջոցներով և անհաշուելի զոհողութեամբ ըրինք՝ ինչ որ կարելի էր. մեր գաղանի շարժումներուն և գործերուն մասնակից էին շատ հայրենասէրներ,

բայց մեր ետեւէն կային խաւարամիտներու լէզէոններ, անհամար արգելք, բանտ, աքսոր և կախաղան. սակայն ազատասիրական բնազդը՝ միացած բարոյական աղնիւ ըմբռնուններու հետ՝ ստացաւ մեծ յողթանակը. գահավէժ տապալեցաւ անիրաւ բռնապետութիւնը, կորաւ թագապսակ մոլութիւնը և պատուեցաւ խաւարի սեւ վարագոյրը:

Այժմ ազատ ենք, սրտերնիս ուրախ. մեզ չեն հետապնդեր յրտեաներ մեր բարի գործերը խափանելու. բանտի եւ աքսորի փոխարէն յարգ, պատիւ և պաշտում կ'ընծայեն հայրենասէր անշահախնդիր գործիչներու. մեր թագաւոր կայսրը՝ Վեհափառ Սուլթան Մէհմէտ Բէշատ՝ աւելի բարեգութ Հայր մ'է մեզ, քան մեր վրայ իշխող գահակալ մը, բիւրեղացեալ մաքուր սրտով Նա կը սիրէ իր բոլոր օսմանցի ժողովուրդը. կը քաջալիրէ ամէն բարի ձեռնարկ: Ուրեմն, ս'վ օսմանցի հայրենակիցներ, ըսէ՛ք ինձ, ի՞նչ կերպով պիտի ապացուցանենք թէ մենք անցելոյն մէջ հայրենասիրական ջանքերով վաստակած ազատագրութեան զինուորներ էինք, խօսքս'վ, ս'չ կրբէք, այլ անկեղծ համերաշխութեամբ ապրելով և գործելով անխտիր մեր բոլոր հայրենակիցներուն հետ. և փութանք՝ քանի դեռ ժամանակ ունինք, եւ անմուտք կերպով մեր սրտին մէջ սերտենք թէ՛

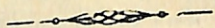
Համեռաւտութիւնը ազդերու կենսուեակ ցիղն է:

Վ Ե Ր Ձ

ԳՈՐԾԻՍ ՀՐԱՏԱՐԱԿՄԱՆ ՀԱՄԱՐ ՆԻԹԱՊԷՍ

Ն Պ Ա Ս Տ Ա Մ Ե Ն

Գեր. Դանիել Արեպակ. Յակոբեան, Պատր. Տեղ. Երուսաղեմի	Ֆր. 20
Մեծ. Տիար Ղազարոս Մերկեբան	Ֆր. 40
Շեհզադ. Եղիա Մ. Վարդպետ. Յովհաննեսեան	Ֆր. 20
Տիրացու Ֆակոբ Յովսէփեան	Ֆր. 10

2013

« Ազգային գրադարան

NL0038887

5532

